

ЎЗБЕК ТИЛИНИНГ ИЗОҲЛИ ЛУҒАТИ

80 000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

Э. БЕГМАТОВ, А. МАДВАЛИЕВ, Н. МАҲКАМОВ, Т. МИРЗАЕВ (раҳбар),
Н. ТҶҲЛИЕВ, Э. УМАРОВ, Д. ХУДОЙБЕРГАНОВА, А. ҲОЖИЕВ

А. Мадвалиев таҳрири остида

Луғат ҳозирги ўзбек адабий тилида кенг истеъмолда бўлган 80 мингдан ортиқ сўз ва сўз бирикмаларини, фан, техника, санъат ва маданият соҳаларига оид терминларни, бир неча шевада қўлланадиган сўзларни, баъзи тарихий ва эскирган атамаларни ўз ичига олади. Луғатда берилган сўзларнинг амалда қўлланиши XX аср ўзбек адабиёти ва матбуотидан олинган мисоллар билан далилланган. Луғат ўзбек тилшунослиги ва туркийшунослик бўйича мутахассислар, таржимонлар, оммавий ахборот воситалари ходимлари, олий таълим муассасаларининг ўқитувчилари ва талабалари, шунингдек, кенг ўқувчилар оммаси учун мўлжалланган.

“Ўзбекистон миллий энциклопедияси”

Давлат илмий нашриёти

Тошкент

Эслатма: Ушбу китобдан фақатгина шахсий мутолаа, танишиб чиқиш мақсадида фойдаланиш мумкин. Тижорий мақсадларда фойдаланиш (сотиш, кўпайтириш, тарқатиш) қонунан тақиқланади.

Ў унд. с. 1 Бировга мурожаат қилганда, унинг диққатини ўзига жалб этишни билдиради; «ҳой», «ҳей», «эй». -Ў, телба хотин, нега зарда қиласан, — деди орқасига суюниб, кўзини юмиб. А. Қаҳҳор, Сароб.

2 (турли даражадаги чўзиқлик билан) Хурсандлик, миннатдорлик ёки афсусланиш, нафратланиш, ҳайратланиш ҳис-туйғусини билдиради. -Ў, бу ёрдамингизни сира унутмайман, дўстим. ■ -Раҳмат, ў, раҳмат! — деди Элмурод бойчечакларни олар экан. П. Турсун, Ўқитувчи. -Ў, нақадар ваҳшийлик, — деди Саидий. А. Қаҳҳор, Сароб.

ЎББЎ айн. оббо. *Ўббў сен-эй, боглабсан-ку..* А. Убайдуллаев, Ҳаёт оқими. *Ўббў, дардисар сумалаг-эй..* Н. Мақсудий, Лайлатул-кадр.

ЎБДАН шв. Обдан. *Бир ярим товоқ мастава, икки чойнак кўк чойни ўбдан ичгандан кейин..* Т. Алимов, Жоним ҳиқилдоғимга келди.

ЎГАЙ 1 Олдинги эр ёки хотиндан бўлган фарзандлар ҳозирги эр ёки хотинга ҳамда уларнинг қариндошларига нисбатан, шунингдек, ҳозирги эр ёки хотин ва уларнинг қариндошлари олдинги эр ёки хотиндан бўлган болаларга нисбатан. *Ўгай набира. Ўгай ота. Ўгай хола. ■ Ҳафсалам пир бўлиб: -Пешонанинг шўри қурсин, ўгай бола ҳам насиб қилмаса, — деб йиғлаб-йиғлаб қайтдим.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Чап томондагиси Юсвали тоғанинг ўгай ўғли Аваз, ўнг томондаги Давлатёр эди.* П. Турсун, Ўқитувчи. [Марасул:] *Ўз холам бўла туриб, тўйга келмадингиз-а? Ўгай бўлсангиз ҳам хафа бўлмас эдим.* А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар.

Ўгай қайнана ёши олтмишларга борган, семиз, забардаст, димоғдор кампир эди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Бир онадан туғилмаган ёки бир отадан бўлмаган, отаси ёки онаси бошқа, туғишмаган фарзандлар (бир-бирига нисбатан). *Ўгай ака. ■ [Дилбар:] Ботиржон акамнинг ўгай сингиси бор, оти Адолатхон, шу ўғил туғибди.* Н. Сафаров, Ҳаёт мактаби.

3 кўчма Ўзиники бўлмаган; ёт, бегона. *Бобур ўзига улуғ бир мураббий топдим, деб суюниб юрганида, ўгай тақдир уни бу мадақкоридан ҳам жудо қилган эди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *«Ўгай» экинларнинг ҳолидан ҳеч ким хабар олмади.* Газетадан. *Булбул ўгай эрур зоғлар орасида, Югурик сув ўгай тоғлар орасида.* А. Орипов, Руҳим.

Ўгай кўрмоқ (ёки қарамоқ) ёки ўгай кўз билан қарамоқ Бегона каби муносабатда бўлмоқ. *Мустамлакачи чор маъмурлари маҳаллий меҳнаткашларни ўзларига ўгай кўрардилар.* Н. Сафаров, Оловли излар. *Дангалини айтавериш керак.. авваллари бу машинага одамларимиз ўгайроқ қаради.* Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда. *Дангал айтишим керак, ўртоқлар, машинага ўгай кўз билан қаровчилар йўлимизга кўндаланг туришиб олдилар.* Газетадан.

ЎГАЙЛАМОҚ Ўгай қарамоқ, ўгайларча муносабатда бўлмоқ. *Уни [келинни] камситишга, ўгайлашга уринган баъзи қайнана, шубҳасиз, келгуси кўнглисизликларга замин яратади.* Т. Фуломов, Қайнанаг яхши бўлса. *Шифобахи мева берадиган қимматли дарахтларни ўгайлаб қўймаслигимиз керак.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЎГАЙЛИК 1 Ўгай ҳолат, ўгай эканлик. *Қиз билан бола ўгайликни билмай.. иноқ бўлиб ўйнаб юришибди.* «Олтин бешик».

2 Ўгай кишига нисбатан бўладиган муносабат. *Жувонмарглар ўгайликни билдирди, Душманлик қиб [қилиб], бағрим қонга тўлдирди.* «Ширич билан Шакар».

ЎГИРИҒЛИҚ Бирор тарафга қаратиб ўгириб қўйилган; терс. *Кўча тарафга орқаси ўгириғлиқ пастаккина бир уй, бир айвонимиз бор.* Ойдин, Садағанг бўлай, командир.

ЎГИРМА Каштачиликда: безак – гул тикишнинг бир усули. *Тикиши силлиқ эмас: Ўгирмаси чакмаза, Санамаси йўрмага Кундош бўлиб тургандай.* Ф. Фулом.

ЎГИРМОҚ 1 Асл (турган) ҳолатидан бирор томонга қаратмоқ, бурмоқ. *Раёно юзини четга ўгириб, бошидаги рўмоли билан юзини артди, узун энтикди.* А. Қодирий, Мехробдан чаён. *У киргач, хотин бошини ўгириб қаради-да, шу қараганича кўзлари хиралашиб, секин юмиди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. *Баширжон дарҳол хотинига орқа ўгириб, бармоғини қалин лабларида хўллаб олиб, санашга тушди.* Н. Аминов, Суварак.

2 Уйинда: ошиқ, гугурт каби нарсаларни (бирор ҳолатда, мас, тикка туришини мўлжаллаб) думалатиб, ерга ташламоқ. *Бола ошиқ ўгирди.*

3 Тўй-ҳашам ва ш.к. да кўшиқчи, ўйинчи бошидан пул айлантириб ташламоқ, пул қистирмоқ. *Пулдор хотинлар бир-бирларидан қолмасликка тиришиб, пул ўгирдилар.* Ойбек, Танланган асарлар.

4 дин. Азиз-авлиёларга атаб боши ёки устидан пул ёки бирор буюмни айлантириб садақа қилмоқ (бирор эзгу тилакка эришиш учун ёки бирор бахтли ҳодиса муносабати билан). *Маҳалладаги қушнот хотин беморнинг бошидан бир қора товуқни ўгириб.. бир эчкини сўйиб, худойи қилишни буюрди.* М. Осим, Тилсиз гувоҳ. *Офтоб ойим эрининг бу сўзини эшитиши билан Хўжа Баҳовуддин йўлига ўгириб қўйган етти танга пулини Тўйбекага бериб, дарров эшонни кига жўнатди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

5 Таржима қилмоқ. *..оригиналдаги асар лейтмотивини ифодалайдиган дўстлик, қўшиқ, рақс, висол.. сўз ва ибораларни қойиб қилиб ўйрган.* «ЎТА». *Асадулла хаёлидаги ўзбекча шеърни форсийга ўгириб ёзди.* «Шарқ юлдузи».

Бошидан сув ўгириб ичмоқ Ўта қадрламоқ, гоят эъзозламоқ. *Пахтакор билан механизатор ҳар бир янги машинанинг бошидан сув ўгириб ичгудай.* И. Раҳим, Зангори кема капитани. **Калима ўгирмоқ айн.** **калима келтирмоқ қ.** **калима.** *Бурун замонда буларга ўхшаган қарилар эмас, ҳатто ёшлар ҳам калима ўгириб ётар эди, яъни айтмоқчи бўламанки, яшайдан кўра кўпроқ ўлиш тўғрисида ўйлар эди.* А. Қаҳҳор, Йиллар. **Юз ўгирмоқ қ.** **юз 1.**

ЎГИТ Йўл-йўриқ кўрсатиб айтиладиган гап; насиҳат. *Зехни тез, тиришқоқ Собир, отасининг ўғитини бажаришга интилиб, «Машраб», «Сўфи Оллоёр» каби китобларни тезда шариллатиб ўқийдиган бўлди.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Кейин ўздан-ўзи мамнун бўлиб, ўғит оҳангига ўтди: -Ёшларнинг тарбияси билан шуғулланиш кўп савоб иш, албатта..* А. Мухтор, Туғилиш.

ЎГИТЛАМОҚ кам қўлл. Насиҳат қилмоқ. *Жумақул ота ўзининг бугунги бахтли кунларини ўйлаб, ниҳоятда қувонди. Кампирини ўғитлади.* Ш. Сулаймон, Ота ўғил.

ЎДАҒА фольк. Бошиқ, саркор. *Йигитлар ичиди менман ўдаға..* «Равшан».

ЎДАҒАЙЛАМОҚ Баланд овоз билан дўқурмоқ, таҳдид ёки пўписа қилмоқ. *Жўра ҳам Замонга ўдағайлаб гапира бошлади.* Н. Назаров, Замон. *Фосих афанди.. гўдак боланикига ўхшаиш кичкина муштини торгина кўкраги олдиға силкитиб ўдағалайди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЎДАҒАЙЛАНМОҚ Ўдағайламоқ фл. ўзл. н. айн. ўдағайламоқ.

ЎЖАР 1 Тўғри, мақбул маслаҳат, гап-сўзга ҳам қулоқ солмай, ён бермай, ўз фикрини маъқуллайверадиган; гап уқмайдиган, қайсар. *У қанча сўзламасин, бу китобнинг динга зиёнсиз эканини ўжар муслмонга тушунтира олмайди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Баъзи бир ўжар, фойдали ишдан бўйин товловчи кишилар унинг маслаҳати, ёрдами тўфайли ҳаётда ўз йўлини топиб олди.* Газетадан. *-Эртага вожатийдан сўраймиз, — деди Қудрат гап уқмас, ўжар сингисини тинчитиб.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

2 Ялиниб-ёлвориш, илтимос кабиларга кўнавермайдиган, ўз сўздан, фикридан қайтмайдиган; бир сўзли. *Унга камоли эҳтиром билан салом берди. Дилидаги гапларни*

астойдил тушунтириб тўкди. *Ўн бешинчи тушмагур бир сўзли ўжар одам экан. Кўнмади. С. Аҳмад, Сайланма.*

3 *кўчма* Бошқанинг измига юрмайдиган; бўйсунмас. *Ўжар дарё. Ўжар табиат. ■ Фуломжоннинг миясига яна қон югурди, бояги таниш ўжар ҳис яна бутун вужудини қамради. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Сув ўжар, уни тизгинлаш осон эмаслигини Пулатжон билади. С. Аҳмад, Қадрдон далалар.*

4 *кўчма* Қайтариб, ўзгартириб бўлмайдиган нарса ҳақида. *Ҳақиқат — ўжар нарса. Кишиларнинг кимлиги, қайси вазифада ишлашини юз-хотир қилмайди. А. Набиҳўжаев, Ўжарнинг қисмати. Фирибгар ҳар қанча айёрлик қилмасин, ўжар фактлар олдида қилмишига иқрор бўлди. Газетадан.*

ЎЖАРЛИК Ўз билганидан қолмаслик; ўжарларга хос хусусият, муомала; қайсарлик. *Айтувдим-а, қийналиб қоласан, деб! Ўжарлик қилдинг-да, дўстим. О. Ёқубов, Излайман. Ўжарликни кўйиб, гапимга қулоқ солсанг.. оғаннинг ёнига олиб кираман. Мирмуҳсин, Меъмор.*

ЎЖАРОНА *рвш. кам қўлл.* Ўжарлик билан. *У диннинг талабларига қаттиқ, ўжарона риоя қиларди. Ойбек, Улуғ йўл. У қиёфасини ўзгартирмай, ўжарона оҳангда яна такрорлади. П. Турсун, Ўқитувчи.*

ЎЖАРЧАСИГА *айн. ўжарона.* Йўлчи бошини қуйи солиб, жим ўтирди. *Аммо чолнинг ялинишлари, савдогарнинг ўжарчасига оёқ тираб туриши йигитнинг газабини ошира бошлади. Ойбек, Танланган асарлар.*

ЎЗ *ўзл. олм.* 1 Эгалик кўшимчасини олган от олдида келганда, кимса ёки нарсанинг эгалик кўшимчасидан англашилган шахсга (1-, 2- ёки 3-шахсга) қарашли экани ифодаланади. Бунда шахс маъноси шахс кўшимчаси орқали воқеланади, ўз сўзи таъкидлаш учун қўлланади. *Ўз ватани. Ўз дўстинг. Ўз мулкимиз. Ўз уйим. Ўз хоҳишим билан рухсат бердим. ■ Бой ўз умрида кўпни кўрган.. Ойбек, Танланган асарлар. Хошимжон ака бу билан ўз журъатсизлигини яширмоқчи эканига ҳамманинг имони комил эди. О. Ёқубов, Бир фельетон қиссаси.*

2 Эгалик кўшимчаси билан келганда: 1) иш-ҳаракат шу кўшимча билдирган шахсга оидлигини билдиради. *Ўзим сўрадим. Ўзинг сўра. Ўзи сўради. Бу шеърни ўзим ёздим. Масалани унинг ўзи ечди. ■ Ўзи тўғради*

*пиёз, Ачиса ҳамки кўзи. Ю. Шомансур. [Каромат опа:] Тенгини қиз боланинг ўзи танлагани маъқул-да, холажон. Т. Алимов, Совчи. Ўзинг ишлаб топганинга ўзинг эга бўлмасанг! С. Аҳмад, Ҳасрат; 2) 3-ш. шаклида (ўзи) иш-ҳаракат ҳеч кимнинг иштирокисиз бўлиши, бажарилишини билдиради; ўзича, ўзидан-ўзи. *Девор ўзи йиқилиб тушиди. Машина ўзи юриб кетди. Чироқ ўзи ўчиб қолди. ■ «Уч-тўрт кун одамларнинг ҳожатини чиқариб юра турай, тузук иш ўзи чиқиб қолади», деган ўйда юра берди. А. Қаҳҳор, Асарлар; 3) сўроқ мазмунли гапларда таъкид, кучайтириш учун қўлланади (бунда шахс маъноси бўлмайди). *Мен ўзи қаерга келиб қолдим? Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. Ўзи нима ишлар бўлаётибди? Мирмуҳсин, Меъмор. Сенда уят, одамгарчилик деган нарса борми ўзи? С. Сиёев, Ёруғлик.***

3 Бирон сабаб, мақсад билан эмас, шунчаки. *-Нимага хафасан? Мана, ман соғсаломат қайтдим. -Ҳеч нима, — ерга қараб деди Унсин, — ўзим, шундай.. Ойбек, Танланган асарлар.*

4 Ўзига хос. *Кузда балиқ овлашининг ҳам ўз гаши бор. Газетадан.*

5 Қаратқич келишигидаги сўз билан қўлланиб, ўхшашликни алоҳида таъкид, қайд билан билдиради. *Катта ўғли отасининг ўзи. ■ Ўзиям Роҳилагинамининг ўзи-да.. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.*

Ўз гази билан ўлчамоқ қ. газ 1. **Ўз ёғига ўзи қовурилмоқ қ. ёғ.** *Онам ўз ёғига ўзи қовурилиб, кимнидир қарғади. Т. Алимов, Тўй қолди. Ўз йўлида Ўз иш-фаолияти давомиди. Ҳар ким ўз йўлида матонат билан курашмаса, фожиага йўлиқмаган тақдирда ҳам, ярим йўлда қолиб кетиши мумкин. С. Кароматов, Олтин қум. Ўз навбатида Навбати билан, ўрни билан (ўрни келганда). *Омон кўп масалаларда Шерали билан маслаҳатлашар, ўз навбатида Шерали ҳам ночор қолган дамларда у билан суҳбатлашиб, кўнгил чигилини ёзарди. С. Кароматов, Олтин қум. Ўз сўзли қ. сўзли. Ўз-ўзидан айн. ўзидан-ўзи. Панжаларим ўз-ўзидан очилиб, замбилни тўқ эткизиб ташлаб юборди. С. Сиёев, Ёруғлик. Ўзи бўладими ёки ўзи бўлмайди* Осон эмас, осонгина амалга ошадиган иш эмас. *Мактаб зиналаридан чиқа беришининг ўзи бўладими? Ж. Шарипов, Хоразм. Ўзига келмоқ* Эс-ҳуши, ҳолати меъърий ҳолга*

тушмоқ, ростланмоқ. *У, қулоғига гап кирмай, гаранг бир аҳволда ўтирганда, бирдан қозон бошида кўтарилган шов-шувни эшитиб, ўзига келди.* Н. Фозилов, Дийдор. *Худододбек Бадиадан шопалоқ егач, анча ўзига келиб, мулойим бўлиб қолди.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Ўзига урсин (ёки кўринсин)* Қилмиши ажрини ўзи кўрсин, ажри ўзига тегсин. *Касофатинг ўзинга урсин!* К. Яшин, Ҳамза. *Илоҳо, қилмишларинг, нобақор ишларинг ўзинга кўринсин!* К. Яшин, Ҳамза. *Ўзида йўқ* Белгининг кучли даражасини билдиради; ниҳоятда, жуда ҳам. *Матчон тўра ўзида йўқ хурсанд бўлди.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Ўзидан кетмоқ* Эс-ҳуши, меъёрий ҳолатини йўқотмоқ. *У мактубни ўзининг сўнги томчи кучи билан ўқиб тамом қилди-да, ерга йиқилиб, ўзидан кетди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Ўзидан-ўзи* 1) сабабасоси номаълум ҳолда. *Эшик ўзидан-ўзи очилиб кетди.* ■ *..ўзимдан-ўзим терлаб кетавердим.* Х. Тўхтабоев, Сарик девни миниб; 2) ўзича. *Бургут уйга қайтиб кирар экан, ўзидан-ўзи кулар эди.* С. Аҳмад, Чўл бургути. *Ўзингдан қолар гап йўқ* Ҳаммасини ўзинг биласан, ўзинг тушунасан. *Буларни айтиб ўтиришинг нима ҳожати бор, ўзингдан қолар гап йўқ.* *Ўзини босмоқ қ. босмоқ* 16. *Ўзини йўқотмоқ қ. йўқотмоқ.*

ЎЗАК 1 Ўсимлик пояси ва илдизининг кўпинча юмшоқ тўқимадан иборат бўладиган ички қисми. *Толнинг ўзаги.*

2 *шв.* Дарахт, бута кабиларнинг танаси; поя. *Фуломжон ўрикнинг кекса, йўғон ўзагини ушлаб туриб тўхтади.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Сумба қилдим ирғайнинг ўзагидан.* «Оқ олма, қизил олма».

3 Илдизмеванинг (ёғоч ўзагига ўхшаш) ўрта қисми. *Сабзининг ўзаги.*

4 *тех.* Электромагнит ва ш.к. нинг ичига, ўртасига ўрнатилган қисм; стержень. *Электромагнит ўзаги.*

5 *тлш.* Сўзнинг асл маъносини билдириб, янги сўз ясалишига асос бўладиган, сўз ясовчи қўшиладиган энг кичик қисм; сўз ясалиш асоси.

6 *кўчма* Бирор нарсанинг энг муҳим, асосий қисми; асос, моҳият. *Улар [аёллар] ошланинг ўзаги ва файзигина эмас, балки жамоатчилик ҳаётида ҳам алоҳида ўрин эгаллайдилар.* Газетадан. *Менинг назаримда, ўртоқ Мардиев, биз қилаётган ишнинг ўзаги*

битта! Умумхалқ, умумдават манфаати. С. Кароматов, Сўнги бархан.

ЎЗАН 1 Сув оқиб ўтадиган узун чуқурлик; сув йўли. *Энди ўзандан бу ёққа ариқ чиқариш ва ҳовуз қазиш керак эди.* П. Қодиров, Қадрим. [Жамолнинг] *Кўз олдига эгри-бугри Чирчиқ ўзани.* *Ундан нарида – каттакон Тошкент.* С. Анорбоев, Меҳр. *Зарафишон дарёсининг эски ўзанлари кўп.* Гуломов, Зарафишон этакларида. *У сув ювган тақир ўзандан борар экан, чакалакзордаги.. буталардан асар қолмаганига гумон қилмасди.* Р. Раҳмонов, Чангалзордаги шарпа. *Йиғинимиз оддий кунда эмас, канал ўзанига биринчи кетмон урилган куннинг ўттиз йиллиги арафасида бўлди.* «Ўзбекистон кўриқлари».

2 *кўчма* Бирор давомли нарсанинг муайян йўли. *Йўқ, ҳаётни жўнлаштириб бўлмайди.* *У ўзининг чигал, мураккаб ўзанлари бўйлаб оқади.* А. Мухтор, Чинор. *Ашурмирзо парво қилмай, гап ўзанидан чиқмади.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЎЗАРО Икки ёки бир неча шахс ўртасида ёки томонлар орасидаги. *Ўзаро суҳбат.* *Ўзаро келишув.* *Ўзаро мусобақа.* *Ўзаро текширув.* *Ўзаро низолар.* ■ *Ўзаро қирғин, ҳарбий юришлар.. раиятни тобора қашшоқлаштириб, тинкасини қурутди.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Умри менинг бу гапларимни ўзаро маслаҳат деб тушунди, шекилли, югуриб уйдан бир қоғоз олиб чиқди.* А. Қаҳҳор, Хотинлар.

ЎЗАҒОН Ҳаммадан тез югурадиган, ўзиб кетадиган, ўзғир. *Ўзағон бола.* *Ўзағон от.*

ЎЗБЕК 1 Ўзбекистон Республикаси туб аҳолиси (халқ)нинг номи. *Ўзбек халқи.* *Ўзбек миллати.*

2 Шу халқ (миллат)га тегишли, мансуб. *Ўзбек хонадони.* *Ўзбек тили.* *Ўзбек лотин алифбоси.*

ЎЗБЕКЛАР Ўзбекистон Республикаси туб аҳолиси, туркий тиллардан бирида сўзлашувчи халқ.

ЎЗБЕКЛИК Ўзбек халқи (миллати)га мансублик, ўзбек эканлик. *Мен ўз ўзбеклигим билан фахрланаман.* Мирмуҳсин, Умид.

ЎЗБЕКЧА 1 Ўзбекларга хос; ўзбек тили, адабиёти, санъати, маданияти ва ш.к. га оид. *Ўзбекча кийим.* *Ўзбекча одат.* *Ўзбекча таом.* *Ўзбекча кийинмоқ.*

2 Ўзбек тили. *Ўзбекча(ни) биласизми? Ўзбекча сўзлашмоқ.* ■ Соқолли солдат чалачулпа ўзбекча билар экан. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЎЗБЕКЧАЛАМОҚ с. т. Ўзбек тилида гапирмоқ. *Иккови бир-бирининг муддаосини сира тушунолмади. Охири хотин ўзбекчалаб тушунтиришга тиришди.* А. Қаҳҳор, Сароб. -*Йўқ, — деди милтиқли киши, узоқдан ўзбекчалаб.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

ЎЗБЕКЧАЛАШТИРМОҚ Ўзбек тилига таржима қилмоқ, ўгирмоқ. *Дастлаб кинотомошабинлар ўзбекчалаштирилган фильмларни кўриб ҳайрон бўлишган.* Ф. Саломов, Таржима назариясига кириш.

ЎЗБЕКЧАСИГА рвш. 1 Ўзбекка, ўзбекларга хос ҳолда; ўзбекча қилиб. -*Ҳа, элатлар, аҳвол қалай? — деди лейтенант кулиб ва кўришгани кўлини узатди. Жангчилар ўзбекчасига кенг кучоқ очиб кўришдилар.* Ойбек, Кўёш қораймас.

2 Ўзбек тилида. *Ўзбекчасига бу нарса қандай аталади?*

ЎЗБЕКЧИЛИК Ўзбекка хос анъана, урф-одатлар. -*Ўзбекчилик, тўй қилмасам бўлмайди. Янгича тўйларда нима хосият бор? Замонани қаранг: ҳамма нарса тўкин-сочин бўлса, ҳар уйда бешта-ўнтадан кўй, мол боқилса-ю, тўйларимизни қурумсоқнинг нонуштасига ўхшатиб кўйсак. Ахир ўзбекчиликка ярашадиган ишми бу?! — деди Азизга Пирназар.* Р. Раҳмон, Мехр кўзда.

ЎЗБИЛАРМОН 1 Ҳамма нарсани ўзим биламан, деб ўйловчи, ўзига ортиқча баҳо берувчи; манман. *Бошқаларнинг ишини камситишни яхши кўрадиган бу ўзбилармон одам, бу гал жиндай ён беришга мажбур бўлди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Ўзи билганича иш тутадиган, бошқалар фикрига қулоқ солмайдиган; ўжар, қайсар. *Мана шу шаддод, ўзбилармон қиз эрталабдан бери уйда.* Шухрат, Шинелли йиллар.

ЎЗБИЛАРМОНЛИК Ўзбилармонга хос иш, хатти-ҳаракат, хислат. *Ҳар бир ишни мен билан баҳамжиҳат қилинг, ўзбилармонликни кўтармайман.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЎЗБОШИМЧА 1 Бошқалар билан ҳисоблашмасдан, фақат ўз эрки, ўз хоҳиши билан иш тутадиган ва шу тарзда амалга оширилган. *Ўзбошимча одам.* ■ *Бунга Собировнинг ўзбошимча ҳаракати келиб кў-*

шилгач, Берди татарнинг тутуни осмонга чиқди. А. Қодирий, Обид кетмон. *Менки шу Қамишқапаннинг раиси эканман, ҳеч ким менадан бемаслаҳат, ўзбошимча иш қилмаслиги керак.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Ҳеч кимга бўйин эгмайдиган, ахлоқодоб талабларига риоя қилмайдиган; бебош. *Сен уялмай, ўзбошимча жувонмарг, Кўчаларда ашула қиб юрибсан. «Ойсулув».* Унинг кўз олдига *Ҳафизаси дам ақлли, ифбатли, дам бебош, ўзбошимча бўлиб кўрина бошлади.* Мирмуҳсин, Умид.

ЎЗБОШИМЧАЛИК Ўзбошимча иш, хатти-ҳаракат (*ўзбошимча* ҳар икки маъносида). *Луқмончининг бевақт ўлиб кетишига участкадаги ўзбошимчаликлар зомин бўлди.* А. Мухтор, Туғилиш. *Ўзбошимчаликни бошлайдиган аввал ўзинг!* Ҳ. Назир, Ёнар дарё.

ЎЗГА 1 Қариндошлик, туғишганлик ва ш.к. жиҳатдан алоқаси йўқ одам; бегона. -*Демак, Худойқул ўз жигарингиз бўлгани учун, ўзгалардан кўра кўпроқ эзиб, уни оғир бир аҳволга солишга ҳақли экансиз-да? — деди Элмурод.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Ўзгага боқса кўзим, кўр бўлсин, оқсин гавҳари, Косаси тўпроқ била тўлсин, кўмилган яхшироқ!* Ҳабибий.

2 Сўзловчи ёки сўзловчи ва тингловчидан бошқа одам. *Ўзингда йўқ — ўзгада йўқ.* Мақол. *Ёмон ўзини билмас, ўзгани кўзга илмас.* Мақол. ■ *Кўёв томондан ориқ, дароз, чайир бир хотин бел боғлади. Ўзгалар — ёшқари ҳаммаси шу икки аёлнинг белбоғига, этакларига ёпишди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ўзингизни билинг, ўзга билан нима ишингиз бор?* Ойбек, Танланган асарлар.

3 Ўзи ёки ўзига мансуб бўлмаган; нотаниш, ёт. *Ўзга тилда сўзлашмоқ.* ■ *Одамзод бир сабаб билан ўзга юрт, ўзга шаҳарларни ихтиёр этади.* Мирмуҳсин, Меъмор.

4 (ч. к. с. билан) Ўзи боғланиб келган сўз билдирган шахс ёки нарсадан бошқасига ишора қилади; -дан бошқа. ..*Отабекдан ўзга фарзандимиз бўлмай.. орзу-ҳавасимиз, умид-ҳадафимиз фақат шу Отабекдир.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Бандамиз — тақдирга тан беришдан ўзга иложимиз йўқ.* Н. Сафаров, Оловли излар.

5 Одатдагидан бошқача, ўзгача. *Боғнинг ҳар бурчагида ўзга бир латофат: ариқларда сув қумушланади, майсалардан уқа тут-*

ган ҳовуз сув билан эмас, нур билан тўлган каби жимир-жимир мавжланади. Ойбек, Танланган асарлар.

4 тлш. Учинчи шахс.

ЎЗГАЛИК 1 Ўзга ҳолат, ўзга эканлик.

2 Фарқ қиладиган белги, хислат, хусусият. *Сажиядагина эмас, сурат ва сиймо важида ҳам [Кумушининг] катта ўзгаликлари бор эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЎЗГАРИШ 1 Ўзгача ҳолат юз бериш. *Ундаги ўзгаришни кўриб, Ҳулкар ўзини тез ўнглаб олди.* П. Қодиров, Қора кўзлар. *Қизда ҳам қандайдир ўзгариш бўлди.* Т. Расулов, Марҳамат. *Йўлчидаги бу ўзгариш унинг аввалги фикрини таъкидлади.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Тараққиёт тарихида юз берадиган кескин бурилиш, бир ҳолатдан бошқа ҳолатга ўтиш; ўзгача, бошқача бўлиш. *Ижтимоий тузумнинг ўзгариши.* ■ *Биз катта ишлар, улуг ўзгаришлар арафасида турибмиз.* Газетадан. *Дарҳақиқат, биз Ўзбекистоннинг қишлоқларида юз берган ўзгаришларнинг шоҳиди, иштирокчиларимиз.* «Ўзбекистон кўриқлари».

3 эск. айн. инқилоб. *Ўзгаришнинг 9 йили давомида.. хотин-қизлар масаласига келганда, жуда ҳам оз ишлаганимиз маълумдир.* Газетадан.

ЎЗГАРИШСИЗ Ҳеч қандай ўзгариш юз бермаган ҳолда; одатдагидай, эскича. *Гулдур-шалдир, тарақ-туруқ ўзгаришсиз давом этади.* А. Қодирий, Обид кетмон.

ЎЗГАРМАС Ҳамма вақт бир хил турадиган, ўзгармайдиган, доимий, турғун. *Ўзгармас ғоя.* *Ўзгармас электр оқими.*

ЎЗГАРМОҚ Қиёфа, ҳолат ва ш.к. да маълум ўзгариш юз бермоқ; бошқача бўлмоқ. *Авзойи ўзгарди.* *Товуши ўзгарди.* *Кайфияти ўзгарди.* *Ҳаво ўзгарди.* *Баҳор келиб, табиат ўзгарди.* ■ *Башорат сингисининг ўз кўз ўнгида ўзгариб бораётганини сезарди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар. *Боғлардаги чиллакилар чумак уриб, олма, ноклар, тиллакўнғиз ёпишган шафтоли ва олхўрилар ранги соат сайин ўзгарарди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. *Отанг нуқул мени кўрса ўзгариб кетади.* П. Қодиров, Қора кўзлар.

2 Моҳият жиҳатдан аввалгисига ўхшамаган ҳолатга ўтмоқ, мазмунан бошқача бўлмоқ. *Вазият ўзгарди.* *Ижтимоий тузум*

ўзгара боради. ■ *Бахтимизга замон ўзгариб, Бундай яхши кунларга етдик.* Э. Раҳим.

3 Ўрни, вазифаси, мақоми ва б. жиҳати янги бўлмоқ; алмашмоқ, бошқа бўлмоқ. *Ўқитувчи ўзгарди.* *Бошлиғимиз ўзгарди.* *Ўзбек ёзуви бир неча марта ўзгарди.* *Адресимиз ўзгарди.* *Иш жойимиз ўзгарди.* *Маршрут ўзгарди.* *Амударё оқими тез-тез ўзгариб туради.* ■ *Шамол ўзгариб, ўнг томондан эсиб қолди.* П. Қодиров, Қора кўзлар.

ЎЗГАРУВЧАН Бир ҳолатда турмайдиган, ўзгариб турадиган; беқарор. *Ўзгарувчан ҳаво.* *Ўзгарувчан миқдорлар.* *Табиат ўзгарувчандир.* ■ *Ижтимоий-иқтисодий аҳамиятга молик кўпгина ҳодисалар, табиийки, ўзгарувчан бўлади.* «Фан ва турмуш».

ЎЗГАРУВЧАНЛИК 1 Ўзгарувчан ҳолат, хусусият. *Иқлимнинг ўзгарувчанлиги.* ■ *Осмон ўзининг бутун ёритқичлари билан бирликда доим ўзгарувчанлик намунасида.* «Астрономия». *Бобурдаги бу ўзгарувчанликни Қосимбек ёшлик ғўрлигидан кўрарди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 тиб. Барча тирик организмлардаги кимёвий, морфологик ва физиологик хоссаларнинг хилма-хиллиги, шундай хоссаларни ўзгартира олиш хусусияти.

ЎЗГАЧА 1 Тамомила бошқа, бутунлай фарқли. *Аҳвол тамомила ўзгачадир.* «ЎТА». *Бугунги куннинг реалликлари уруш ва тинчлик масалаларига бутунлай ўзгача ёндашувни талаб этади.* Газетадан.

2 Одатдагидан бошқача, ўзича алоҳида, ўзига хос. *Бу қоядан қараганда водий ўзгача бир манзара касб этар эди.* ■ *Баҳор келиши жангчиларимизга ўзгача кайфият бағишлади.* Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.

ЎЗИБЎЛАРЧИЛИК Ишни ўз ҳолига ташлаб қўйиш; беғамлик, бепарволик. *Равшанки, ўзибўларчилик ғовлаб кетган жойда бутун куч ва ғайрат йиғим-теримга сафарбар қилинмаган.* «Муштум».

ЎЗИДАН-ЎЗИ рвш. Бировнинг таъсирсиз, кўриниб турган бирор сабаб бўлмаган ҳолда; беихтиёр. *Бургут уйга қайтиб кирар экан, ўзидан-ўзи кулар эди.* С. Аҳмад, Лочин. *Турсуной бўлса, у судраган сари, оғирлигини солиб, осмонга, узоқ-узоқларга қараганча, ўзидан-ўзи гапирарди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

ЎЗИЧА рвш. 1 Мавжуд ҳолатини сақлаб, қандай бўлса шундайлигича, ўзгармасдан

ёки ўзгартирмасдан; аслича. *Лойиҳа ўзича қолди. Матнни ўзича қолдирмоқ.*

2 Ўз ақли доирасида, ўз тушунчасига мувофиқ. *Ҳовлида кезиб юрган маст Салимбойвачча ўзича фурсатни ва тасодифни жуда қулай топди. Ойбек, Танланган асарлар. Кумринисо бу қарашга ўзича маъно бериб, қизаргандай бўлди. А. Қаҳҳор, Хотинлар. Ҳар ким ўзича ҳикоянинг мағзини чаққандай жимиб қолди. П. Турсун, Ўқитувчи.*

3 Биров билан келишмасдан, ўз хоҳиши билан; мустақил равишда. *Бундан йигирма кунлар бурун уста Олимнинг устакор билан нима учундир уришганлиги ва шундан сўнг ўз уйига дўкон қуриб, ўзича ишлай бошлаганлиги англашиллар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Петька, душман бостириб келётганда, ўт очгани команда бермаган командирни хоин гумон қилиб, ўзича ўт очган. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.*

4 Ўзидан-ўзи; ўз ҳолича. *У шунда алланечук шавқланиб, ўзича кулмуширар эди. Н. Мақсудий, Юксалиш. [Йигит] Қамчини кўтарди-ю, яна секин ёнига туширди. Чол буни сездими, ё ўзичами: -Чопкинғиз келдими, ўғлим? — деб сўради. М. Исмоилий, Фаргона т. о.*

5 Шунчаки ўзи. *Ҳа, баракалла! Ундан кейин, хотининг ўзича келганмикин? Йўқ!.. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.*

6 Ўзига хос, алоҳида. *Яхши қиз билан «сўхбат» қилишининг ҳам ўзича бир гапти бўлади. Ойбек, Танланган асарлар.*

ЎЗИШМАЧОҚ Бирор нарса, масала юзасидан баҳслашув, ким ўзар, мусобақа. *Агар қовун ейладиган бўлса, Сайфулла билан Мастура ўзишмачоқ ўйнардилар. П. Турсун, Ўқитувчи.*

ЎЗИЮРАР Ўзига ўрнатилган мотор кучи билан юрадиган. *Бобоевнинг батареяси душманнинг.. иккита ўзиюрар тўпи ва бир батальон газандани йўқ қилиб ташлади. А. Раҳмат, Эллик бир баҳодир.*

ЎЗЛАШМА Ўзлашиш, ўзлаштириш йўли билан пайдо бўлган. *Ўзлашма терминлар.*

ЎЗЛАШМОҚ 1 Ўз кишиси бўлиб қолмоқ, ўзиникидек яқин, иноқ бўлмоқ. *Ўзбек ойимнинг дили-гуллигидан Офтоб ойим ва Кумуш унга жуда ўзлашиб олганлар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

2 Онгига етиб бормоқ, тушунарли бўлмоқ; сингмоқ. *Маъруза тингловчиларга яхши ўзлашдими?*

3 қ. х. Ишлатиш, фойдаланишга туширилмоқ. *Абдусамад насос станцияси қурилиши билан Сирдарё ёқасида неча минг гектар ерлар ўзлашиб кетди. «Ўзбекистон кўриқлари».*

4 тлш. Ўзга тилдан қабул қилинмоқ. *Ҳозирги кунда ўзбек адабий тилида ўзлашган сўзлар жуда кўп миқдордадир.*

ЎЗЛАШТИРМА: ўзлаштирма гап тлш. Ўзгаларнинг шаклан ўзгартириб берилган гапи. **Ўзлаштирма сўз** Айни тилга бошқа тиллардан кириб келган сўз.

ЎЗЛАШТИРМОВЧИ Дарсларни тушуниб, ўзига сингдириб ололмаган, ёмон ўқийдиган; улгурмовчи. *Ўзлаштирмовчи ўқувчи. Ўзлаштирмовчилар билан қўшимча машғулот ўтказиш.*

ЎЗЛАШТИРМОҚ 1 Ўзлашмоқ 2-4 фл. орт. н. *Дарсни ўзлаштирмоқ. Дастур материалларини ўзлаштирмоқ. Кўриқ ва бўз ерларни ўзлаштирмоқ.*

2 Бошқага қарашли нарсани ўзиники қилиб олмоқ, эгаллаб олмоқ. *Бировнинг китобини ўзлаштириб олмоқ. ■ Кейинчалик маълум бўлишича, Собиржоннинг чала қолган илмий ишини Салимхон ўз ишида ўзлаштириб юборган. Мирмуҳсин, Умид.*

ЎЗЛИК Кишининг ўз шахсияти, табиий ҳолати, вужуди, борлиғи. *Йигит бир он тикилди-да, кўзларини юмди; гўё унинг бутун ўзлигини Гулнор хаёли кучди. Ойбек, Танланган асарлар. Келди очилур чоғи, ўзлигинг намоён қил. Ҳамза. Наволарнинг дардли авжи дилларни тилкалар, одамлар эса бу жароҳатдан лаззат топиб, ўзлигини унутар эдилар. А. Мухтор, Чинор.*

Ўзлик нисбати тлш. Ҳаракатнинг субъектнинг ўзига объект сифатида қаратилганлигини ёки субъектнинг ўзи доирасида юз бериши маъноси ва шундай маънони билдирувчи феъл шакли. *Мас., ювинмоқ, мақтанмоқ, қийналмоқ. Ўзлик олмоши* Аниқ (муайян) яқкаликни белгилувчи, кишилик олмоши ёки от билан келиб, уни таъкидлаб кўрсатувчи олмош — ўз. *Сен ўзинг. Укамнинг ўзи.*

ЎЗМОҚ 1 Тез юриб ёки югуриб, олдиндаги ёки тенг кетаётган киши ёки нарсдан ўтиб кетмоқ, уни орқада қолдир-

моқ. *Озгина юргандан кейин, тўнқатар яёвлардан ўзди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *Болалардан кичикроқлари чоңқиллашиб, Саодатхондан ўзиб кетишди.* С. Зуннунова, Янги директор. *Холматнинг оти чинакам чопгудек бўлса, шамолтан ҳам ўзади.* Н. Сафаров, Оловли излар.

2 *кўчма* Бирор соҳа, иш, мусобақа ва ш. к. да бошқалардан олдинда бўлмоқ, ғолиб келмоқ. *Бирлашган ўзар, бирлашмаган тўзар.* Мақол. ■ *Хидир ота ҳозир йигитлардан ўзиб, ҳамқшилоқларини изза қиляпти.* Й. Шамшаров, Тошқин.

ЎЗОҒ: *ўзоғ(и) йили* Бултурдан аввалги йил. [*Уста Олим:*] *Мен сизга ўзоғи йили бир йигитнинг.. мен билан бирга ҳовлига келиб, бир кун ётиб кетганлигини сўзлаб эдим, шекилли?* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЎЗ-ЎЗИГА Фақат ўзига қарата. *Шокир ота ишдан айрилмай, гўё ўз-ўзига дегандай, лекин асабий равишда сўзлай бошлади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ҳамза тик боқади ўлим кўзига, «Сен ёлғиз эмассан», дер ўз-ўзига.* Ж. Жабборов.

ЎЗ-ЎЗИДАН 1 Ўзидан, ўзи ўзидан. *Бир зум қараш билан юракка нақилланган унинг чеҳрасини яна кўз олдида жонлантиришга тиришди [Йўлчи] ва: «Кимнинг қизи у? Яна кўрармикан?» — деб ўз-ўзидан сўради.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Биров аралашмасдан, ёрдам бермасдан; бирор кимса ёки нарсанинг иштирокисиз, ўзидан-ўзи. *Ўз-ўзидан юрмайди карвон. Пул керак, пул — дасталаб червон.* Э. Раҳим.

ЎЗФИР 1 Ҳаммадан ўзиб кетувчи, ўзагон. *Ўзғир от.*

2 *кўчма* Илғор, зарбдор. *Бирдай сулув сиз икковлон, Пахтазорим ўзғирлари.* Миртемир.

ЎЙ 1 Хаёлан фикр, мулоҳаза юритиш жараёни ва унинг натижаси; фикр, мулоҳаза. *Унинг [Бектемирнинг] мардона очиқ пешонаси, қуюқ эгилмас қошлари чуқур ўйни ифодалар эди.* Ойбек, Қуёш қораймас. «*Балки муғамбирлик қилаётгандир*», деган ўйлар *Латофатга уйқу бермас эди.* С. Зуннунова, Янги директор. *Машинада бораётган одамлар хаёлга берилиб кетишган, ҳар ким ўз ўйи билан банд.* «Ўзбекистон қўриқлари».

Ўй сурмоқ Ўйлаш жараёнида бўлмоқ, узоқ ўйламоқ. *Санобар жавон олдида куйлак танлар экан, яна ўй суриб кетди.* М.

Хайруллаев, Кўнғил. **Ўйга берилмоқ** (ёки **ботмоқ, чўммоқ, толмоқ**) Бутунлай ўйлашга берилмоқ, ўйлаб қолмоқ. *..ўзини бир бурчакка ҳорғин ташлади-да, ўйга берилди.* Ойбек, Нур қидириб. *Одамлар ўйга ботиб, уй-уйларига тарқалишди.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Замира ўйга чўмиб, мажлиснинг қандай давом этаётганини ҳам сезмади.* П. Қодиров, Уч илдиз. *Отақўзи.. чойи совиб қолган пиёлани қўлида айлантирганича ўйга толди.* О. Ёқубов, Диёнат. **Ўйига етмаслик** Ҳар қанча ўйлаб, қатъий ҳукм, хулосага келмаслик. *Қанча ўйлаган билан етолмади ўйига.* «Ойсулув».

2 Фикран мўлжалланган режа, ният, мақсад. *Ишимдан хурсандман, энди битта-яримта насибаси қўшилган хотин чиқиб қолса, уйлансам, деган ўйим ҳам йўқ эмас.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Менга айтгин кўнглингдаги ўйингни, Айтгин, болам, борадиган жойингни.* «Равшан».

3 Фикрлаш қобилияти; ақл. *Бўйимиз етса ҳам, ўйимиз етмайди.* ■ *Туядай бўй берибди-ю, тугмадай ўй бермабди сенга!* А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси. *Тўғри, у илгариги Муса, бироқ бўйи жойида бўлгани билан, ўйи жойида эмас.* Н. Фозилов, Оқим.

4 Ўйла(н)ган нарсa. *Ҳамма.. сув чиқаришни ўйларди.* *Ҳозир ҳамманинг ўйи сув эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЎЙДИМ-ЧУҚУР *айн. ўнқир-чўнқир.* *Ғуломжон аллақачон қишлоқдан чиқиб, ўйдим-чуқур шаҳар йўлида ёлғиз борар эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Тревога эълон қилиниши билан, солдатлар дарахт паналарига, ўйдим-чуқур жойларга ўзларини олдилар, бутун колонна ерга ётди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Мана шу кучларнинг узоқ муддат ҳаракат қилиши натижасида тоғлар емирилди. Даралар, жарликлар, ўйдим-чуқурлар пайдо бўлди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

ЎЙИН 1 Кўнғил очиш, дам олиш, тарбиялаш мақсадида қилинадиган эркин ҳаракат ёки машғулот. *Болалар ўйини.* ■ *Кўча туташ балчиқ бўлганидан болаларнинг ўйини тугул, юришига ҳам имкон йўқ эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *..кенг майдонда шовқинсуронли қиш ўйинлари: баланд тепадан сирпанишлар, думалашлар, ченаларда училар..* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Бошқалар билан мусобақа қилиш учун маълум қоидалар асосида ўтказиладиган

машгулот. **Футбол ўйини.** *Шахмат ўйини.* *Эстафета ўйинида қизлар командаси ютиб чиқди.* ■ *Жон-дилим футбол эмасми, қизни ҳам унутиб, бутун хаёлим ўйинда бўлиб қолди.* Газетадан.

3 Ўртага пул ёки нарса тикиб ўтказиладиган машгулот; қимор. *Отам ўйин қизиғида ютқазушга ютқазиб қўйиб, кейин ўзини урди, пешонасини ёрди, йиғлади.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

4 Ритмик ҳаракатлар ва мимикалар ўйинлигидан иборат санъат; рақс. *Оёқ ўйини.* *Шўх ўйин.* *Кавказча ўйин.* ■ *Ўйин ҳам бир турли назокат касб этиб, Гулсунбиби йўрғалай кетди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Ўйинга тушмоқ Бирор рақсни ижро этмоқ. *Ҳаваскор ҳофизлар қўшиқ айтди, шўх йигитлар ўйинга тушди.* С. Юнусов, Кутилмаган хазина.

5 кўча Парвоз вақтида шох уриб (ташлаб) қилинадиган энгил, ёқимли ҳаракат. *Кабутар ўйини.*

6 с. т. Спектакль, концерт, цирк томошаси ва ш.к. *Булар театрнинг олдида келганларида, ўйин бошланишига учинчи қўнғироқ ҳам берилган эди.* Ойдин, Фонарь тағида.

7 кўча Бетартиб, бироқ ўзига хос жозибали ҳаракат (хайвон ва нарсалар ҳақида). *Шабада ўйини.* ■ *Ҳазаб билан ҳайқириб бўрон, Балки қилар минг турли ўйин.* *Ғайратий.* *Балиқларнинг бундай ўйинини энди кўриб тургани!* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

8 кўча Эрмак тарзидаги ҳаракат, қилиқ ва ш.к. *Аччиқ ўйин ширин турмушни бузар.* Мақол. ■ *Ҳар ҳолда, тақдирнинг бунчалик ўйинлари турган бир замонда биз нима ҳам қила олар эдик.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *У муҳаббатни ўйин деб ҳисоблайди.* С. Кароматов, Олтин қум. *Хат сенга ўйин бўлиб қолдими?!* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

Ўйин қилмоқ Ўйин, мазах тарзидаги ҳаракат, қилиқ қилмоқ. *-Вой юрагим, вой-вой, — деб атай ерга ағнаб, оғзидан оқ кўпик чиқара бошлади.* *Унинг ўйин қилаётганини Меъмор сезиб турарди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

9 с. т. Унчалик қийин, мушкул бўлмаган иш ҳақида. *Қизники — қийин билан, ўғилники ўйин билан битар.* Мақол.

10 с. т. Суюгоёқ, бузуқ аёл ҳақида.

ЎЙИНБОЗ с. т. Бирор кўнгили очиш машгулотига, ўйинга қаттиқ берилувчи;

ўйинчи. *Бир ёқда қизлар, сатта терилган сарвинозлар, ясанган таннозлар, ҳадсиз ўйинбозлар.* «Фольклор».

ЎЙИНБУЗУҚИ 1 Ўйиннинг боришига халақит берувчи, уни бузишга уринувчи. *Мактабда танаффус пайтлари шашка ёки волейбол ўйинларида фирромлар, ўйинбузуқилар ҳам бўларди.* Газетадан.

2 айн. **ишбузуқи.** *Аҳмаджон сўраб оладиган нарсалари бор эди-да: қай бола қандай ишляпти, энг яхшиси ким, ўйинбузуқиси ким..* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

ЎЙИН-КУЛГИ Кўнгили очиш йиғини, базм; хурсандчилик. *Шу одамлар ҳам ўйинкулгини билар, шу одамларга ҳам ўйин-кулги ярашар экан-ку!* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироклари. *Аммо Унсиннинг кўнгли ўйин-кулгини кўтармас, шодлик унга бегона эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЎЙИН-МАЗАХ Кўнгили очиш воситаси; эрмак, ўйинчоқ. *Шаббодада ўйноқлаган шўх пиртиракдай, Унга ўйин-мазах экан бунда ҳар нима.* Ф. Фулом.

ЎЙИНХОНА эск. с. т. Бирор ўйин ёки томоша кўрсатиладиган жой (театр, цирк, кино ва ш.к.).

ЎЙИНЧИ 1 Ўйин с. сфдш; ўйинга тушувчи, ўйнаётган, яхши ўйнайдиган. *Ўйинчи йигит четга чиқishi билан киприкларига сурма қўйган.. йўғон бир жувон ўртага чиқиб, йўрғалай бошлади.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Ёшгина бўлса ҳам, шўх, ўйинчи қиз экан-да.* А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат.

2 Рақсга тушувчи шахс; раққос ёки раққоса. *Шўх йигитлар ўйинчида хушомад қилар, қийқиришар эди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Мажлиснинг шоирлари, ўйинчилари, чилдирмачи ва дуторчилари — барчаси ҳам ҳозир бўлиб, Кумушбибиёна ҳаммомдан қайтмаган эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Юсуфжон ака Фарғона водийсининг энг ўткир ўйинчи устозларидан кўп рақсларни ўрганган эди.* Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ.

3 кўча Яхши ўйнайдиган (қ. **ўйин 5**). *Яна қандай денг, энг ўйинчи, серпарвоз каптарларимдан ажралдим.* А. Қодирий, Обид кетмон.

4 Футбол, шахмат каби ўйинларда иштирок этувчи; спорт мусобақасидаги бирор жамоа аъзоси. *«Пахтакор» ўйинчилари. Уста ўйинчи. Ўйинчилар ҳужумга ўтишди.*

ЎЙИНЧИҚ с. т. Ўйинчоқ. Хусайн Бойқаро набираси Мўмин мирзони тиззасига олди, белида камарга тақилган ўйинчиқ ханжарчасини томоша қилди. Ойбек, Навоий. *Марҳамат опангиз тўғри айтяпти.. деҳқончилик ўйинчиқ эмас.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

ЎЙИНЧОҚ 1 Болаларнинг ўйнаши, овуниши учун хизмат қиладиган нарса ёки буюм. *Ўйинчоқ сотиб олмақ. Ўйинчоқ машина:* ■ Буvasи унга дадасига ўхшаб қўғирчоқлар, ўйинчоқлар, ҳар хил ҳайвонларнинг расми солинган китоблар олиб келиб бермасди. С. Анорбоев, Оқсой. *Чиқарманг қурол, оқмасин қонлар. Китоб, ўйинчоқ беринг бизларга!* И. Муслим.

2 кўчма Бировнинг кўнгил очиш воситаси; эрмак. *Ташландиқ бу қизингиз, қўлма-қўл юрвчи бу ўйинчоқ қизингиз ким-у, сиздек бир меҳрибон онани қон йиғлатган ким? А. Қодирий, Ўтган кунлар. Кимларнинг соф ҳаёти Қўлда ўйинчоқ.* Файратий.

3 кўчма Бировнинг хохишини сўзсиз, кўр-кўрона бажарувчи, итоатгўй; қўғирчоқ. *Мўғуллар ва уларнинг қўлида ўйинчоқ бўлган.. амир Бурҳониддин ташвишига тушиб, бу даҳшатли халқ қўзғолонини бостириш ҳаракатига тушиб қолдилар.* М. Осим, Маҳмуд Торобий.

ЎЙИНҚАРОҚ 1 Вақтини доимо турли ўйинлар билан ўтказадиган, ўйинга берилган; шўх (болалар ҳақида). *Кинотеатрнинг деворлари баланд бўлса ҳам, ўйинқароқ болаларга асло халал бермасди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Қуда бўлмишимиз остонамизни супуриб, ҳол-жонимизга қўймаяпти; узатиб, ўйинқароқ кимиз тушма-гурдан тинчиб қўя қолсакмикан, деган ўйим бор.* А. Мираҳмедов, Ўт юраклар. *-Жўра деган бола сал ўйинқароқ чиқиб қолди, ғўзага сўвени ҳам ўша тошириб юборган, - деди Шокиров.* Н. Назаров, Замон.

2 Ўйин-кулги, шўхлик билан ўтадиган. *Ботиралининг бу ўйинқароқ йиллари узоқ чўзилмади.* С. Аҳмад, Хукм.

ЎЙИНҚАРОҚЛИК 1 Ўйинқароқ бўлиш, ўйинқароқ хислатга эгалик. *..дам олишни тўғри ташкил қила билмаслик ҳам ёшларни ўйинқароқликка.. саёқ юришга олиб боради.* Шукрулло, Сайланма.

2 Ўйинқароқ эканлик. *Унинг ўйинқароқлигини ҳамма билади.*

ЎЙИҚ Ўйилган жой; чуқурлик. *Ана шу ўйиқнинг охирига етиб, бир тўда ёввойи чўчқага дуч келдим.* Ш. Холмирзаев, Йўллар, йўлдошлар. *Горондара - «ғорлар дараси» маъносида бўлиб, бу ерда қадимий ўйиқлар жуда сероб эди.* С. Кароматов, Олтин қум.

ЎЙЛАМОҚ 1 Фикр-мулоҳаза юритмоқ; фикрламоқ. *Ўйлаб тузилган режа. Кўп ўйла, оз сўзла.* Мақол. *Ўйламай қилинган иш - бошга келтирар ташвиш.* Мақол. ■ *У ҳар қанча ўйласса-да, Асқар ака ҳақида ёмон фикрга ботинолмас эди.* Н. Фозилов, Дийдор. *Токайгача шу кепатада юрасан, болам, ахир менга ҳам жон керак, ўйласанг бўлмайдими?* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

2 Хаёлидан кечмоқ (кечирмоқ), хаёл қилмоқ. *У баъзан ўғлининг соғ-саломат жангдан қайтишини тилаб.. юртда тинчлик бўлса, умри боқий бинолар қуриб беришини ўйларди.* Мирмуҳсин, Меъмор. *«Икки қўллаб қандай терар экан-а»? деб ўйлайман ичимда.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

3 Ёдга олмақ, эсга келтирмоқ; хотирламоқ. *Лекин мен бояги йигитни ўйлаб, юрагим эзилиб кетяпти.* П. Қодиров, Қора кўзлар. *Аксинча, ҳар куни минг яшаб, қувнаб, Сен қилган ишларни ўйлайман, ўғлим.* Файратий. *Ҳар куни дадамни бир ўйлаб қўяман.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

4 Бирор кимса ёки нарса манфаати юзасидан иш тутмоқ; шунинг дардида бўлмоқ. *Эл-юрт тинчлигини ўйламоқ.* ■ *Сут соғувчи ҳам, энг аввало, инсон соғлигини ўйлайди.* Газетадан. *Кўзим очиқлигида қизимнинг тўйини кўрай, деб ўзимни ўйлабман-у, бу тўйдан кейин Насиба нима бўлишини ўйлабман.* А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар. *Ўзингиз биласиз, Усмон ака.. биз иқтисодчимиз, даромадни кўп ўйлаймиз.* П. Қодиров, Қора кўзлар.

5 Хаёл қилмоқ, тахмин қилмоқ, ..деб ҳисобламоқ, тушунмоқ. *Бу ишга раҳбарлик қилсангиз, мен ўйлайман, яна бир хайрли ишни юзага чиқарган бўласиз.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Менинг дўқимдан кейин Одил қизларга хат ёзмайди, деб ўйлайсизми?* С. Зуннунова, Янги директор. *Зайнаб сиз ўйлаган келинлардан эмас.. ҳудоба шукур, ақл-ҳуши жойида.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Қадамни ўйлаб босмоқ Фикр-мулоҳаза билан, ҳар томонини ўйлаб иш тутмоқ. *Мен сизга ёмонликни раво кўрмайман. Қадамин-*

гизни ўйлаб босинг, ука! С. Анорбоев, Оқсой. *Адашиш ёмон нарса. Адашиб қолмаслик учун эса қадамни ўйлаб босиш керак.* Газетадан.

ЎЙЛАМСИРАМОҚ Бирор нарса ўйлаётгандай бўлиб кўринмоқ, ўйлаб хаёл сурмоқ. *Алижон ўйламсираб, [Холнисо холага] қараб турган эди. Мирмуҳсин, Чиниқиш. Файзи бир дақиқа ўйламсираб, кейин тавваккал қилиб, электр моторга ток улади.* Газетадан.

ЎЙЛАНМОҚ 1 Ўйламоқ фл. ўзл. н. ..«Тушунаман», дегандай имо қилди-да, яна жим, ўйлалиб ётаверди. Ойбек, Танланган асарлар. *Бу товуши менга жуда чуқур ўйланган қарор жарчисидек эшитилди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Мулоҳаза юритмоқ, хаёл билан банд бўлмоқ. *Бу ишлар давомида у ҳам Авазни қийнаб юрган нарсалар тўғрисида ўйланар эди.* П. Қодиров, Қора кўзлар. *Мактабни очмасдан аввал ҳам.. бу тўғрида кўп ўйланди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЎЙЛИ кам қўлл. Ўй-мулоҳаза билан иш юритадиган; фикр-мулоҳазали. *Рустам эси кириб қолган.. ҳар гапнинг маъносини тушунадиган бўлган, ўйли, ақли кўп йигит эди.* «Муродхон».

ЎЙМА 1 Ўйиб ишланган, ясалган. *Ўртада, ўйма ўчоқда катта хўл тўнка уйни тутунга тўлдириб, бурқсиб ётади.* П. Турсун, Ҳқитувчи.

2 Ўйиб, қириб, зарб қилиб безак ишлаш усули ва шу усулда ишланган безак, нақш. *Гавҳар ойна устига солинган катта бир ўйма нақш олдига Маҳкамни тўхтатди.* П. Қодиров, Уч илдиз. *Қоғозни усти ўйма гулли чарм жуздонга тиқиб, қалин китобни варақлашга бошлади.* Ойбек, Навоий.

ЎЙМАКОР 1 Тахта, ганч, мрамор ва ш.к. га ўйиб, гул, нақш ишловчи уста. *Бу [эшик] қалин, бақувват тахталардан ясалган бўлиб, моҳир ўймакорлар безаган, уста бўёқчилар нақш берганди.* С. Юнусов, Кутилмаган ҳазина.

2 Ўйиб, зарб қилиб ишланган; ўйма. *Олтин қуббачалар, ўймакор гуллар билан безанган эшикни очиб, кичикроқ, лекин серҳашам бир хонага кирди.* Ойбек, Навоий. *Унинг [Абдулла Болтаевнинг] қўли билан қилинган ўймакор нақшлар эскизи 1937 йили Парижда очилган санъат виставкасида ҳам юксак баҳо олди.* С. Қодиров, Қирқ китобнинг тўрт

саҳифаси. *Табақалари кенг, очиқ турган ўймакор шамшод дарвоза Ҳасан овчини қабирига тортиб, ютиб юбормоқчидай.* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

ЎЙМАКОРЛИК 1 Ёғоч, ганч, металл, тош ва б. ни ўйиш, йўниш йўли билан гул, нақш кабилар ишлаш; ўймакор касби. *Ўймакорлик билан шуғулланмоқ. Ўймакорлик тўғараги.* ■ *Ўймакорликнинг чўққисига чиққан Худойберган муҳрканни ҳам албатта эслашади.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Уста Усмон ёғоч ўймакорлигини биринчи бўлиб дунтор, танбур, рубобга татбиқ этиб, асбобнинг гўзал бўлишига эришди.* Т. Баҳромов, Оҳанг ҳазиначиси.

2 Бирор нарсага ўйиб ишланган нақш, тасвир ва ш.к. *Болалар чизган суратдай соддагина ўймакорликларда.. ҳайвонлар.. одамлар тасвирланган.* П. Қодиров, Қора кўзлар.

ЎЙМАЛАМОҚ 1 Ўйиб ташламоқ, ўйиб, чуқурчалар ҳосил қилмоқ. *Болалар ҳовли юзини ўймалаб ташлашибди.*

2 Уста-уст, давомли тарзда ўймоқ, чимчиламоқ. *Умид ўз йўлида давом этди-ю, юрагини яна ногаҳоний бир алам ўймаларди.* Мирмуҳсин, Умид.

ЎЙМОҚ 1 1 Бирор нарса билан қовлаб, чуқур ҳосил қилмоқ; қовламоқ. *Ерни ўймоқ. Деворни ўймоқ.* ■ *Тирноқ-ла ер ўйиб, сувлар оқизган Ғариблар аҳволи қоларди тангга.* Ғайратий. *Аваз учи тирсакка ўхшаш силлиқ тош топиб, бўзни ўйиб, икки қатор чуқурчалар ясади.* П. Қодиров, Қора кўзлар.

2 Чуқурча ҳосил қиладиган қисмини ажратиб олмақ. *Мен ҳам лип этиб хужрага кириб, хумчадан ёғ ўйиб олдим.* Ғ. Фулом, Шум бола. *Мана шу ёлғиз қўлим билан мальун Жапақнинг кўзини ўйман.* А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси.

3 Нақш, гул, тасвир ва ш. к. ишлаш учун бирор сиртга из, ўйиқ туширмоқ. *Супадада бир нарча ганчга Наққош ўяр сўнги нақшини.* Э. Раҳим. *Исломуҳўжа усталар билан саломлашиб, мрамор тошга Огаҳий шеърларини ўяётган Худойберган муҳркан олдида борди.* Ж. Шарипов, Хоразм. [Солижон] *Такрорлайди дарсларин, Кўздан тугал ўтказар, Тошга ўйган хат каби Пухталаб дилга ёзар.* Қ. Муҳаммадий.

4 Емириб, ювиб, чуқур ҳосил қилмоқ. *Ойқиз бутун кучини йиғиб, Погодинни сув*

ўйган чуқурлик қирғоғига судраб келди.. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

5 кўчма Қаттиқ чимчиламоқ. *Роҳила [қизнинг] биқинини ўйиб олди.* А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар.

6 кўчма Қаттиқ руҳий азоб бермоқ. *Юрак-бағримни ўйдинг, Мени номусга қўйдинг.* Х. Олимжон.

Ўйиб олмоқ Каттиқ таъсирли, таъзирли гап қилмоқ. *Алим бува мингбошини ўйиб олди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *..бирор нарса ни баҳона қилиб, гап билан ўйиб-ўйиб олади.* О. Ҳусанов, Най.

ЎЙМОҚ II 1 Унча катта бўлмаган чуқурлик; чуқурча.

2 Кичкина, тор, бежирим. *Қизнинг қошлари ингичка, кўзлари мастона, сузукдан-сузук, бурни бежирим. Оғзи ўймоқ. Лаблари лоларанг.* Э. Самандар, Тангри қудуги.

ЎЙМОҚ III шв. Ангишвона. *Унинг нозик қирра бурни, ўймоқдаккина оғзи.. биринчи қарашдаёқ Мунавварни ўзига тортиди.* С. Анорбоев, Меҳр.

ЎЙНАМОҚ I Дам олиш, кўнгил очиш мақсадидаги бирор эркин иш, машғулот, ўйин билан шуғулланмоқ (қ. **ўйин I**). *Бекинмачоқ ўйнамоқ. Қорбўрон ўйнамоқ. ■ Шу чоқ кўчада ўйнаб юрган кўшнисининг боласи Асад келиб қолди.* «Муштум».

2 Расмий иш-вазифалардан холи ҳолда дам олиш, сайр этиш каби ҳолатларда вақт ўтказмоқ. *Собираҳон, Баҳрини ҳам олиб боринглар, ўйнаб келин..* А. Қаҳҳор, Хотинлар. *Эрталаб Ёдгор Чарос билан тоққа чиқмоқчи эканини айтганда, Зойиржон қувонган эди.. «Яхши ўйнаб келинглар», деганини эслаб, баттар ўсал бўлди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.

3 Мусобақа тарзидаги спорт ўйини билан шуғулланмоқ, шундай ўйинда қатнашмоқ (қ. **ўйин 2**). *Шахмат ўйнамоқ. Бильярд ўйнамоқ. Футбол ўйнамоқ. ■ Мирмуродов дастлабки икки ўйинни, атайлаб қилдими ё бўш ўйнадими, ютқизди.* «Гулдаста».

4 Кимор ўйинида қатнашмоқ (қ. **ўйин 3**). *-Сиз билан ўйнамаса, ким билан ҳам ўйнайди, — деди гап оҳангини ўзгартириб [Турдимат чўтал], — товва пуккани ейди, олчи чиккани ейди дегандек, бой берсангиз нима, сиз ҳам ютиб юргансиз.* А. Мухтор, Опасингиллар. *Кеча бир оз қарта ўйнаб.. Масковдан келган бир фавуркончи [фабрикант]*

ўрсининг тўрт минг сўмини ютибман. Ойбек, Танланган асарлар.

5 Тана, оёқ, қўл ва қош-кўзларни куйга муқобил ҳолда ҳаракатлантирмоқ; рақс тушмоқ (қ. **ўйин 4**). *Бу жувон тановарга жуда яхши ўйнайди. ■ Раис шавқ-завқ билан ўйнаб, даврани бир неча марта кезиб чиққач, пилдираб бир айланди-ю, бехосдан Урмонжонга ташланди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

6 Саҳна асарида бирор ролни ижро этмоқ. *Гулсун куёв ролини ўйнар, Хонимбиби Кумуш ролида, иккисининг бир-бирисига қараб ўқишган лапарлари барчани кулдириб, ичакларни узар даражада.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

7 Ниманидир қўлда ҳаракатга келтирмоқ, айлантирмоқ ва ш.к. *Фотима ерга қараб, рўмоли учини ўйнаб утиради.* Т. Ашуров, Оқ от. *Шарифжон терган пахтасини чангалида ўйнаб, гоҳ у, гоҳ бу қизга совға қиларди.* Х. Тўхтабоев, Фельетондан кейин. *Усмонжон, қўлида ниманидир эзғилаб ўйнаб утирган Адолатга қаради.* С. Зуннунова, Гулхан. *Ёрмат.. носқовогини ўйнаб, ерга тиклиди.* Ойбек, Танланган асарлар.

8 Бировга гап, сўз билан тегишмоқ; ҳазил қилмоқ. *Ўйнаб гапирсанг ҳам, ўйлаб гапир!* Мақол. ■ *Бугун бўлса [Кумушининг] ўйнаб айтган сўзи жавобсиз ҳам қолдирилиб, бу ҳол яна унинг миясини қотирди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

9 кўчма Турли-туман, шўх, ёқимли ҳаракат қилмоқ (жонивор ва нарсалар ҳақида). *Ҳовузда балиқлар тиниқ сувни тўлқинлатиб ўйнайди.* П. Қодиров, Қора кўзлар. *Чайқалади денгиз беором.. Оқ чечакдек кўпниклар ўйнар.* Файратий. *Духоба гулларга дудоқ тегизиб, Ҳар саҳар шабада ўйнаб ётади.* Уйғун. *Беланчак бошида ўйнар парча нур.* А. Орипов.

10 кўчма Кўрк, гўзаллик акс эттириб ҳаракатланмоқ, пирпирамоқ, диркилламоқ. *Қизнинг қош-қовоқлари ўйнайди. ■ Унинг [Инобатнинг].. озиб, кичкина бўлиб қолган юзи, узун китриқлари ҳаяжон билан ўйнар эди.* Х. Тўхтабоев, Фельетондан кейин. *Лавли паранжи-чачвонини оппоқ билагига ташлаб, севганига термилиб қолган; қора атлас кўйлагини туртиб чиққан қабариқ кўкрази бекни телба қилар даражада ўйнаб турибди.* Х. Фулом, Машғал.

11 Ирғишлаш, шох ташлаш ва ш.к. тарздаги ўйноқи ҳаракат қилмоқ. *Осмонда озод қушлар ўйнаб-ўйнаб парвоз қилади. С. Сиёев, Ёруғлик. Эллигида айғир отдай ўйнайди.. «Ойсулув».*

12 кўчма Қабариб, бўртиб чиқмоқ (мушак, томир кабилар ҳақида). *Териб қўйилган япалоқ ғиштар устига чўкиб, томирлари ўйнаган, қалтироқ қўлига мўлгина нос тўкиб, тил тазига отди. Мирмуҳсин, Бир хумча тилла. Машқ қиламан ҳар куни, Мускулларим ўйнайди. Ю. Ҳамдам.*

[Бировнинг] ногорасига ўйнамоқ қ. ного-ра. **Тупроғи ўйнамоқ** Тупроғи кўп миқдорда чиқиб ётмоқ. *Ётоққа киравершидаги тупроғи ўйнаб кетган энсиз йўлакнинг бурчагида тагига зангалаган челақ қўйилган дастшўй жами уч хонада истиқомат қилувчилар учун хизмат қиларди. С. Кароматов, Олтин қум.* **Юраги ўйнамоқ қ. юрак 1. Қаллиқ ўйнамоқ этн.** Расмий никоҳ тўйидан аввал бўлажак келин билан яширин учрашиб турмоқ.

ЎЙНАШ 1 Ўйнамоқ фл. ҳар. н. *У жуда зеркиб, нима ўйин ўйнашни, ким билан ўйнашни билмас эди. Ойбек, Танланган асарлар.*

2 кўчма Никоҳсиз яқин муносабатда бўлувчи эр киши ёки аёл (бир-бирига нисбатан). *Ўйнашга ишониб, эрсиз қолдим. Мақол. ■ Расми, қиз бузилса, уни ўз ўйнашига беришади. Ойбек, Танланган асарлар. Бўронбек ўйнашининг чинакам гўзаллигига қанот ҳосил қилгандан кейин, отига қаради. Ҳ. Фулом, Машғал.*

ЎЙНАШЛИК Ўйнаш билан бўладиган муносабат, алоқа. *Одамнинг шундай хотини бўлса, боласи бўлса-ю, бировларнинг хотини билан ўйнашлик қилса-я. И. Ақром, Адолат.*

ЎЙНАШМОҚ 1 Ўйнамоқ фл. бирг. н. *Кетишдилар қувлашиб, Ўйнашиб кула-кула. Т. Тўла. Болалар ҳар кунгидақа ошиқ ўйнашмади.. китобчаларни томоша қила бошлашди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

2 Жиддий эмас, ҳазил-ҳузул муносабатда бўлмоқ, менсимай муомалада бўлмоқ. *Ўйнашмагин арбоб билан, арбоб урар ҳар боб билан. Мақол. ■ Бу — бир кишининг чорак умри деган гап. Ҳа, қонун билан ўйнашиб бўладими! С. Анорбоев, Оқсой.*

3 Ўз никоҳида бўлмаган шахс билан яқин алоқада бўлмоқ. *Хуморхонни олмасдан, шундай ўйнашиб юраверсангиз бўлмасмиди? А.*

Қаҳҳор, Оғриқ тишлар. *Ўша Холмат жик-какка ҳам ўйнашиб теккан. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.*

ЎЙНОҚ поэт. **1** Тез ва енгил ҳаракат қиладиган; шўх. *Шаҳарнинг қалби Тўлқин бошлайди. Ўйноқ суелардек. Уйғун.*

2 Завқ-шавқ бахш этадиган; енгил, шўх. *Кунлар келар, ўйноқ созингиз Севгиларни қилур тарона. Ғайратий.*

Юрак ўйноғи қ. юрак 1.

ЎЙНОҚИ 1 Тинч турмайдиган, серҳаракат; шўх. *Сойтўпининг аёллари хушрўй, ўйноқи бўлади. Н. Қобил, Унутилган соҳиллар. Махсус мулозимлар.. ўйноқи отни етаклаб келтирдилар. Ойбек, Навоий.*

2 кўчма Енгил ва ёқимли; шўх. *Баҳорнинг ўйноқи еллари. ■ Машинанинг дарчасидан кираётган ўйноқи шабада дилларни қитиқлайди. Т. Расулов, Марҳамат.*

3 Завқ-шавқ бахш этадиган; шўх. *Сафарда ҳамроҳларига латифалар, ўйноқи қўшиқлар айтиб, кулдириб юради. М. Осим, Элчилар. Бир оздан сўнг Хоразмнинг ўйноқи куйлари чалиниб, шўх лазғи бошланди. Ж. Шарипов, Хоразм.*

4 кўчма Оёғи енгил, суюқ. *-Поччангнинг феъли-атворини биласан-ку, ўлғудай енгил, ўйноқи, — деди Ҳалима. Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда. Жамшид базмини қурдик денглар. Жонон ж-жа ўйноқиға ўхшайди, сизни ҳам илиб кетибди-да! С. Анорбоев, Оқсой.*

ЎЙНОҚЛАМОҚ 1 Тинч турмай, турли ҳаракатлар қилавермоқ, ўйнаб кетмоқ, ирғишламоқ. *Кўзичоқлар ўйноқлайди. ■ Қуён боласи ўйноқлаб, оёқларини осмонга отиб югурар эди. Х. Тўхтабоев, Шошқалоқ. [Балиқ] Гоҳ ўйноқлар, гоҳ орқаси билан ётар, билтангларди. Ж. Шарипов, Хоразм. «Оқтой» анчадан буён яйдов юргани учун, арава шотиси остига асти рўпара келмай, ўйноқлаб кетаверди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.*

2 кўчма Шўх ҳаракат қилмоқ, ўйнамоқ. *Шеърда Чирчиқ дарёсининг ўйноқлаб оқиши, табиат манзарасининг тасвири ортиқча. Э. Охунова, Пахтазор куйлари.*

3 айн. **ўйнамоқ 12.** *Бирдан кўк томирлари ўйноқлаб чиққан.. Бектемир ака кўз олдига келди. А. Мухтор, Чинор.*

ЎЙПАРАСТ Ўй суришга мойил, кўп ўй сурадиган. *Мен хаёлни шеърга солдим, Ўйпараст бўлма ва лек, Бесамар бўлса сени*

Бир кун хароб айлар хаёл. Э. Воҳидов, Муҳаббат.

ЎЙЧАН 1 Ўй билан банд бўлган, ўйга чўмган. *У шундай ўйчан, паришон ҳолатда булоққа яқинлашди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Нигора юлдузларга ўйчан тикиларкан, киприкларида ўша юлдузлардек жилвала-нувчи ёш томчилари қотди.* С. Анорбоев, Оқсой.

2 Ўйга, хаёлга кўп бериладиган; ўй, хаёл билан доимо банд бўладиган. *Ўйчан қиз.* ■ *Бу ёлғиз ҳорғинликдан эмас, икки кун ичида кўрганлари уни қандайдир ўйчан, камган қилиб қўйганди.* Ойбек, Куёш қораймас.

3 Ўйга чўмганлигини акс эттириб турган. *Чол ўғлининг ўйчан кўзларига термилиб, Ботиралидан гапира кетди.* Ҳ. Фулом, Машғал. *Исроил Норматнинг ўйчан юзига қаради.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

4 кўчма Тинч ва сокин; худди хаёл сургандай. *Ўйчан оқшомлар! Салқин оқшомлар! Нашъага элтар.* М. Шайхзода. *Ўйчан кеча, тун ичра танҳо, Рауф Парфи, қолдик икковлон.* Р. Парфи, Кўзлар.

ЎЙЧАНЛИК Ўйчан ҳолат. -*Лекин, — деди Адолат ўйчанлик билан, — дадамга ҳали кўринганим йўқ.* С. Зуннунова, Гулхан. *Унинг нозик қирмизи юзида хафалик.. кўзларида чуқур ўйчанлик бор эди.* С. Анорбоев, Оқсой.

ЎЙЧИ Ўйга, хаёлга кўп бериладиган ёки кўп ўйлайдиган киши. *Ўйчининг ўйи бит-гунча, таваккалчининг иши битади.* Мақол.

ЎКИЛ [a. وکیل — ишончли, ваколатли шахс] *шв. этн.* Никоҳ пайтида йигит ёки қиз томонидан кафиликка ўтувчи, вакиллик қилувчи киши; вакил. *Ўкил ота. Ўкил она.* ■ [Аваз:] *Мен сизни бўлак одам деб туриб эдим, мен гапу авзойингиздан билдим: отамнинг ўкил энаси экансиз.* «Балогардон».

ЎКИН: ўкинга тушмоқ Ўкинмоқ, афсусланмоқ. *Тракторчилар Анор ака келганда, ҳазиломуз кутиб олган бўсалар, унинг бу ганидан кейин хонадагилар бир-бирига қараб қўйишди.* -*Ўкинига тушганки, келган-да, — деди кимдир ёнидаги шеригига пичирлаб.* С. Маҳкамов, Катта рулда.

ЎКИНИШ 1 Ўкинмоқ фл. ҳар. н. *Бу нарсани илгари ўйламагани учун афсус қилди.* *Лекин энди ўкинишининг фойдаси йўқ эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 айн. ўкинч. *Элмурод уни яхшигина кузатиб, ундан бирор ўкинши изларини кўрмади.* Шухрат, Шинелли йиллар.

ЎКИНМОҚ 1 Пушаймон бўлмоқ, афсус қилмоқ (асосан, ўз иши, қилмишидан). *Баҳодир ножўя ҳаракати билан Оқилани хижолатга қўйганидан қаттиқ ўкинар, лекин иш ўтган эди.* М. Жалолиддинова, Кейинроқ. *У [Умурзоқ], иш билан овора бўлиб кетиб, кечадан бери уйга келолмаганидан ўкинди, ўз-ўзини бепарволикда койиди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. *Дарбадарликдан, ўзимнинг симобдай беқарор саёқлигимдан жуда ўкинар эдим.* Ф. Фулом, Шум бола.

2 Умуман, хафа бўлмоқ, куйинмоқ. *Адолат фронтдан хат келганига хурсанд бўлди.* *Хурсанд бўлди-ю, Норматни, Олимжонни эслаб ўкинди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Унинг ҳазиллашиб бирон сўз айтмаганига қиз хурсанд бўлди, лекин шу билан баробар, кутилмаган бепарволигига ўкинди.* Ойбек, О.в. шабадалар.

ЎКИНЧ Номақбул, кўнгилсиз иш, ҳодиса ва уни тузатиб бўлмаслик туйғуси туфайли юз берадиган ғамгинлик, хафалик; афсусланиш, афсус. -*Кувончми, ўкинчми, билиб бўлмайдиган аллақандай бир ҳис ичимни тимдалайди, — деди йигит.* С. Аҳмад, Таъзим. *Зумрад бу сўзларни шу қадар ўкинч, ажабланиш ва даҳшат билан айтдики, Самандарнинг кўзларидан дув ёш чиқиб кетишига оз қолди.* С. Қароматов, Қалбимда қуёш. *Ёрмат ёшли кўзларини йилтиратиб, ўкинч билан бошини тебратиб турди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЎКИНЧЛИ Ўкинч ёки афсусланиш ҳисси сезилиб турадиган, ўкинч ифодаловчи. -*Мен бечора.. — деди Исқандаро ўкинчли товуш билан.* Ойбек, Нур қидириб.

ЎКИРИК Қаттиқ йиғи овози. *Ойимбиби бу ўкирикдан бир чўчиб тушди, кейин шошилиб ўрнидан турди-да, ошхонага кириб кетди.* С. Абдуқаҳҳор, Санамай саккиз дема. [Ҳаққул ота] *Юрагининг бир парчаси узилгандай, сийнасида қаттиқ ўкирик чиқаркан, Зуҳра буви қўрқувдан эсини йўқотгандай бўларди.* Ҳ. Назир, Сув гадоси — оқпадар..

ЎКИРМОҚ 1 Кучли овоз чиқармоқ (йиғи овози ҳақлаи); ҳўнграмок. *Кутилмаганда Рихси холанинг кўнгли юмшади-ю, ўкириб йиғлаб юборди.* П. Қодиров, Қора кўзлар.

2 Бақирмоқ, бўқирмоқ (инсон ва баъзи йирик ҳайвонлар товуши ҳақида). *Ҳоким халққа минг алпозда ўқириб, ҳаммани ҳақорат қилиб.. уйига қайтди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Оғир юкли туялар бўйинларини осмонга кўтариб ўқирарди.* Ш. Тошматов, Эрк қуши. *Жадал келаётган катта айиқ жуда хунук ўқирарди.* Газетадан.

3 кўчма Қаттиқ овоз чиқармоқ (жонсиз нарсалар ҳақида). *Ташқарида шамол ҳамон ўқирар.* М. Жабборов, Севинч ёшлари. *Ўқириб тўхтади сўнги замбарак, Жаҳаннам худоси қаҳ-қаҳдан тинди.* Ф. Фулом.

ЎКРАМОҚ айн. ўқирмоқ **1.** *-Эй худо, нима гуноҳ қилдим мен сенга! — бошини столга қўйиб, ўкраб йиғлаб юборди Адолат.* С. Зуннунова, Гулхан. *Марзия бўш стулларга тикшлиб.. ўкраб йиғлабди.* А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда.

ЎКРАНМОҚ шв. Эркаланиб босиқ овоз чиқармоқ; пишқирмоқ (от ҳақида). *Қашлагани отга ёқиб қолибди, Ўкраниб у гир айланиб турбди.* «Алпдомиш». *Куйни тушунангаандай отлар ҳам жим, ўкранмас, ҳўкизлар ҳам кавш қайтармай.. пиш-пиш нафас олиб, жим турардилар.* Н. Фозилов, Оқим.

ЎКСИЗ 1 Ота-онасиз, етим. *Ўқсиз болалар.*

2 Бирор ёрдам берадиган кишиси йўқ; ҳимоясиз, бахтсиз, бечора, ўқсик. [*Маҳкам:*] *Бу қандай зўравонлик! Қўл-оёғимизда кишан! Ўқсиз она! Бахтсиз Иқболлой. Миришдан калтак еди-я!* Н. Сафаров, Уйғониш.

3 Ғам ва ҳасратни ифодалайдиган; ғамгин. *Умидсизлик, ўқсиз руҳ уни [Машҳадийни] бир зум ҳам тарк этмайди.* Ойбек, Навоий.

ЎКСИЗЛАНМОҚ Ачиниб афсусланмоқ, хафа бўлиб қолмоқ; ўқсинмоқ. *У [Бектемир] дадаси кетидан томошага.. боролмай қолган боладек, ўқсизланди.* Ойбек, Куёш қораймас.

ЎҚСИК 1 сфт. Бирор нарсдан афсусланиб хафа бўлган; эзилган; ғамгин, қайғули. *Ўқсик кўнзил.* ■ *Гўдакнинг ўқсик йиғиси Ойша опага қаттиқ таъсир этди.* М. Исмоилий, Озодлик гулини ҳидлаган киши.

2 от Бирор нарсдан афсусланиб хафа бўлиш туйғуси; хафалик, ғам, қайғу. *У [Хури] кўкрагини тўлдириб хўрсинди. Қалбиди зўр ўқсик бор эди.* Н. Фозилов, Оқим.

ЎҚСИКЛИК Ачиниб афсусланиш; хафалик, ғам, қайғу. *Ой нуридай кўзинг порлар яшин аралаш, Варақланар ўқсикликнинг дафтарин қати.* Ф. Фулом.

ЎҚСИМОҚ Бирор нарсага эриша олмаганлиги, бебахралиги, камситилганлиги ва ш. к. учун афсусланмоқ, хафа бўлмоқ, ғам чекмоқ. *Иккинчи она ва унинг болалари Очилга ёмон кўз билан қарашмаса ҳам, ҳар ҳолда, у бегонасирад, сал нарсани кўнглига олиб ўқсир эди.* П. Қодиров, Уч илди. *Бу гапларни эшитиб, Полвоннинг яримта кўнгли яна баттар ўқсиди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

ЎҚСИНМОҚ айн. ўқсимоқ. *Элмурод, унинг [Гулсумнинг] бу қадар ўпқаси тўлиб, ўқсиниб йиғлашининг сабабини суриштиришдан илғари, уни юпатиш лозим, деб ўйлади.* П. Турсун, Ўқитувчи. [*Хулқар:*] *Ойим раҳматли мени қиз туққанларидан ўқсинар эди.* П. Қодиров, Қора кўзлар.

ЎҚТАМ 1 Бошқаларга ўз таъсирини, сўзини ўтказадиган; шижоатли, ўтқир. *Маҳалланинг ўқтам йигити.* ■ *Ўрмон полвон, Бозор амин, Ҳайит амин ва бошқа ўқтамроқ одамлар миришаб билан бирга даҳлизга қараб югурдилар.* С. Айний, Қуллар. *Шакарнинг димоғи баланд, айтгани айтган, дегани деган.. тенгқурлари ичида ўқтам бўлиб, башанг кийиниб юрарди.* Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси.

2 Ҳиммати улуғ, олийжаноб, ҳотам, сахий. *Бўрихўжа уйида ҳам ўқтам: синглисига дашном беришдан ўзини тиярди.* М. Осим, Тилсиз гувоҳ. *Ўша барно йигит — ўқтам бир аскар Юртини асрайди ёмон кўзлардан.* Б. Бойқобилов.

3 кўчма Ёқимли, хуш ифодали. *Энди унинг ўқтам гаплари, қисқа, муайян буйруқларидан мамнун эди.* О. Ёқубов, Ларза. *Авазнинг қадди расо, бир мўйи қилт этмай, тахт томонга ўқтам боқиб турарди.* С. Сиёев, Аваз.

4 Ўқтам (эркаклар ва хотин-қизлар исми).

ЎҚТАМЛИК Ўқтам шахсга хос хислат, хатти-ҳаракат. [*Мутал*] *Шундай ишонч, шундай ўқтамлик билан гапирдики, гўё уч кун давом этган тергов унинг фойдасига ҳал бўлган!* О. Ёқубов, Ларза. *Ғайратнинг юрагида кучли бир шиддат, ўқтамлик, йигитларга хос ғурур борлигини Иқлима сезарди.* М. Ҳазратқулов, Журъат.

ЎКЧА *шв.* Оёқ кийимининг товони остига қоқилган қалин чарм; пошна. *Оёғида ўкчаси баланд қизил этик, елкасида миштиқ..* С. Сиёев, Аваз.

ЎКЧАЛИ *шв.* Пошна, баланд пошна. *Тўғайсари уларга тил учида салом бериб, ўкчали этигини суғурди.* Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.

ЎЛ-А *унд. с.* Бирор кимса ўз қилмишига яраша жазо олганда ёки унинг қилмишлари ўйлаганидек натижа бермаган ҳолатда унга таъна сифатида айтиладиган ибора. *Ўл-а, қўлга тушдинг-ку! Ўл-а, аҳволинг шу экан-ку!*

ЎЛАЙ: **вой ўлай** *унд. с.* Бирор нотўғри иш ёки хатти-ҳаракат туфайли ҳаяжонга тушганликни ифодалаш учун қўлланади (одатда хотин-қизлар нутқида). *Вой ўлай, нима иш қилиб қўйдинг!* ■ *Вой ўлай, мен қандай қилиб айтаман?* П. Турсун, Ўқитувчи.

ЎЛАКСА 1 Ўлган нарса; ўлик. *Баъзан ҳуриб қолади Ўлакса қидирган ит.* Ғайратий. *Девор ковагида моғор босиб ётган ўлаксага қўл уриб нима қиласиз.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

2 Ўлар ҳолатга етган, ўта заиф, ўлимтик. *Ўлакса от. Ўлакса товуқ.*

3 Шундай ҳолатли нарсага нисбатли ҳақоратни билдиради. *..солиқни тўламайсан, ийғим деса, жонинг бўғзингга келади, ўлакса!* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

4 с. т. ўлаксахўр. *Мен бу софликка ўлакса қузғунлар қўнишини истамайман.* А. Мухтор, Чинор.

ЎЛАКСАХЎР 1 Ўлган жониворларни ейдиган, ўлимтик билан овқатланадиган. *Ўлаксахўр, сен мени ея олмайсан.* С. Азимова, О. Лайло.

2 айн. тасқара 1. *Боғда бургут, лочин, қарчиғай, қирғий, калхат, бойқуш, ўлаксахўрдан тортиб олатўғаноқча.. томоша қилишди.* Н. Назаров, Замон.

3 кўчма Ишламай, бошқалар ҳисобига яшайдиган; текинхўр. *-Сабаби маълум, — деди отам, — агар ҳашар тамом бўлса, бу икки юз ўлаксахўр текин овқатни қаердан топади ва отлари учун бенул ем, беда қаердан келади.* С. Айний, Эсдалиқлар.

ЎЛАМСА *шв. айн. ўлакса 1.* *Бу бўрилар ўшанинг битта-ярымта ўламсасини еб.. юришади.* Н. Қобил, Бугдой пишиғига етмаганлар.

ЎЛАН 1 айн. ўт II. *Кўм-кўк ўланлар ва уларнинг орасидан илон изи бўлиб, қуёшининг нурида кумуш тасмадай ярқираб турган ариқ ва ариқчалар кўриниб туради.* А. Қаҳҳор, Сароб. *Енгилгина эсган шамол димоққа турли ўлан исларини келтириб урар эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЎЛАН II Халқ оғзаки ижодида, одатда тўй, гап-гаштак ва ш.к. да ижро этиладиган ашула, кўшиқ. *Ўлан айтмоқ.* ■ *Қора-қора қўзилар Қўйни бошлар, ёр-ёр. Қалам қошли янгалар Ўлан бошлар, ёр-ёр.* М. Алавия. *Шўх-шўх парвоз этар ўлан овози, Бахшининг қўбизи, созанда сози.* С. Жўра. *Тенгдошлар қўшиғи — дўстлик ўлани Қуёш йўлларида кетсин жаранглаб.* С. Акбарий.

ЎЛАНЗОР Турли ўт-ўланлар ўсган майдон; ўтзор. *Дарё, ўша ўланзор қирғоғу.. ёввойи жийда кундасидан бўлак ҳеч нима йўқ эди.* Р. Бекниёз.

ЎЛАНЧИ Ўлан айтувчи, кўшиқчи. *Жуда сулув қиз, ўланчи қиз.* Ойбек, Танланган асарлар. *Эшигида неча қўшчи, қўлончи, Бари — полвон, бари — чечан ўланчи.* М. Алавия.

ЎЛАРДАЙ *айн. ўларча.* *Ўлардай зикна. Ўлардай ўжар. Ўлардай ишламоқ. Ўлардай чарчамоқ.* ■ *Заргаров Қутбиддиновни ўлардай калака қилиб, тоза аламини олди.* А. Қаҳҳор, Ўжар.

ЎЛАРМОН 1 Нафсини тия олмайдиган; очкўз. *Ўлармон ҳўкиз болтадан тоймас. Мақол. Ёмон отга ёл битмас, Ўлармонга мол битмас.* Мақол.

2 Ўта берилган; муккасидан кетган. *Ичкиликка ўлармон одам.* ■ *Ишратга ўлармон, нафси ёмонлар Хун дея, қул дея, пул дея босди.* М. Шайхзода.

ЎЛАРМОНЛИК Ўлармонга хос хислат, хатти-ҳаракат. *..устоз Қавомнинг «ўлармонлиги», беш қўлини баробар оғзига тиқиши ҳақида.. турли гаплар юрарди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

ЎЛАРОҚ *кт.* Гапда ўзидан олдинги сўз ёки ибора маъносини таъкидлаш ва уни гапнинг кейинги бўлаги билан боғлаш учун қўлланадиган сўз. *У [Юсуфбек ҳожи] биринчи мартаба ўлароқ ўзининг ички касалини Нормуҳаммад қушбегига очди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Бу ерда ер ислоҳотининг фойдасига ўлароқ бирмунча сўзлар бўлиб ўтди.* А. Қаҳҳор, Сароб.

ЎЛАРЧА Ниҳоят даражада, ҳаддан ташқари; ўлгудай, *Уларча очкўз. Уларча ичи қора.* ■ [Ойқиз хола:] *Ёлғиз болам ўксимасин, яхши ўссин, деб мушук боладай напалаб катта қилдим. У бўлса ўларча ўжар, биркесар бола чиқди.* Р. Раҳмонов, Чангалзордаги шарпа.

ЎЛАСИ: ўласи қилмоқ Ўлар ҳолатга келтирмоқ, чала ўлик қилиб ташламоқ. *Ўласи қилиб урмоқ.* ■ *Мардон уларнинг [жаллобларнинг] гапига унамаганда, товонига беҳи таёқ билан уриб ўласи қилдилар.* М. Осим, Элчилар.

ЎЛАТ Одам ва ҳайвонларда ўлат таёқчиси кўзгатадиган ўткир юқумли касаллик; кўплаб ёки ёппасига ўлимга сабаб бўладиган касаллик, мас., вабо. *Қишлоқлар узоқ давом этган ўлат ёки уруш натижаларида хароб бўлгандай вайронликка юз тутган.* А. Қаҳҳор, Сароб. *Бу аҳвол умумий вабо ва ўлат эди.* С. Айний, Эсдаликлар.

Ўлат тегмоқ Ўлатга дучор бўлмоқ. *Чиндан ҳам у ўзини танимаслик даражасида олдирган, ўлат теккан кишилардек, кўзлари ичига чўкиб кетган эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЎЛГАНДА с. т. 1 **Феълнинг тасдиқ шакли** билан қўлланиб, инкор маъносини ифодалайди; ҳеч қачон. *Ўлганда ақл киради сенга! Ўлганда одам бўлади!*

2 **Энг камида, кам деганда, ҳеч бўлмаса.** *Бу чамадон ўлганда йиғирма кило келади.*

ЎЛГУ(Н)ДАЙ, -дек 1 **Ўладиган даражада, ўласи қилиб.** *Бек хирмонда бекиниб ётган деҳқонни ўлгудай калтаклади.* Ф. Расул, Адолат. *Дарров бир киши аравага юборилди, биттаси, ўзига келармикан деб, ўлгудек бўлиб ётган Эсонбойнинг юзига сув сепиб эди, қимир этмади.* А. Қодирий, Улоқда.

2 **Ниҳоят даражада, ҳаддан ташқари; ўларча.** *Кўринишда мутавозе, лекин аксари ҳақиқатда ўлгудай кибрли, димоғдор мусулмон бойларини кўриш мумкин.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ўлгундай безбет экансан-да, Набигул!* А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак. *Каримжон бўш-баёвгина, ўлгудек содда, бўшашган эди.* С. Аҳмад, Уфқ.

ЎЛГУНЧА 1 **Ўлмоқ** фл. чегара шакли. *То ўлгунча шу ўлкада қол.* Ҳ. Олимжон.

2 **айн. ўлгу(н)дай.** *Ўлгунча бахил. Ўлгунча инжиқ. Ўлгунча калтакламоқ.* ■ *Махдум уларни ўлгунча ёмон кўриб.. эшикдан қай-*

таришга тиришар эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

ЎЛДА-ЖЎЛДА рвш. 1 **Тартибсиз сочилган ҳолда, ҳар қаерларда.** [Зухра:] *-Идорасида тартиб йўқ, хўжалиги ўлда-жўлда деса-санг-чи! — деб жаҳли чиқар эди.* С. Анорбоев, Оксой. *Чарчаб қолишди йўлда, Қанчаси қолиб кетди, Етолмай, ўлда-жўлда.* Т. Тўла.

2 **Охиригача етказилмаган, чала ҳолда.** *Энди биз бу ишни ўлда-жўлда ташлаб кетмаймиз.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

ЎЛЖА 1 **Душман устидан галаба қилиш туфайли қўлга киритилган нарса.** *«Ҳозилар» эрталаб соат ўнларда уйқудан уйғондилар, сўнгра ўлжа ва тутқунларни бўлиш иши бошланди.* С. Айний, Қуллар. *Элмурод кечаёқ раисга вағда қилган, қишлоқда қўлга туширилган ўлжа қурооларни топширди.* Шуҳрат, Шинелли йиллар. *Сафарқул ўлжа митиқларни ўз одамларига кўтартириб, кўчага чиқди.* С. Айний, Қуллар.

Ўлжа қилмоқ (ёки олмоқ) 1) **куч ишлатиб қўлга киритмоқ.** *Ёш экан, жон ширин, ваҳм олади. Номард бўлса, отни ўлжа қилади.* «Ширин билан Шакар»; 2) **кўчма кест.** *кулай фурсатдан фойдаланиб, бирор нарсани текинга олмоқ, ўзлаштирмоқ; ўғирламоқ.*

2 **Овда қўлга тушириладиган, тутиб ёки отиб олинадиган нарса; ов.** *Урмон қатларидан шиддатли овоз, Ўлжасини титар ёввойи махлуқ..* С. Акбарий. *Пастлаб келиб, энди ўз ўлжалари устига қўнмоқчи бўлаётган қора қушлар бирдан балинлашди.* П. Қодиров, Қора кўзлар. *Кечки пайт улар қармоқларни соҳилга боғлаб қўйиб, каттагина ўлжа билан қайтдилар.* Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса.

ЎЛИБ-НЕТИБ: **ўлиб-нетиб қолмоқ** Ўлиб қолмоқ ёки бошқа бир фалокат юз бермоқ. *Киши молини сақлаш бениҳоят қийин, ука.. Ўлиб-нетиб қолса, балога мен қоламан.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЎЛИБ-ТИРИЛИБ Бутун кучни сарфлаб, астойдил ҳаракат қилиб, тиришиб; тиштирноғи билан. [Норбой ота:] *Ўлиб-тирилиб ҳисор зотини хиллаганман, юз йиғирмадан қўзи олганман.* П. Қодиров, Қора кўзлар. *Бизлар кўчага чиққаннимизда, фашистлар ўлиб-тирилиб қаршилик кўрсатишарди, баъзилари машиналарда қочишарди.* А. Убайдуллаев, Қонли издан.

ЎЛИК 1 Ҳаёти тугаган; ўлган, жонсиз; *зид. тирик. Солдилар бир наъшга [тобутга] икковни — Жонсиз келину ўлик куёвни. Алишер Навоий. Жой олди қучоғингдан Сонсиз ўлик тан. Ким не қилди кимларга, Билмайсан, недан? Ғайратий.*

2 *от* Жонсиз тана; жасад, мурда. *Кейинги вақтларда жаноза ўқиб, ўлик кўмиш ода-ти ҳам барҳам еди. С. Айний, Куллар. Кўчалар тўла ўлик.. Куйиб бўлган бинолардан тутун бурқсайди. Шухрат, Шинелли йиллар. Аваз ветврачини чақирган эди, қўйларнинг ўлигини кўриб: -Ёндириб, кўмиб ташланглар, — деди. П. Қодиров, Қора кўзлар.*

3 *кўчма* Ўз хусусиятини (сифатини) йўқотган, қотиб, яроқсиз ҳолга келган. *Ўлик оҳак. Ўлик цемент. Улик чигит. ■ Оҳак қиёми кетса, Қотиб бўлар ўлик ганж. Қ. Муҳаммадий.*

4 *кўчма* Жон асари йўқ, мурданики сингари. *Ўртада ўн тўртта минглик қоғоз юмини кўргандагина, Қулматқоранинг ўлик кўзларига нича жон кирди, ўрнидан кўзга-либ, чўкка тушиб ўтирди. А. Мухтор, Опа-сингиллар. ..Мастуранинг юзидан ўлим пардаси кўтарилгандай, ҳаёт тўла кўзлари ўлик юзига жон киргизгандай бўлди. А. Қаҳҳор, Минг бир жон.*

5 *кўчма* Ҳаётдан нишона йўқ; кимсасиз, ҳаракатсиз. *Ушандай ўлик қишлоқда бой-қўшга ўхшаб кимдир истиқомат қилади. С. Анорбоев, Оқсой. Кимсасиз, ўлик кўринган дашт одамлар билан жонланиб кетди. Мирмуҳсин, Меъмор.*

6 *кўчма* Таъсирсиз, ҳис-ҳаяжон уйғот-майдиған, зериктирадиған. *Кундалик ҳаётимизда шунақа ўлик нутқларни озми эшитамиз! А. Қаҳҳор, Қуюшқон. Заруратсиз, ички дардсиз, эҳтироссиз ёзилган асар ўлик бўлади. Газетадан.*

7 Бисотда сақланадиган, ишлатилмайдиган мол ҳақида (маблағга нисбатан қўлланади). *Ҳеч нарсани олдин олиб қўйиш керак эмас, чунки пул бекор банд бўлиб, ўлик ҳолда қолади. А. Қаҳҳор, Сароб.*

Ўлик табиат Ҳайвонот ва ўсимлик оламига мансуб бўлмаган нарсалар; тирик организмлардан бошқа жисмлар мажмуи. **Ўлик тиллар** Ўзма манбалардан маълум бўлган, ҳозир кундалик ҳаётда қўлланмайдиган тиллар. **Ўлик уйқу қ. уйқу 1.** **Ўлик эт** Тирик организмнинг касаллик ёки қариш туфай-

ли ўсиш, ривожланишдан тўхтаган, кўпинча кўчиб, тушиб кетадиган қисми. **Яранинг ўлиги** Яра ичида қотиб қолган фасод. **Ўлса, ўлиги ортиқ** Бир неча марта яхши. ..ўзи кўчиб кирган уйнинг ҳам эски кўрғончасидан «ўлса, ўлиги ортиқ» бўлиб, бола-чақаси яйраб қолганини мақтай кетди. Ҳ. Назир, Сув гадо-си — оқпадар..

ЎЛИКХОНА Мурда сақланадиган, ёриб текшириладиган ва кўмиш учун бериладиган махсус бино.

ЎЛИМ 1 *биол.* Организм ҳаёт фаолиятининг бутунлай тўхташи, тугаши; ортга қайтмас жараён, ҳужайра ва тўқималарда физиологик жараёнлар тўхтаб, ортга қайтмас ҳолат содир бўлиши.

2 Инсон ёки ҳайвон ҳаётининг тўхташи; вафот, қазо. *Отнинг ўлими — итнинг байрами. Мақол. ■ Гулнор ўлимнинг учинчи куни Самарқанддан уларнинг бир қариндоши.. келган эди. Ойбек, Танланган асарлар. Белбоғ олиб келган одам ўлим олдидан марҳумнинг нималар дегани ва қайси самоварда учратгани, бировни кўп тилга олганини сўзлади. П. Турсун, Ўқитувчи.*

3 Жон таслим қилиш, жон бериш жараёни, вақти. *Майли, сиз учун ўлимга ҳам тайёрман. П. Қодиров, Қора кўзлар. Лекин, Гулнорнинг ўлими олдида айтган сўзларини Гулсумбиби ўз эрига уқтирган эди. Ойбек, Танланган асарлар. Хайрият, ўлим чекинди, икки ойдан сўнг бемор оёққа турди. Газетадан.*

4 с. т. Ўлим юз бериши ва у билан боғлиқ ҳолат, шароит, жараён. *Ўзингиз биласиз, бултур падар марҳум бўлган эдилар, бугун бошимизга яна ўлим тушадиган бўлиб қолди, тоғам Ҳомидни аллакимлар чавоқлаб кетибдилар! А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ўлим — тўй эмас, борнинг пулини сочади, йўқнинг сирини очади. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.*

Ўлим жазоси Айбдорни ўлдириш кўзда тутилган жазо чораси. *Бу ярамаслар ўлим жазосига ҳукм этилди. Мирмуҳсин, Меъмор. Ўлим тўшагида ётибди Ўлими жуда яқин, ўлим ҳолатида. Ўлим тўшагида ётганида ҳам ҳазилини қўймаган эди. Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ. Ўлимдан хабарим бор, бу гапдан (ёки нарсадан) хабарим йўқ Бирор нарсадан хабарсизликни алоҳида таъкид билан ифодаловчи ибора. Бекор гап!*

Ўлимдан хабарим бор, бу гапдан хабарим йўқ.. А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар.

ЎЛИМ-ЎИТИМ Ўлим ёки бошқа бир сабаб билан ажраб қолиш, абадий йўқотиш. *Ҳар нарсан бўлса бўлсин — ўлим-ўитим бўлмасин. ■ Илҳомжон, ўз одатига кўра, яна бахтсиз ҳодисалар, ўлим-ўитим ҳақида гапира бошлади.* Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар.

ЎЛИМЛИК этн. Кимсанинг ўз дафн маросимлари учун олдиндан ажратиб, сақлаб қўйган буюмлари ёки пули. *68 ёшли кампир Ҳамро хола машина ҳайдашни билмайдиган ўғлига «Москвич» олиб берибди. Бу машина кампирнинг ўлимлиги эмиш.* И. Қаландаров, Шохидамас, баргида. *Меҳрибон буви.. эски пешонабоғига тугилган бир даста пулни чолига узатди: -Мана буни қўшиб қўйинг, буваси, ўлимлигимга йиғувдим.* Ҳ. Гулом, Тошкентликлар.

ЎЛИМНОМА кам қўлл. Бирор кимсани ўлдириш, йўқ қилиш ҳақидаги ёзма ҳукм ёки буйруқ. *Зарба бердик беомон бир яшин каби. Ўлимнома бўлмишди халқнинг газаби.* Уйғун.

ЎЛИМСА шв. айн. ўлакса 1. -*Меҳмонлари ўлимса бўлса, ўзи ўлимсахўр, — деди.. бири.* С. Айний, Қуллар.

ЎЛИМСАХЎР шв. айн. ўлаксахўр 1. *Сен ўлимсахўр, мурдахўр бир ҳайвонсан.* С. Айний, Жаллодлар.

ЎЛИМТИК 1 Ўлган жонивор, ўлик, ўлакса. *Қузғун, қорақуш, тасқара каби қушлар ўлимтик билан озқиланади.*

2 Ўлар ҳолатга етган; ўлакса. *Бу ўша абжағи чиққан жаҳонгир. Бу ўша, ўлимтик жодугар, айёр.* Уйғун. *Бу ўлимтикни қаердан топиб келдингиз. Биз берган зотли сигирнинг учдан бирига ҳам тўғри келмайди-ку. «Муштум».*

3 Заиф, кучсиз. *Чиммат орқасидан ўлимтик товуш эшитилди..* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Девордаги кўкиш тун чироғи ўлимтик нур сочади..* Ў. Ҳошимов, Баҳор қайтмайди.

4 кўчма Очкўз, қурумсоқ. *Ўлимтик одам.*

ЎЛИМТИКЛИК Очкўзлик, қурумсоқлик. *Ўзининг ўтакетган ўлимтиклиги билан, пайтини топганда, оғиздаги ошга ҳам чанг сола бошлаган Махзумнинг хатти-ҳаракати мурид ва мухлисларнинг асабига теғди.* Файратий, Довдираш.

ЎЛИМТИКХЎР айн. ўлаксахўр. *Кўзини очиб, осмонда самолётлар ўрнида настлаб чарх урган ўлимтикхўрларни кўрди.* М. Мансуров, Ёмби.

ЎЛКА 1 айн. мамлакат 1. *Бир сўз билан айтганда, республикаимиз импорт ўлкасидан экспорт ўлкасига айланиб бормоқда.* Газетадан.

2 Мамлакатнинг маъмурий-ҳудудий бирликка эга бўлган бирор қисми. *Хоразм кўп узоқ ўлка, «Муштум» тоға чиқар йўлга.. «Муштум». Шохрух мамлакат бутунлигини сақлаш ва ўзига содиқ амирзодаларни ўрни-ўрнига қўйиш мақсадида.. вилоят улкаларга кўпроқ ўз ўғилларини юборди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

3 кўчма Бирор нарсанга, ҳодиса кўп бўлган, ишғол этган, қоплаган. *Чўпон қўбизининг мунгли куйлари эл кўрмаган қизалоқни афсоналар ўлкасига олиб кетарди.* А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси. *Бир мамлакат — кекса, жафокаш, Қадим давлат, қумлар ўлкаси.* Э. Раҳим, Янги қадам. *Нурхона Бекобод шаҳрдан бир неча чақирим йироқликда, «шамоллар ўлкаси» — Фарҳод қоялари яқинида барпо этила бошланди.* Газетадан.

ЎЛКАШУНОС Ўлкани ўрганувчи. *Ўлкашунослар тўғараги.*

ЎЛКАШУНОСЛИК 1 Ўлкани ўрганиш иши; ўлкашунос касби. *Ўлкашунослик — қизиқарли машғулот.*

2 Ўлкани ўрганиш ҳақидаги фан; мамлакатнинг бирор ҳудуди ҳақидаги тарихий, географик ва ш.к. билимлар мажмуи. *Машҳур табиатушunos А. Федченко юрган йўллар, у очган музликлар, ўлкашунослик фанига қўшган ҳиссаси бизни қойил қолдирмоқда.* «Ўзбекистон кўриқлари».

ЎЛМАС 1 Ўлмоқ фл. бўлишсиз сфдш. *Ҳунарли ўлмас, ҳунарсиз кун кўрмас.* Мақол. *Бир кунга ҳўжиз ўлмас, Икки кунга эгаси бермас.* Мақол.

2 Кишилар хотирасида доим сақланадиган, унутилмайдиган, ҳамиша тилга олинадиган. *Ўлмас асар. Ўлмас кашфиёт. ■ Кимсасиз кўринган кечада, хилват, баҳайбат тоғда.. киши хаёлига ўлмас афсоналар келади.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 Ўз қадри, қимматини йўқотмайдиган, ҳамиша керак бўладиган. *Ўлмас мол. Ўлмас буюм. Ўлмас ҳунар.*

4 Ўлмас (эркаклар ва хотин-қизлар исми).

ЎЛМОҚ I 1 Ҳаёти тугамоқ, яшашдан тўхтамоқ, қаizo қилмоқ. *Ўз ажали билан ўлмоқ. Йиқилиб ўлмоқ. Ботир ўлса, номи қолар, Номард ўлса, неси қолар.* Мақол. ■ *Кечга яқин йўл устида ярадор лейтенант ўлди.* Ойбек, Куёш қораймас. Бунинг устига кутилмаганда бир сурувдан устма-уст иккита қўй касалланиб ўлди. П. Қодиров, Қора кўзлар.

2 Йўқ бўлмоқ, барҳам топмоқ. *Ҳаваси ўлмоқ. Иштаҳаси ўлмоқ.* ■ *Муҳташам саройларнинг зиёси кетган, Ўлаётган синфдек зиёси кетган.* Ғайратий. *Ер юзида ўлма-син, номингни сақлаб қолгин.* У. Исмоилов, Сайланма.

3 Бирор сифати, хусусияти ва ш.к. ни йўқотмоқ, яроқсиз ҳолга келмоқ. *Ўлган оҳак.* ■ *Робия хола қайноғи ўлиб қолган чойдишга ўт қалаб юборди.* С. Зуннунова, Олов.

4 Бирор ҳаракат-ҳолат таъсирида жуда ночор, оғир аҳволда қолганликни билдиради. *Мирмуродов соатни бир амаллаб олти қилгунча ўлаёзди.* «Гулдаста». Э, вокзалнинг олдида ўлдим-чарчадим, афтимнинг куясини кўр. Ойбек, Болалик.

5 кўм. фл. өзф. Етакчи феъл билдирган ҳаракатни кучайтириб ифодалайди, ортиқ даражасини қайд этади. [Тўйбека:] *Мени эрга берганларида, сенга ўхшаш мен ҳам йиғлаган эдим, аммо ичимда никоҳ кунининг тезроқ келишини кута-кута ўлган эдим.* А. Қодирӣй, Ўтган кунлар. ..*Қимматхон ҳар келганида, она сизирдай ялаб-юлқаб ўлади.* Шуҳрат, Жаннат қидирганлар.

Ажалидан беш кун бурун ўлмоқ Ўз ажалидан илгарироқ, бевақт дунёдан ўтмоқ. [Кумуш:] *Ўғрилар тешиб, олдимга чиққанларида, мен нима қилар эдим? Оҳ, отажон! Мен ажалимдан беш кун бурун ўлар эдим.* А. Қодирӣй, Ўтган кунлар. **Уятга** (ёки **номусга**) **ўлмоқ** Қаттиқ ҳижолат чекмоқ, изза бўлмоқ, уялиб ўсал бўлмоқ. *Сидиқжон номусга ўлиб, ғазабидан кўзига қон тўлиб, нима қилишини билмай, хийла туриб қолди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. **Эти ўлмоқ** 1) бадани сезмайдиган, ҳис қилмайдиган бўлиб қолмоқ. *Дарра келгунча этим ўлиб, дарра еганим билинмайди.* «Латифалар»; 2) таъсирланмайдиган бўлиб қолмоқ; кўникиб, одатдагидай қабул қиладиган бўлмоқ. *Ё ғирт содда, ё анойи.. ёки аёлларни кўравериб.. Почтаев аччиқ ҳазил, кинояли гаплар, ҳат-*

то калака қилишлар ҳам кор қилмайдиган бўлиб, эти ўлиб қолган эди. А. Мухтор, Туғилиш. **Ўлай агар** Иш-ҳаракат, гап-сўз ва ш. к. нинг чинлигини алоҳида таъкидлайди. *Ўлай агар, кўрганам йўқ.* ■ *..ўлай агар, бор-йўқ пулим шу, мен мусофирман.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлақати. **Ўлганнинг кунидан** Бошқа иложи бўлмаганидан. *Ўлганнинг кунидан рози бўлдим.* ■ *Ўлганнинг кунидан чолга тегиб бораман.* «Қўшиқлар». **Ўлганнинг устига кўмган** Бир кўнгилсизлик устига бошқасининг юз беришини ифодаловчи ибора. *Буниси ўлганнинг устига кўмган бўлди.* «Муштум». **Ўлганнинг устига (чиқиб) тепмоқ айн.** *Ўлганнинг устига кўмган.* *Худойга шукур, кўлингда хатинг бор, ўлганнинг устига чиқиб тепгандек хат-хабарсиз кўйма!* А. Қодирӣй, Ўтган кунлар. **Ўлиб бўлдим ёки ўлар бўлсам, ўлиб бўлдим** Бирор нарса ҳаракатида, таъсирида жуда ҳолдан тойганликни, ўлар ҳолатга етганликни билдиради. *Уҳ, ўлиб бўлдим, қизим! Ёлғиз кўини ҳайдаш нуқул азоб!* Ойбек, Танланган асарлар. *Юпатгунимизча эр-хотин ўлиб бўлдик.* С. Зуннунова, Янги директор. **Шарифжон, ўлар бўлсам, ўлиб бўлдим.** *Бу поччанг мени адо қилди.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. **Ўлиб турган (ёки юрган) экан** *Жуда хоҳлар, жуда иштиёқманд экан. ..дўндиқчангни муҳайё қилиб берайлик, дедим.* *Жонкеди ўлиб турган экан, кўлоқ қоқмай, хўп, деди.* А. Қодирӣй, Ўтган кунлар. *Бирорта ҳамёни каттароққа пулласам, деб томоғи қақраб ўлиб юрибди.* П. Турсун, Ўқитувчи. **Ўлмаган менинг жоним (ёки сенинг жонинг)** «Мен бундан баттарига ҳам чидаганман»; «фақат сен чидайсан, шунча чидабсан» маъносига ибора. *Вой, Марасул ака-ей, ўлмаган сизнинг жонингиз! Бу шаллақи билан қанақа умр қилиб келаетибсиз?* А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар. **Ўлса ҳам** *Қатъий инкорни билдиради.* *Ўз отасини сийламаган, ўлса ҳам бизни одам ўрнида кўрмас!* «Ёдгор».

ЎЛМОҚ II эск. Бўлмоқ. *Бу кунлар бошимизда бир сахоб ўлса, ажаб эрмас.* Завқий. *Лутфу карамингиз ила кўнгилларимиз чарогон ўлиб.. дуои жонингизни қилмоқ ила хуррамиз.* С. Сиёев, Ёруғлик.

ЎЛПОН тар. Ердан фойдаланганлик учун олинадиган солиқ; ер солиғи. *Бир кун хоннинг ўлпон йиғувчилари қишлоққа чиққанларида, Ботирали уларни қаттиқ ҳақо-*

рат қилибди. Ф. Расул, Тўнғич ўғил. [Жайноқ:] Хўжайининг подшоликка ўлпон тўлаганда, биз тўламабмизми? Н. Сафаров, Уйғониш. Сенларга неча қур айтдим-а: қарзларингни тўлаб қўй, ўлпонни бер, деб. Қулоқ солдинглари? М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЎЛПОНЧИ тар. Ўлпон йиғувчи. Кузга бориб ошлик ҳам, пахта ҳам ёлчитмади. Бир ёқдан ўлпончилар зуғум қилади. С. Сиёев, Аваз.

ЎЛТАНГ шв. Сув тақсимловчи тўғон, сув тақсимлагич. Тошсоқа магистрал каналининг ҳам қути учиб қолган — сув ўлтангда шилдирайтти. Э. Раҳим, Ҳаёт амри билан.

ЎЛТИРИШ эск. айн. ўтириш 1. Энди Раёнонинг, ҳар ҳолда, чиқишини билса ҳам, бироқ қачон чиқишини билмас, шунга биноан бир хўроз чақирғи ўтгунча кутиб ўлтиришини чамалар эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

ЎЛТИРМОҚ эск. айн. ўтирмоқ. Тўғри сўзламайсиз, Отабек, бу кунгача меним кўрпачамда ўлтириб юрган Шоқирбек отли бир йиғит эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЎЛЧАГИЧ Нарсанинг ўлчамини белгилаш, ўлчаш учун ишлатиладиган асбоб. Ўлчагич билан текшириб кўрмоқ. Ўлчагич воситасида аниқланмоқ. Ўлчагич асбоб. ■ У ерда лабораториядагидай эгри-бугри шиша найчалар, шиша идишлар, ўлчагичлар, электрокамера, ҳар хил асбоблар. С. Анорбоев, Оқсой. Вақт ўлчагич — соат кашф этган Ҳожи Муҳаммадга Темурхон бир хуржун олтин инъом этган экан. Мирмуҳсин, Меъмор.

ЎЛЧАК шв. Ўлчов, ўлчам. Амлоқдор уларга [деҳқонларга] ҳам илгаридан экилиб келган ерлар қаторида бир ўлчақдан солиқ солди. С. Айний, Эсдалиқлар.

ЎЛЧАМ Нарсанинг ҳажми ёки каттакичилигини ифодалайдиган рақам кўрсаткичи; ўлчов; размер. Ўлчами 3 м бўлган хона. 500 см ўлчамдаги идиш. Бош кийим ўлчами. ■ Қадимги юнон олимлари Ернинг шаклини аниқлаш билан бирга, ўлчамларини топиш билан ҳам шуғулланишган. «Фан ва турмуш».

ЎЛЧАМЛИ Ўлчамга хос бўлган; ўлчамдаги. Қисқа ўлчамли кабеллар проценти меъёрдагидан анча камайди. Газетадан.

ЎЛЧАМОҚ 1 Ўлчов асбоби воситасида нарсанинг узунлиги, ўлчамини белгиламоқ.

Ёғочнинг узунлигини ўлчамоқ. Майдон сатҳини ўлчамоқ. Оқаётган сув миқдорини ўлчамоқ. Етти ўлчаб, бир кес. Мақол. ■ Қани, яхши қиз, ўрнингиздан турунг, бўйингизни ўлчаймиз. И. Раҳим, Ихлос. Сотувчилардан бири сут ўлчамоқда.. «Муштум».

2 Фикр-мулоҳаза билан чамасини, ҳисобини қилмоқ, белгилашга ҳаракат қилмоқ. - Кечаси бир маҳалгача гаплашиб, ҳамма бўладиган гапни ўлчаб, чамалаб кўрдик, — деди чол. П. Турсун, Ўқитувчи. [Ҳасанали] Бу икки турли масаланинг ўнг-терсини айлантириб муҳокама қилди ва ўлчади. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Ўз гази билан ўлчамоқ қ. газ 1.

ЎЛЧОВ 1 айн. ўлчагич. Ақлнинг ўлчови — идрок. Мақол. ■ Хонанинг бурчагида Меъморнинг асбоблари: ўлчовлар.. андоза, курак, теша, табар, чўқморлар ҳам тўплаб қўйилган. Мирмуҳсин, Меъмор.

2 айн. ўлчам. Сочларини чамбар қилиб олган навбатчи қиз, бир ўлчовда кесилиб, патнисда терилган қора нолларни Элмуродга тутади. П. Турсун, Ўқитувчи.

Ўлчов бирлиги Муайян катталиқни миқдоран баҳолаш учун асос қилиб олинadиган катталиқ.

ЎЛЧОВЛИ 1 Муайян ўлчовдаги, белгили ўлчовга эга (бўлган). Озиқ-овқат ўлчовли. ■ Гоҳи озроқ, гоҳи зиёда — Ўлчовли фурсат берилар, Ким суворий, ким пиёда — Умри омонат берилар. Б. Бойқобилиев.

2 Муайян бир ўлчовда, бир хилда, бир текисда содир бўладиган; бир хил. Кўкрагига автоматлар осган, ўлчовли одимлар отиб, қора булутдек масофани қамраган, қалин фашист тўлқини келмоқда. Ойбек, Кўёш қораймас.

ЎЛЧОВСИЗ 1 Ўлчами аниқ бўлмаган, ўлчанмаган. Ўлчовсиз ҳосил. Ўлчовсиз мато. Ўлчовсиз ер.

2 Ўлчаб бўлмайдиган даражада; кўп, беўлчов. Бир онда у [Йўлчи] ўз кучининг ўлчовсиз даражада ўсганини сизди. Ойбек, Танланган асарлар.

ЎЛЧОҒЛИ айн. ўлчовли. Азизим, вақт жуда ўлчоғли. Ишни бир оз жадаллаштириб юборасиз. Мирмуҳсин, Меъмор. Биттагина взвод, қурол, ўқ-дори ҳам ўлчоғли. Т. Рустамов, Мангу жасорат.

ЎМАРМОҚ с. т. Яшириқча олиб кетмоқ, ўзлаштирмоқ; ўғирламоқ. Сават-са-

ват пачақ тухумларни пулловчи қаллоб одалар.. бу ердан анча пулни ўмариб кетар эдилар. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уришишлари. *Ўғил деди: -Шу фурсат қулай: Отам йўғ-у, пулни ўмарай. С. Абдуқаҳҳор. Чойдан ур, деса мойдан ҳам ўмариб қоладиган баъзи ходимларига кўз югуртириб чиқиб, сирли овоз билан шундай деди.. «Муштум».*

ЎМБАЛАМОҚ шв. Мункимоқ, мункиб йиқилмоқ. *Зиёбекнинг оти бирдан шудгорга келиб ўмбалаб қолди. Н. Фозилов, Оқим.*

ЎМБАЛОҚ: ўмбалоқ ошмоқ 1) бошини куйи ёки орқага ташлаб ағнамоқ, айланма ҳаракат қилмоқ. *Дарвоз узун лангарни ушлаб, арқондан юқорига ўрмалаб бормоқда, ўмбалоқ ошиб ўйнамоқда. Ж. Шарипов, Хоразм. ..бир тўда каптар катта даврада парвоз этар, учиб бораётган ерида ўмбалоқ ошиб ўйнарди. А. Мираҳмедов, Кулган чечаклар;* 2) худди шу тарзда қуламоқ. *Кенжа жон ҳолатда отни қамчиларкан, от.. мункиб кетди. Кенжа тошга ўмбалоқ ошиб тушиди. Ҳ. Назир, Маёқ сари.*

ЎМБОҚ-ДЎМБОҚ Сирти тепалар ёки чуқурликлар билан қопланган; баланд-паст, нотекис. *Ўнқир-чўнқир, ўмбоқ-дўмбоқ жойлар текислангач, чўлга анча файз кирди. М. Назаров, Сирли хат.*

ЎМГАК с. т. Ўмган. *Худоёр, чарчаган кишидек, стол қиррасига ўмгагини тираб олди. Ш. Холмирзаев, Сайланма. От мункиб кетиб, ўмгаги билан шағалга қадалди-да, ағнаб, бир неча минутнинг ичида ўла қолди. А. Қаҳҳор, Мاستон.*

ЎМГАН Кўрак, тўш. *Ўткир сўз ўмганни тешар. Мақол. ■ Бериб ўмганни ерга, гоҳ эмаклаб, Тикиб кўз, ун чиқармай, лабни тишлаб. Ҳабибий. Ниҳоят, Пулат Қосимий аста ўмганини кўтарди. А. Дилмурод, Фано даштидаги куш. Тирноқча ножўя сўз.. унинг таъбири билан айтганда, ўмганини тешиб ўтарди. Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча.*

ЎМГАНЛАМОҚ Кўрак кучи билан ўзига йўл очмоқ, кўрак кериб, олға интилмоқ; бор кучи билан олға интилмоқ. *Бош кўтармасиз теримни дўндириб, қойил қилиб, Интилиб, ўмганлаб, олға сурмаслик то бошқача. Ҳабибий.*

ЎМИЗ 1 Елканинг қўл билан туташган қисми. *У менинг ўмизимдан Бир отадай ушлади. Миртемир.*

2 махс. Кийимнинг енг ўтказиш учун ўйиладиган жойи.

ЎМИЛДИРИҚ Икки учини эгарнинг олд қисмига, учинчи учини отнинг ўмрови орқали ўтказиб, айилга бириктириб қўйиладиган безакли қайиш тасма (эгарнинг орқага сурилиб кетмаслиги учун хизмат қилади). *Қўшиннинг икки ёни ва орқа томони ни ҳимоя қилиб турган отлиқлар сувлигини чайнаб, тилла ўмилдириқларини офтобда ярқиратиб турган сафсиз арғумоқларнинг бошини қўйиб юборадилар. М. Осим, Аждодларимиз қиссаси. Бошида кумуш юган, кўксидаги ўмилдириқларида ҳам кумуш қуб-бачалар бор. Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.*

ЎМРОВ айн. **кўкрак**. *Иброҳимбек попукли лўла болишни тортиб, тиззасига қўйди. Унга ўмровини тираб олди. Ш. Холмирзаев, Қил кўприк. Сув гунчакдан ошиб, отнинг ўмровига чиқди. Ҳ. Нуъмон ва А. Шораҳмедов, Ота.*

ЎМРОВДОР айн. **ўмровли**.

ЎМРОВЛАМОҚ кам қўлл. Ўмровни ишга солиб, ўмров билан олға интилмоқ, ўмганламоқ. *Бульдозерлар дўнгарни ўмровлаб сурди. Й. Шамшаров, Енгиш.*

ЎМРОВЛИ Ўмрови кенг; кўкракдор. *Арслонқул барваста қомат, ўмровли, содда, ўн саккиз яшар йигитча эди. Ойбек, Навоий. Ўмровли не полвоилар Йиқилди майдон ичинда. «Равшан».*

ЎН 10 рақами ва шу рақам билан ифодаланган сон, миқдор. *Иккита беш ўн бўлади. Ўн километр. Ўн киши. Ўн марта. Бирни кессанг, ўнни эк. Мақол. ■ Бир савдогар ўн той молни олиб, бир зумда қорасини ўчирди. Ойбек, Танланган асарлар. Аммо қиз узоқ кетмади, ўн қадамча нарида тўхтаб, бошидаги чопони ичидан бир қиё боқиб қўйди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

Ўн гулидан биттаси ҳам очилмаган қ. гул 1. **ЎНАҚАЙ** 1 Ишни ўнг қўли билан жарадиган; *зид. чапақай. Ўнақай бола.*

2 Ўнг, қулай бўлган ҳолат, фурсат. *Аммо энди унга Марғилон бориш ўнақайи сира келмас. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Бизга фақат ишнинг ўнақайини топиб, хондан тасдиқ эттиришигина қолган! А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

3 Кимса ёки нарсанинг ўнг томонида бўладиган, ўнг томонга оид. *Ўнақай этик.*

Унақай құлқоп. Унақай ошиқ (хайвоннинг ўнг оёғидан олинган ошиқ).

ЎНБОШИ I Ҳарбий унвон; ўн кишидан иборат энг кичик ҳарбий бўлинма бошлиғи. -*Кўлингни тушир, қийшайма!* — Сарбоз дўқ урди. — *Навкар ёшулли билан қандай мулоқотда бўлмагани ўнбоши айтмадими?* Мирмуҳсин, Чўри.

2 эск. Бригадир, бригада бошлиғи.

ЎНБОШИЛИК Ўнбоши иши, лавозими, Анали. *Ҳаҳ, оти нимаиди? Болаларга ўнбошлик қилиб турган ўртоғинг-чи? Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Ташкил қилинадиган кетмончиларга ўнбошлик вазифасини Берди татар ўзига сўраб олди. А. Қодирий, Обид кетмон.*

ЎНГ I I Гавданинг юрак ўрнашган томонига қарама-қарши тарафида жойлашган; *зид. чап, сўл. Унг қўл. Унг оёқ. Унг бетиди холи бор. Унг елка. Унг биқин. ■ Гоҳ чап оёқ, гоҳ ўнг оёқда туриб, аранг ўнгача санадим. С. Сиёев, Ёруғлик.*

2 Худди киши гавдаси олд томонига нисбатан бўлганидек, нарсаларнинг олд йўналишдаги, олдга қараган ҳолатдаги ўнг томон қисми; *зид. чап, сўл. Йўлнинг ўнг бети. ■ Амударёнинг ўнг ва сўл қирғоғида ўнлаб янги шаҳарчалар, посёлкалар бор. «Ўзбекистон кўриқлари». Бу орада танкларимиз жилғадан бирин-кетин чиқиб, тепаликнинг ўнг ёнбағридан ўрмалай кетди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.*

3 Ўнг томон. *Хотин.. асл ўрданинг улуғ мухташам дарвозасига яқинлашгандан кейин ўнгдаги янги йўлга бурилди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Душман гоҳ ўнгдан, гоҳ сўлдан келар ва ҳар қаерда дўлдай ёғилган ўққа учрар эди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.*

4 *от* Қулай, мувофиқ ҳолат, фурсат; *яна қ. ўнақай 2. У қочиб кетишининг ўнгини тополмай, қайрағочга суяниб ўтириб олди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.*

Иш ўнгидан келмоқ Иш кўнгилдагидек бўлмоқ, юришмоқ. *Ишимиз ўнгидан келди, Полвон, хон ҳазратлари икки юз таноб ер инъом қилдилар. Ж. Шарипов, Хоразм. Кўз ўнги хиралашмоқ (ёки қоронғилашмоқ) Кўз қаршисида ҳеч нарса кўринмайдиган ҳолат юз бермоқ. Ғулумжон Ҳаётни кўрди-ю, юраги шиғиллаб, кўз ўнги хиралашди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Мансур тишини тишига қўйиб, ўрнидан турди. Кўз ўнги қоронғилашса ҳам,*

чидади. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Кўз ўнгига келмоқ Назарида гавдаланмоқ. Онасининг вафотидан кейин хувуллаб қолган ҳовли кўз ўнгига келди шекилли, Мансур қуруққина шивирлади. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Кўз ўнгига Кўриб, кузатиб турган ҳолатда; олдида, рўпарасида. Унинг кўз ўнгиди чопиб, жар солиб, Шовқин-сурон билан оқар бир дарё. Ҳ. Олимжон. Ҳозиргидай кўз ўнгимда: чойхонанинг орқа томонида кичкина хужра бор.. Газетадан. Ўнг келмоқ Қулай, муносиб ҳолат, шароит юз бермоқ. Ўғрида инсоф бўладими? У уйда ҳам, кўчада ҳам — ўнг келган жойда бировнинг молига қўлини чўзаверади. Ё. Хаимов, М. Раҳмон, Ҳаёт-мамот. Ўнг қўл 1) ўнг томон. Ўнг қўлдаги қатор тутлар панасидан Гулсум она чиқди. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса; 2) раҳбар, бошлиқ ва ш.к. нинг энг биринчи, энг ишонган ёрдамчиси. ..раиснинг ўнг қўли бўлгандан кейин, шу биланиб турмаса бўладими.. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Соли совуқ мингбошининг ўнг қўли бўлса, Жуман писмиқ Соли совуқнинг ўнг қўли. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

5 Сиёсий ва ижтимоий ҳаётдаги илғор оқимга, тараққиётга душман; консерватор, реакцион. *Унг партия. Унг лейбористлар. Унг социалистлар.*

ЎНГ II Амалда, ҳақиқатда содир бўладиган воқеа ёки ҳодиса, воқеа ҳолат. *Қудрат севгилисиди ёнида, унинг хусн-жамолини ўз кўзи билан кўриб турибди. Бу туш эмас, ўнг, ҳақиқат. З. Фатхуллин, Сўнмас юлдуз. Қани энди, ҳозир шу тушим ўнг бўлиб қолса. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.*

Туш ўнг келмоқ Тушида кўргани ҳаётда ҳам юз бермоқ, туши тўғри бўлиб чиқмоқ. *Кўрадиган тушларининг барчаси ўнг келаверади. О. Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув. Мен бир ваҳимали туш кўрдим.. Илоҳим, тушим ўнг келмасин. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.*

ЎНГ III I Нарсанинг одатда кўриниб турадиган томони, сирти. *зид. терс, тескари. Баргининг ўнги. Газламининг ўнги. Кўйлак ўнги.*

2 Нарсанинг фойдаланишга қулай бўлган томони, тўғри тугилган ҳолати. *Газетанинг ўнги. Китобнинг ўнги. Пичоқнинг ўнги. (тиғи). Китобни ўнг ушламоқ.*

ЎНГАРМОҚ I Елкага ёки улов устига кўндаланг қўймоқ, олмақ. *У энгашиб, кат-*

тагина боғ машоқни елкага ўнгариб келар эди. Ҳ. Аҳмар, Ким ҳақ? [Мусавой:] Жон ака, айтинг, бўри қандай бўлади? Қўйни бирдан бўғиб, ўнгариб кетармиш-а? Ойбек, Болалик. Саломатни ота ўнгариб олиб қочган, уни қўрбошига пешкаш қилган ким? С. Аҳмад, Ҳукм.

2 айн. ўнгламоқ (тўғри ва кўчма маънода). -Бизнинг туман бойлари.. ўз ишларини озагина вақтда ўнгариб оладилар, — деди бой. С. Айний, Қуллар. ..ўз рақибини чунонам урдики, у «гуп» этиб ерга йиқилди, аммо ўзини дарҳол ўнгариб олди. Ж. Шарипов, Хоразм. «Пахтакор» футбол командаси ўзини сал ўнгариб олди. «Муштум». Онаси ҳовлиққанидан калишларини ўнгариб киёлмасди. Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

ЎНГИМОҚ Ранги йўқолмоқ, асл ранги ўзгармоқ, туси ўчмоқ. Бундай бўёқ билан бўялган мато ўнгиб кетмайди. «Фан ва турмуш». Устидаги гимнастёркаси ёмғирда ювилиб, офтобда ўнгиб, оқариб кетган эди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

ЎНГИР Ўйилган, чуқур жой; ўйиқ. Йиғитлар дарахтларда, тоғ ўнгирларида туриб, сопқон отиб, ёвни шунча думалатиб турсалар ҳам, у газандалар борган сари кўпая берибди. Ойдин, Олтмиш газ арқон. Сўнги қор ҳали тамом эриб битмаган, ўқтин-ўқтин жойда, настқамлар ва дўнгликларнинг кунга тескари ўнгирларида лахтаклахтак бўлиб ётибди. Й. Шамшаров, Бахт излаб.

ЎНГЛАМОҚ 1 Қулай, ўнг ҳолатга олмақ, келтирмоқ; тўғриламоқ. Аҳмаджон шошмасдан митиғини ўнглади. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. Қўзибой.. папкасини ўнглаб олиб, Қудратни бошлаб бораркан, гап орасида сўраб қолди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

2 кўчма Меъёрий ҳолатга келтирмоқ; яхшиламоқ. Ишини ўнгламоқ. ■ Селдан, дўлдан зарарланган гўзаларнинг ўнглаб олиш осон бўлмади. Газетадан. Сафарали бир нафасга каловлиниб қолди-ю, ўзини тезда ўнглаб олди. Н. Фозилов, Дийдор.

ЎНГМОҚ Ўнганмоқ, дуруст бўлмоқ. Бошқалари у ёқда турсин-а, пахтанинг ўзи билан ҳам ишимиз ўнгмасди. Й. Шамшаров, Қўрк меъморлари.

ЎНГ-СЎЛ, ўнгу сўл 1 Ўнг ва чап томон. Ўнг-сўлга (ўнгу сўлга) назар ташламоқ.

2 Ўраб турган томонлар; атроф. Ўнг-сўл кўкаламзор. ■ Салимбоев ўнг-сўлига қарамасдан, ишга киришди. М. Ўринхўжаев, Унутилмас кунлар. Тўхта, болам, бир насихат айлайин, Душманларинг бордир ўнгу сўлингда. «Нурали».

3 кўчма Ўраб турган шароит; вазият. Йўлларим порлоқ, тўсиқ бўлмагай, Аниқлаб олдим мен ўнгу сўлимни. Файрағий.

ЎНГ-ТЕРС 1 Бирор нарсанинг ўнг ва тескари томони, ўнги ва терси. Газламанинг ўнг-терси. Ноннинг ўнг-терси. ■ Бизнинг штурмчиларимизнинг ҳаракатидан сўнг фашист солдат ва офицерлари кийимларининг ўнг-терсини тополмай қолдилар. Т. Рустамов, Мангу жасорат.

2 кўчма Бирор нарсанинг ҳар томони, ҳар жиҳати. [Ҳасанали] Бу икки турли масаланинг ўнг-терсини айлантриб муҳокама қилди ва ўлчади. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Ўнг-терсига қараб Ҳар томонлама мулоҳаза қилиб кўриб, ҳар жиҳатини ҳисобга олиб. -Худога шукур. Лаби-даҳанимизга чипқон чиққан эмас, тоға, гапнинг ўнг-терсига қараб гапириш лозим бўлса, бир одамчалик гапира олармиз, дейман, — деди Бозорбой. П. Турсун, Ўқитувчи. **Ўнг-терсига қарамай** ёки **ўнг-терс** Фарқига бормай, эътиборсизлик билан; пала-партиш. Ўнг-терсига қарамай ишламоқ. ■ Зайнаб бу ёлғонлаш натижасидан кўрқиб, ўнгу терс ишига ёпишди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЎНГЧИЛИК эск. Ўнг оқимдагиларга хос маслақ, ўнглик; консерватизм.

ЎНЛАР : ўнлар хонаси мат. Кўп хонали сонларда охиридан иккинчи хонадаги рақам номи ва унинг ўрни.

ЎНЛИ мат. Ўнлаб ҳисоблашга асосланган. Ўнли саноқ системаси.

Ўнли каср Махражи ўн, юз, минг ва ҳ.к. рақамлар билан ифодаланган каср. **Ўнли тарози** Тортиладиган нарсанинг оғирлиги ундан ўн марта енгил тошлар воситасида ўлчанадиган тарози.

ЎНЛИК 1 Ўнни ифодаловчи рақам.

2 Ўнта холи бўлган домино, қарта ва ш.к. Таппоннинг ўнлиги. Доминонинг ўнлик тоши.

ЎНТАЛИК с. т. 1 Ўнта бир хил нарсадан иборат. Ўнталик папирос.

2 с. т. Ўн сўмлик қоғоз пул; червон. Ўнталикларни чўнтакка жойламоқ. Ўнталик пуллар.

ЎНҚИР Ўйилган, чуқур жой: *Ўнқирларга солинган қамиш, похоллардан эҳтиёт бўлиб ўтиш керак. Ҳ. Нуъмон, Қахрамоннинг тугилиши. ...тўлқин борган сари кучайиб, ўша сув остида юрган нарсаларни ўнқирларга суриб ташлар, ўзининг тўғри йўлида давом этади. «Муштум».*

ЎНҚИР-ЧЎНҚИР Юзасини чуқурликлар ва дўнгликлар қоплаган; баланд-паст, нотекис, ўйдим-чуқур. *Фойтун Тозабог дарвозасига қараб яна тез-тез паст-баланд, ўнқир-чўнқир йўллардан ўтиб борарди. Ж. Шарипов, Хоразм. Йўлнинг кўпи қир ва сойлик, ўнқир-чўнқир бўлгани учун, туялар чайқалиб-чайқалиб борар, бундан менинг бошим айланиб, кўнглим озар эди. М. Муҳаммадзонов, Турмуш уринишлари. Қоялар остида, тепалар тагида, ўнқир-чўнқирларда яшириниб қолган қор парчалари баҳор қуёшининг иссиқ нафаси билан қозонга тушган ёғдек эриб, кўз илғамас жилғаларни тўлдирган ҳолда, сой тубига равона бўларди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.*

ЎНҚИР-ЧЎНҚИРЛИК Ернинг паст-баланд жойи; ўнқир-чўнқир жой. *Набижон отни жадаллаб ҳайдаб борар, йўлнинг ўнқир-чўнқирлигидан тинмай силкиниб бораётган бу йўловчилар индашмас эди. С. Зуннунова, Гулхан.*

ЎНҚОВ с. т. Имконли, қулай ҳолат; имконият. *Қандай бўлса ҳам, бир ўнқовини топиб.. орзу-ҳавасли тўй ўтказиш ниятида эдилар. Ғ. Ғулум, Эшон. Бугунча ишнинг ўнқовини қилолмадим, кечқурун яна суриштириб кўраман. Ҳ. Нуъмон ва А. Шораҳмедов, Ота. У кабинетига келиб энди ўтириши билан раис чақиртирди. «Бу ёқдан ҳам бир ўнқови келиб қолганга ўхшайди», деб кабинетга кирган эди.. А. Муҳиддин, Характеристика.*

ЎНҒАЙ 1 Бирор жиҳатдан мос келадиган, фойдаланиш учун қулай, боп, яхши. *Яёв юриш учун бу йўл жуда ўнғай. ■ У серсоқол, тунд рус жангиси яқинида ўзига ўнғай ўрин танлаб, писиб ётди. Ойбек, Қуёш қораймас. Кейин [Нури] бир неча кун ўйлаб, Йўлчи билан махфий учрашувга қарор қилди. Бу орзу кундан-кунга кучайса ҳам, ўнғай фурсатни кутди. Ойбек, Танланган асарлар.*

2 Осон бажариладиган; осон, енгил. *Бегонанинг қонига қўл уриб, ярасига малҳам*

бўлиш, унинг азоб чекаётган юз-кўзига қараш ўнғай ишми! Шухрат, Шинелли йиллар. Кишининг дилини билиш ўнғай эмас.. ман ғарибга йўл кўрсатинг [деди Ёрмат] Ойбек, Танланган асарлар. [Навоий:] Ёдгорнинг пойтахтга тез ва ўнғай кирганлиги ғоят таажжуб. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

ЎНҒАЙЛАШМОҚ Қулай ҳолга келмоқ; осонлашмоқ. *Иш анча ўнғайлашди.*

ЎНҒАЙЛИК 1 Ўнғай, қулай шароит. *Ишга ўнғайлик туғдирмоқ. ■ Мен уни бир ойга қолмай расвосини чиқараман. Унинг енгил табиатли бўлиши менинг ишимга анча ўнғайлик беради. Ҳ. Шамс. Душман.*

2 Осонлик, енгиллик. [Сокина:] *Мен бунини ўнғайлик билан боқиб ўстираётганим йўқ. И. Аҳмедов, О. Толипов, Ким айбдор?*

ЎНҒАЙСИЗ 1 Хижолатга соладиган; хижолатли, ноқулай. *Ҳар иккиси ҳам бир-бирининг авзойини кўриб, ўнғайсиз ҳолатда қолдилар. Ойдин, Ўзидан кўрсин. Орага ўнғайсиз жимлик чўкди. С. Маҳкамов, Шогирд. Элмурод.. бу ўнғайсиз саволга дағалроқ қилиб жавоб берди. П. Турсун, Ўқитувчи.*

2 с. т. кам қўлл. Бир иш-ҳаракат учун яхши имкон бермайдиган; ноқулай. *Жарнинг нариги томони бир тепадан иборат бўлиб.. бу тепа, қўрғонсиз ҳам, душманнинг ҳужумига ўнғайсиз эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

ЎНҒАЙСИЗЛАНМОҚ Ўнғайсиз ҳолга тушмоқ, хижолат тортмоқ. *Аваз отасига тик гапирганидан энди бир оз ўнғайсизланди. П. Қодиров, Қора кўзлар. Асқар ота шунча хотиннинг ичида якка ўзи бўлганлигидан нечुकдир ўнғайсизланар ва ҳар қайсига алоҳида-алоҳида «яхшимисиз», дер ва дуо қилар эди. А. Қаҳҳор, Хотинлар.*

ЎНҒАЙСИЗЛИК Ўнғайсиз ҳолат, ноқулай аҳвол. [Анварнинг] *Раънога айтмоқчи бўлган сўзи, эҳтиمول, унинг ўзига ҳам ўнғайсизлик берар эди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. -Уйларидо кимлар бор экан? - деди Саодатхон ўртадаги ўнғайсизликни кўтариш учун. С. Зуннунова, Янги директор.*

ЎНҒАЛМАС Тузатиб бўлмайдиган, яхшиланмайдиган; ривож топмайдиган, ўнганланмайдиган. *Ўнғалмас иш.*

ЎНҒАРМОҚ с. т. Ўнгламоқ.

ЎПИРИЛИШ 1 Ўпирилмоқ фл. ҳар. н. *Дарё қирғоғининг ўпирилиши.*

2 кўчма Барбод бўлиш, орқага кетиш, бузилиш. Хўжалик ишларида ўпирилишга йўл қўймаслик. ■ Графикдан орқада қолиб кетдик. Ишда ўпирилиш юз бериши аниқ бўлиб қолди. Газетадан.

ЎПИРИЛМОҚ **Ўпирмоқ** фл. ўзл. ва мажҳ. н. Қиш, тўхтамай қор ёғади. Қадам босган ерингиз ўрадек ўпирилиб қолади. Ойдин, Суҳбати жонон. Чопиб кетяпман-у, бир маҳал оёғимнинг таги гун этиб ўпирилиб тушса бўладими?! Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

ЎПИРМА кам қўлл. Ўпирилган жой, чуқурлик. Кенг, чуқур ўпирма ичидан кишилар юк билан худди тоққа кўтарилгандай тирмашар эдилар. Ойбек, О. в. шабадалар.

ЎПИРМОҚ 1 Ўйиб, бузиб юбормоқ; маълум қисмини учириб ёки оқизиб, юлиб кетмоқ; емирмоқ. Сув тўғонни ўпириб юборди. ■ Дарё қайнар, тошар, кўпирар, Тўнка остин ялаб ўпирар. «Муштум». Эргаш тўп снаряди ўпирган чуқурга тушиб ётди. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар. Тўп ўқлари қалъанинг пештоқларини ўпириб тушса ҳам, қалъа устига ўрмалаб чиқувчи азамат бўлмади. Ж. Шарипов, Хоразм.

2 кўчма Кўп қисмини ёки бутунлай ўзини йўқ қилмоқ; ўмармоқ, ўзлаштирмоқ. Хирмондаги бугдойни ўпириб юборишибди. ■ Бутун бошли қурилишнинг бир ёғини ўпириб олган Владимир Чекмаров, қараса бўлмайдиган, илиқ-иссиғида ўзини панага олмоқчи бўлди. «Муштум». Дадахўжаев бир йилгина ишлаганда, колхознинг бутун молмулкни ўпириши турган гап эди. Газетадан.

ЎПИЧ Севиш, эркалаш ифодаси сифатида лаб тегизиш; бўса. Хотин унинг ҳаракатидан «ўпич бер» деган маънони англадида: -Ўпичми? Ҳеч бўлмаса, шуну тўғри айта қолсангиз, нима бўлар экан! — деди. А. Қаҳҳор, Асарлар.

ЎПИШ 1 **Ўпмоқ** фл. ҳар. н. [Хотини:] Садқаи эркаклик кетинг, хилватга тортиб ўпишни ҳам билмайсиз! А. Қаҳҳор, Майиз емаган хотин.

2 айн. **ўпич**. Унинг эркалашларини.. аёл кишини беҳуш қиладиган қайноқ ўпишларини бегона қилишни истамас экан-да бўлмаса?! К. Яшин, Ҳамза.

ЎПИШМОҚ 1 **Ўпмоқ** фл. бирг. н. Бу гап эл-юрт олдида ошкор, тортинмай узоқ ўпишдилар. Шуҳрат, Шинелли йиллар. Кўришиб, ўпишиб, обдан йиғлашиб бўлганимиз-

дан кейин, ҳаммамиз.. чувуллашиб йўлга тушдик. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

Оғиз-бурун ўпишмоқ Жуда аҳил муносабатда бўлмоқ, иноқлашиб кетмоқ. *Ғиёсиддин тилмочлик қилиб юрган кезларда шаҳарнинг казо-казолари билан оғиз-бурун ўпишиб қолди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Пахтаси ўн беш кун олдин очилди-ю, уни мақтамай, мени мақтасинми? Аммо ўзи ҳам академик билан нақ оғиз-бурун ўпишиб қолди-да!* О. Ёқубов, Диёнат.

2 кўчма Бир-бири билан туташмоқ, бир-бирига улашиб турмоқ. *Олдимизда Олой тоғининг чўққилари уфқ билан ўпишиб ётибди.* Н. Сафаров, Оловли излар. *Ёшларнинг тиниқ овози кўк билан ўпишган азим дарахтлар оралаб ўтиб, кенг атрофга таралмоқда эди.* Газетадан.

ЎПКА 1 **1** анат. Одам ва қуруқликда яшовчи умуртқали ҳайвонларнинг кўкрак қафаси ичига жойлашган бир жуфт, конус шаклидаги нафас олиш аъзоси. *Ўпка касаллиги, Ўпканинг яллиғланиши.* ■ *Ўпкасига ҳаво тўлди, кўзлари ҳам ёришиб кетди.* Ойбек, Қуёш қораймас. *Кузнинг ёқимсиз шамоли ўпкани қичитиб, йўтални қистатар..* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Ўпкаси йўқ Ўта ҳовлиқма, фикр-мулоҳаза билан иш юритмайдиган. *Ишқилиб, юртимиз иши мана бундай ўз қадрини билмаган, ўпкаси йўқ тойлоқчаларга қолмасин-да..* Мирмуҳсин, Супургига сажда. **Ўпкаси кўринмоқ** Бирор нарса дардида ниҳоят даражага етганлик, жуда ҳолдан тойганликни билдирувчи ибора. *Маликахон деса, ўпкангиз кўринадиган бўлибди-ю, сир бой бермаганингизга ўлайми?!* Ф. Зоҳид, Ошиқ ва маъшуқ. *Бир тирноқ кўрсам, деб оҳ урса, ўпкаси кўринади.* К. Яшин, Ҳамза. **Ўпкаси (оғзига) тикилмоқ** Ниҳоятда ҳаяжонли, ҳовлиққан, ҳатто гап-сўз айтиш қийин бўлган ҳолатга тушмоқ. *Ҳовлиққанымдан ҳаллослаб, ўпкам тиқилиб қолган экан, бувим жон ҳолатда дивандан туриб кетди.* Ҳ. Назир, Ёнар дарё. -*Тинчлик эмас, — дедим ўпкам оғзимга тиқилиб.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлақати. **Ўпкаси тўлмоқ** Йиғлаш даражасига келмоқ, йиғиси томоғига келмоқ. *Чолнинг товуши ўзгарди, ўпкаси тўлди шекилли, бирпас тек қолиб, кейин гапирди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. [Тоҳир]

Негадир ўпкаси тўлиб, кўзига ёш келди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. -Азизим Ҳаётим, нима бўлди? — деди Фуломжон ўпкаси тўлиб. М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Ўпкаси шишмоқ қ. шишмоқ.** Барчаси чарчади, ўпкаси шишди. «Баҳром ва Гуландом». **Ўпкасини босмоқ** Ҳовлиқиш, жаҳл кабидан ўзини тиймоқ. У кули бир энлик сигаретини жаҳл билан чертиб ташлади-ю, ўпкасини босиброқ давом этди. С. Сиёев, Ёруғлик. Кўзингни шира босмасин, акаси, ўпкангни босиб олгин-у ақлингга ривож бер. Ж. Абдуллахонов, Хонадон. Ҳў, сал ўпкангизни босиб олинг, тинчликми ўзи? «Муштум». **Ўпкасини тутолмаслик** Йиғини тия олмаслик ҳолатига келмоқ. **Нормат ҳам ўпкасини тутолмади, аммо [она] бағридан чиқиб, сафга бориб кўшилди.** И. Раҳим, Чин муҳаббат. -Отангдан сўра, болам, — дея ўпкасини тутолмай йиғлаб юборди Жаҳонбуви. К. Яшин, Ҳамза. **Ўпкасини қўлтиқламоқ** Ҳовлиқмоқ, бирор нарса дардида ҳолдан кетар даражада юрмоқ. **Шу пайт куёв стол остидан эмаклаб ўтди-ю, ўпкасини қўлтиқлаганча куён бўлди.** «Муштум». **Исқирт бўлиб, лақиллаб юраманми, дедим-да, орқамдан ўпкасини қўлтиқлаб юрган Махзумовга турмушга чиқиб олдим.** Файратий, Довдираш.

2 с. т. кўчма Ўзини босолмайдиган, ҳовлиқма шахсларга нисбатан, одатда, уларнинг исмига кўшиб (тиркаб) ишлатилади. **Жумабой ўпкадан ҳар балони кутса бўлади.** Агар ўпкалиги кўзиб, камар билан.. Суяرقўлнинг миясига солиб қолса борми.. А. Кўчимов, Ҳалқа.

3 Ҳайвонларнинг шу аъзоси (овқат сифатида). **Узоқдаги қуйруқдан яқиндаги (олдиндаги) ўпка яхши.** Мақол.

ЎПКА II Ўзига нисбатан бўлган номақбул иш, хатти-ҳаракат ва ш. к. дан ранжиш ҳолати, хафалик ва уни билдирувчи гап-сўз; гина. **Тешабойнинг юразида бош кўтарган гумон деви Тўрахоннинг.. ўпкаларидан кейин ёта қолди.** М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Лолаҳон қўлидаги булка ва шоколад ўроғлик қоғозни авайлаб скамейкага қўяркан, ўпка ва эркаланиш аралаш Алижонга қаради.** Ҳ. Нуъмон, Фасллар.

Ўпка қилмоқ айн. ўпкаламоқ. -Шунча йиллардан бери, нима бўлди, деб йўқламадингиз! — деди ўпка қилиб. М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Она ўғлининг тўйига ҳам кел-**

маган эди, неварасини кўргани ҳам.. Араз қилиб, ўпка қилиб юрибди чамаси. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

ЎПКА-ГИНА Ўпкалаш, кек сақлаш; гинахонлик. [Расулов] Қишлоқларда юриб, анча ўпка-гиналарни йиғиб кўйган экан. И. Султон, Бургутнинг парвози.

ЎПКАЛАМОҚ Ўпка, гина ифодаловчи гап-сўз айтмоқ, ўзини ўпка-гинали ҳолатда тутмоқ. **Башаранг қийшиқ бўлса, ойнадан ўпкалама!** Мақол. ■ **Элмурод Турдиевнинг «разведкага юбормайди», деб ўпкалаб юрганини бир неча марта эшитган эди.** Шуҳрат, Шинелли йиллар. У [Ҳамида] ҳомиладор хотинга самовар кўтартириб қараб ўтирган поччасидан ўпкаламоқчи эди, бироқ уялди, индамади. А. Қаҳҳор, Адабиёт муаллими.

ЎПКАЛИ I Ўпка қилган (сақлаган) ҳолатли. **Ўпкали дўстига аҳволни тушунтирди.**

2 Ўпка (гина) ифодали (ифодаловчи). **Станокнинг бошида Қумрининг ўзи.. Ўқтин-ўқтин қарайди Ўпкали кўзи.** Файратий. **Софья Борисовна эрига ўпкали назар солди, нима қилишини билмай, шошиб-пишиб, яна вино қуя бошлади.** А. Мухтор, Опа-сингиллар.

ЎПКАСИЗ I Биров ранжимайдиган, аразламайдиган, аччиқ-тирсиқсиз. **Тўй ўпкасиз бўлмас.** Мақол.

2 кўчма айн. ўпкаси йўқ қ. ўпка I 1.

ЎПКАЧИ с. т. Салга ўпкалайверадиған, гиначи. **Ўпкачи хотин.**

ЎПМОҚ I Эркалаш ёки севги-муҳаббат ифодаси сифатида кимсанинг бирор ерига лабларини тегизмоқ, ўпич олмоқ. **Болани ўпмоқ. Пешонасидан ўпмоқ.** ■ **Аваз хотинини боладай қўлларига кўтариб олди-да, кўзларидан, қошларидан ўпди.** П. Қодиров, Қора кўзлар. **Нормат онасини қучоқлаб ўпди.** И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Ҳурмат, садоқат ёки эъозлаш ифодаси сифатида муқаддас, азиз саналган нарсага лабларини тегизиб қўймоқ. **Она-Ватан тупроғини ўпмоқ. Байроқни ўпмоқ.**

3 кўчма Бирор нарсага енгил-енгил тегмоқ, урилмоқ. [Кумушнинг] **Бу кунги совуққа қарши кийиб олган савсар пўстинининг ёқалиги кишининг ҳасадини орттириб, нафис бақбақаларини ўпиб ётар эдилар.** А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Ел қитиқлаб, ўпиб қочди Чечакларнинг япроғидан.** Файратий.

Онаси ўпмаган Иффатли, соф. Пулинг бўлса.. онаси ўпмаган малика қизлар сенга қучоқ очади. Ойбек, Танланган асарлар.

ЎПОҚ: ўтирса – ўпоқ, турса – сўпоқ демоқ Ҳар бир ҳаракатидан айб топмоқ, айб топиб камситавермоқ. Шунинг учун ҳам улар бу ўзича бахтиёр қайнонага ўтирса – ўпоқ, турса – сўпоқ, деб кун кўрсатишмади. К. Яшин, Ҳамза. Қўчқор бечорани ўтирса – ўпоқ, турса – сўпоқ, деб ораларига совуқлик солди. С. Анорбоев, Оқсой.

ЎПОҚ-СЎПОҚ Нотўғри шаклдаги, қингир-қийшиқ, кўримсиз, хунук. Ўпоқ-сўпоқ пиёлалар. Ўпоқ-сўпоқ нонлар.

ЎПҚИН 1 Бирор табиий куч восита-сида ҳосил бўладиган уярма; гирдоб. Дарё ўпқини. ■ [Низомжон] Қўлидаги қоғозни ғижимлаб, электр лампаси атрофида капалакдек айланаётган қор ўпқинларига тикилганча туриб қолди. С. Аҳмад, Уфқ.

2 айн. **ЎПҚОН.** [Навоийга] Улим билан ҳаёт орасидаги қора ўпқин оддий ва яқин нарса каби сезила борди. Ойбек, Навоий.

ЎПҚИНЛИК Тубсиз чоҳ, ўпқон. Бу ерда ариқ доимо куйламаса, ҳаёт.. бир ўпқинликдир. Ойбек, О.в. шабадалар.

ЎПҚОН 1 Сувни тортиб кетадиган, ер остидаги кўринмас чуқурлик, ғовак, бўш жой. Ариқнинг тагидан ўпқон чиққан экан, каттариб-каттариб, устидаги тунроқни ҳам қулатиб туширибди. П. Қодиров, Яхшилик. Харсанглар тагидан ўзига йўл топган сув бетида ўпқоннинг воронкага ўхшаши гирдоби айланар.. эди. С. Аҳмад, Қадрдон далалар. Оқсойнинг таги тубсиз, ўпқонлари бор. Уни тўхтатиб бўлмайди. С. Анорбоев, Оқсой.

2 кўчма Гирдоб, исканжа; қамров, қуршов. Хотинлар пайдо бўлиши билан қайта бошдан куч олган жанжал ўпқони уни тобора ўз запитига тарта бошлади. Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча.

Нафси (ёки жигилдони) ўпқон Ҳеч тўймайдиган. Оғайнилар, айтган сўзим лоф эмас, Нафсим ўпқон, қоп эмас.. «Муштум». Бу йил ўпқонга айланган жигилдоннинг мўриси ни келаси йил янада кенгайтириб, ғорга айлантирмоқчи. «Муштум».

ЎПҚОНЛИК Тубсиз жарлик; ўпқон. Алишер Навоий! Ўпқонликка қулаб кетаётган тоғни ёлғиз тутиб қола билади. Ойбек, Навоий.

ЎР 1 1 Жарлик, чуқурлик; ўра. Ўрага тушиб кетмоқ. ■ Фронт орқасида ўр қазиб турганда, Мулла Обиддан ўттиз метрча нарига бир катта тўп ўқи тушиб, қаттиқ товуш чиқариб ёрилади. А. Қодирий, Обид кетмон.

2 Тепалик, баландлик. Қияда қилпиллатди, Ур келса, ўмганлатди [отни]. «Рус-тамхон». Лолақизғалдоқлар ўру қирларга қипқизил гилам-пойандоз тўшаган. «Ёшлик». Ўзига қолса, шаҳар деб, қир ошиб, ўр ошиб ўтирмасди-ю.. Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча.

Ўр тортмоқ Баландлик томон йўналмоқ; ўрламоқ. Аркнинг икки ёнида бурама йўл билан юқорига ўр тортиб кетган пиллапоялар: улар мезаналарга олиб чиқади. К. Мирзо, Олам гўзал. Йўл борган сари оғирлашиб ва тоғ тарафга қараб ўр тортиб борар эди. Ғайратий, Узокдаги ёр.

3 кўчма Юқори, баланд. Биродарлар, ўзбек эли ўр келади, ўзи ўжар, зўр келади! Т. Мурод, От кишнаган оқшом.

ЎР II фольк. Ўжар; жоҳил. Ҳали бу бола ёш бўлса ҳам, ёмон ўр бола экан. Ўзбек ўр бўлади-да, дейишаёттирлар. «Равшан».

ЎРА I Сабзавот, дон ва ш. к. ни кўмиш учун махсус қазилган, одатда ости кенгроқ бўладиган чуқурлик. Картошка ўра. Сабзи ўра. Бир ўра турп. ■ Уста Олим ҳам қайнисини туришга ишорат қилди ва ўрадан сабзи олиб тўғрашга буюрди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Менда-ку ўрадаги беш-ўн пуд ғалла билан оғилдаги беш-ўнта қорамолдан бошқа нарса йўқ. А. Қодирий, Обид кетмон.

2 Умуман, бирор мақсадда қазилган чуқурлик. Ўранинг ичи гувала катталигидаги тошлар билан айлантриб уриб чиқилади. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари. Иккала йигит ҳам [жаллод пичоғидан кейин] букчайганича, чуқурга қулаб тушди. Мирмуҳсин, Меъмор. Э, бормисан, ука, ўра-пўрага тушиб кетмадингми, ҳайтовур? А. Қодирий, Кичик асарлар.

ЎРАБ-ЧИРМАБ Бир амаллаб мол, кийим-кечакларини қилиб, шулар билан таъминлаб (узатиладиган қиз, унинг тўйи ҳақида). Мана, баҳор ўтиб, ёз келаётганда, тўйини қилиб, ўраб-чирмаб узатиш ўрнига бу гапни чиқариб ўтирибсиз.. С. Кароматов, Ҳижрон.

ЎРАЛАМОҚ 1 айн. ўрламоқ. *Шипга яна ҳам гуруллаб тутун ўралайди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Дахл қилмоқ, ўз таъсирига олмоқ. *Кучли аланга ўрмонга ўралади. Партизанлар қаерда-ю, гитлерчилар қаерда — билиб бўлмайди.* Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.

ЎРАЛАШМОҚ 1 Бирор жойда уймалашмоқ, тентимоқ; изғимоқ. *Қодиров ўзи ҳам коридорда ўралашиб юрарди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Гажак қўйган келинчақлар, гижим рўмол ўраган қизлар фотография олдиди ўралашиб қолишади.* С. Аҳмад, Уфқ. *Қурилиш кетаётган бир пайтда участка атрофида бир киши ўралашиб қолди.* «Муштум».

2 Ўралмоқ, ўранмоқ. *У [хотин] эски парпаша паранжи ичида ўралашиб, юриб эмас, югургандай тезлаб келар эди.* М. Исмоилий, Фаргона т. о.

3 кўчма Бирор иш билан банд бўлмоқ, овора бўлмоқ; куйманмоқ. *У ўн болани ўстираман, деб уйда ўралашиб қолди.* ■ *Касби билан ўралашиб кетармикин, деб касалхона ҳам очиб берди.* Йўқ, бўлмади. Шухрат, Жаннат қидирганлар. *Кампир ипак қуртлари билан ўз-ўзидан ўралашиб қолди.* Ҳ. Назир, Ёнар дарё.

ЎРАЛИШМОҚ 1 Ўралмоқ фл. бирг. н. *Болалар кўрпага ўралишди. Қизлар атласга ўралишибди..*

2 айн. ўралашмоқ **3.** *Борсам, чўти олдиди. Ойнак тақиб олибди. Ҳисобига етолмай, ўралашиб қолибди.* Т. Тўла. *Шу орада Қоралион ўралашиб юргандини.. пайқади.* Мирмуҳсин, Меъмор.

ЎРАЛМОҚ 1 Ўрамоқ фл. ўзл. ва мажҳ. н. *Фолбин оғзини йиғиштириб, латтага чандиб ўралган, катталиги данакдай бир нимани енг учидан чиқариб берди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 айн. ўралашмоқ **3.** *Албатта, хўжайинники — ноҳақ. Боласи билан ўралиб қолди, энди ишлай олмайди, деб ўйласа керак у.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 Айланиб ёпишмоқ, чирмашмоқ; ўрашмоқ. *Карнайгул инга ўралиб ўсади.* ■ *Даладаги шўрлар Оёғимга ўралар.* «Оқ олма, қизил олма

4 Ип, арқон, сим, тўр каби нарсаларга илиниб, чулганиб ҳаракат қилолмай қолмоқ; ўралашмоқ. *Кўй арқонга ўралиб қолмасин.*

ЎРАМ 1 1 Ўралган ҳолга келтирилган, ўраб қўйилган. *Икки ўрам ип.* ■ *Ойша трактор орқасидаги бир ўрам арқонни олиб, унга улоқтирди.* С. Аҳмад, Икки ҳикоя. *Бир ўрам қоғоз олди яна. Бу майда ҳарфлар билан қора сиёҳда кўчирилган газаллар.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Хива заргарлари зийнатлаган тилла буюмлар, той-той ипак ўрамлари император жанобларига пешкаш қилинади.* С. Сиёев, Аваз.

2 Ўралган нарсанинг ҳар бир қавати. *Беморни каравотга ётқизишди. Икки ҳамшира бирин-бирин дока ўрамларини еча бошлади.* Р. Раҳмон, Меҳр кўзда.

Ўрам қилмоқ Ўрам ҳолатига олмоқ. *Ўрам қилинган қоғоз.* ■ *Арқонга осилиб туриб, тошда нимадир чизаётган йигит қўлидаги оқ нарсани ўрам қила бошлади.* П. Қодиров, Қора кўзлар. *Тоҳирнинг шериги хуржунидан ўрам қилинган арқон олди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

3 Тахлаб бирор нарса билан ўралган, ўраб тугилган. *Дастурхонга бир ўрам қоғоз пул қўйди.* Н. Мақсудий, Юксалиш. *Эртасига Амаджон Тўлғонийнинг қолган-қутган сенини, уч-тўрт кўрпа-ёстиқ, бир ўрам идиш-товоқ олиб келиб берди.* А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси.

4 Бир ўрашга етарли, бир марта ўраса бўладиган. *Бир ўрам махорка.*

5 Бирор нималар билан ўралган, ораликда бўлган жой. *Икки қўшин бир-бири билан аралашиб, қилич солишарди.. Яраланган отлар ўрам ичида чўлоқланиб, кишнаб юрарди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

6 эск. Ижтимоий, худудий ва ш.к. жиҳатдан алоҳида, мустақил бўлган жой, маҳалла, хўжалик ва ш.к. *Ўрамларга тарқалдилар ул гуруҳ, Бўлиб мавжи дарё каби кўх-кўх.* С. Хондайлиқий. *Айёр экан шу ўрамнинг қизлари, Яхши ёрим ёмон йўлга солибди.* «Оқ олма, қизил олма». *Аслида бу икки шикоятчининг арзи, район у ёқда турсин, хўжалик ўрамадан ташқарига чиққулик эмасди.* «Муштум».

ЎРАМА 1 сфт. Бир неча марта айлан-тириб ўралган, ўраб боғланган. [Жонузоқ ота] *Ўрама белбоғига қистириғлик турган ирғай дастали қамчисини уйнай бошлади.* С. Анорбоев, Оқсой.

2 сфт. с. т. Буралиб-буралиб кетган. *Олқор шохи ўрама, гапни сочдай бурама.* «Кўшиқлар».

3 *от* Ёйилган юпқа хамирни кесиб, ўзи-га хос шаклда ёгда қовуриб тайёрланган таом, пишириқ. *Бундай мўрт хамирдан печенье, чакчак, ўрама каби таомлар тайёрланса, оғизда уқаланиб туради.* К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

4 *айн. ўрам 1.* Бу (*ич*) маҳсулотларнинг ҳар биридан ҳар хил яхна овқатлар.. пўстдумба ўрамаси каби қатор тансиқ таомлар пиширилади. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари. У майда-чуйдаларни қаламдон ичига солиб, уни қоғоз орасига қўйиб, ўраб, лос билан боғлади, мени хуржунсиз эшакка миндириб, ўрамани олдиға қўйиб, Соктарега жўнатди. С. Айний, Эсдалиқлар.

ЎРАМАЛАМОҚ Бирор нарса билан ўраб беркитмоқ, ёпмоқ. *Отни ўрамаламоқ.* ■ *Кўзнинг ёқимсиз шамоли ўпкани қичитиб, ўтални қистатар, у [Отабек] чалқанча ётган кўйи оғзини ўрамалаб, кўмак кутган каби, кўкка кўзини тиккан эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЎРАМАМОҚ Ўрам ҳолатига келтирмоқ; ўрам қилмоқ. *Газетани ўрамламоқ. Газламани ўрамламоқ.*

ЎРАМОҚ 1 Ўрам, калава қилиш учун айлантirmoқ, ўрам, калава ҳосил қилмоқ. *Газетани ўрамоқ. Картонни ўрамоқ.* ■ *Овқатдан сўнг знам хира чироқ ёруғида, ўзларича қандайдир қадимий ашулани хиргойи қилиб, калава ўради.* «Саодат».

2 *Ип, сим ва ш.к. ни бирор нарса устидан айлантириб, ўрам ҳолига келтирмоқ. Ипни чиллакка ўрамоқ. Арқонни белга ўрамоқ.* ■ *Ипакларни найчага ўрайдиган, калавалайдиган дастгоҳлар бир маромда ишламоқда. Газетадан. Баъзан йигитлар белларига йўғон симни уч-тўрт қават қилиб ўраб келадилар.* С. Сиёев, Ёруғлик.

3 Бошни беркитмоқ, бошга ёпмоқ, танғимоқ. *Дуррача ўрамоқ.* ■ *Хотин бошидаги жун рўмолини олди-да, бир-икки қоқиб, яна ўради.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

4 Айлантириб, айланиб, атрофини тўс-моқ. *Ҳовлини тахта девор билан ўрамоқ. Богни панжара билан ўрамоқ.* ■ *Зирklar тўрт тарафни девордек ўраб турар.. эди.* П. Қодиров, Қора кўзлар. *Атрофни осмонўпар тоғлар ўраб олган.* К. Яшин, Ҳамза.

5 Атрофидан, устидан айлантириб банд қилмоқ, ичига олмоқ, беркитмоқ. *Бўйинга шарф ўрамоқ. Ярани бинт билан ўрамоқ.*

Пайтава ўрамоқ. ■ *Адолат.. индамай ётар, бош ва юзлари дока билан ўраб ташланган эди.* С. Зуннунова, Олов. *Писмиқ қопчиқнинг ичидан териға ўраб қўйилган бир туғунни олди.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

6 Устидан бирор нарса билан маҳкамлаб боғламоқ, ичига олмоқ. *Нарсаларни қоғозга ўрамоқ.* ■ *Аҳён-аҳёнда тамаки ўраш учун ҳам қоғоз тополмай, диққинафас бўлади киши.* Т. Рустамов, Мангу жасорат.

7 Қопламоқ, қуршамоқ. *Кўкни ўраб олган қора булутлар ҳам тўс-тўсга бўлиниб, ой ҳам қора парда ичидан ярим юзини очиб, ер юзига мўралаб кўйди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *..шамол энди бўронга айланиб, арваларни сариқ чанг ўрай бошлади.* Мирмуҳсин, Меъмор.

8 *кўчма* Ишғол қилмоқ, банд этмоқ, эгалламоқ; босмоқ. *Ҳозир унинг юрагини бошқа бир ҳақиқат тирнай бошлаган ва виждонини фақат шу масалагина ўраб олган эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Унинг юрагини қарама-қарши ҳислар, кечинмалар ўради.* Ойбек, Танланган асарлар.

Пилла ўрамоқ Пилла ҳосил қилмоқ (ипак курти ҳақида). *Курт пилла ўради. Оқ пилла ўрайдиган ипак курти.*

ЎРАШМОҚ 1 Ўрамоқ фл. бирг. н. *Қизлар рўмол ўрашади. Кампирлар ип ўрашади.*

2 Ўралмоқ, чирмашмоқ, илашмоқ. *Зебиҳон ариқ бўйида толға ўрашиб чиққан чирмовуқнинг карнай гулидан биттасини узиб, кўкрагига, настига қаратиб тақиб олди.* С. Аҳмад, Уфқ. *Эгасиз отлар эгарлари қийшайган, жиловлари оёқларига ўрашган ҳолда.. пароканда кезардилар.* Ойбек, Навоий.

ЎРГАМЧИ шв. Ўргимчак.

ЎРГАМЧИК 1 Ўрганиш, тажриба учун қилинган (қилинаётган); дастлабик. *Ўргамчик иш.* ■ *Муҳаммад Жамол эндигина шеър ёзишга уринар ва ўргамчик тарзда ёзар, қиз эса иштиёқ ва мароқ билан тинглар эди.* Ойбек, Нур қидириб. *Адабий танқидчиликнинг биринчи ўргамчик асарлари вақтли матбуот саҳифаларида пайдо бўлди.* «ЎТА».

2 Бирор ҳунар ёки касбни энди ўзлаштириб келаётган. *Ўргамчик шофёр.* ■ *Тажрибали тракторчи, универсалчилар жуда оз, Ишимзинг бир қисми янги ўргамчикларга қолди.* И. Раҳим. Ҳилола

ЎРГАНИШ 1 Ўрганмоқ фл. ҳар. н. Сузишни ўрганиш. *Ўқишни ўрганиш.* ■ *Ҳунарни*

ўрганиш пайдан бўлгин, болам. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

2 айн. одат 1. *Ҳечқиси йўқ, аввал шунақа қийин бўлади, кейин ўрганиш бўлиб кетар.* А. Муҳтор, Чинор. *Бадиянинг йигитона кийиниб юрганини кўшилар ҳам кўриб тааж-жуублинигани йўқ, чунки бу шаддод қиздан ҳайқишар ва бу ўрганиш бўлиб қолган эди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

ЎРГАНМОҚ 1 Билим, касб, иш ва ш.к. ни ўзлаштирмоқ, эгалламоқ, билиб олмақ. *Бировдан иш ўрганмоқ. Шахмат ўйинини ўрганмоқ. Ҳунар ўрганмоқ. Оз-оздан ўрганиб олим бўлар.* Мақол. ■ *Ишни оддий бетончиликдан бошлаган ўсмир аста-секин керакли касбларнинг ҳаммасини ўрганиб олди.* Газетадан. *Ўтган ярим асрлик мураббийлик даврим мен учун ҳам катта ҳаёт дарсхонаси бўлди, кўп нарса ўрдандим.* Газетадан.

2 Сири, моҳияти, мазмуни ва ш.к. ни аниқлаш, белгилаш мақсадида текширув, кузатув, таҳлилдан ўтказмоқ. *Бу далилларни синчиклаб ўрганиб, Кўешининг нисбатан тинч пайтида космик нурланиш ердан узоқ жойларда киши учун хавфли бўлмаслиги керак, деган хулосага келиш мумкин.* «Фан ва турмуш». *Сибирлик археологлар трасса бўйлаб қазималар чоғида чиққан тош аср қуролларини ўргандилар.* Газетадан. *..республикамиздаги қадимий конларга доир адабиётларни икки-уч йилдан буён синчиклаб ўрганаётган эди.* С. Кароматов, Олтин қум.

3 Файритабий, ноқулай каби туйилмайдиган ҳолга айланмоқ, шундай сезилмоқ, қабул қилмоқ. *Халқ бунга ҳақли эди, чунки бундай тинчсизликларни кўра-кўра жуда ўрганиб қолди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Булар орасидаги бетакалуф муомала ва муносабатга одамлар ўрганиб қолди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

4 Одат қилмоқ *Ўрганган кўнгиш ўртанса қўймас.* Мақол. ■ *Тўққизинчига ўтгунча ичишни, чекишни ўргандим.* С. Сиёев, Ёруғлик.

5 Ўзини яхши алоқада тутмоқ, мослашмоқ, боғланиб («ўзиники бўлиб») қолмоқ. *Бу тўриқ менга жуда ўрганган.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Хола бир-икки кун ичида янги шароитга ўрганди, кўшилар билан танишди.* «Гулдаста».

ЎРГАТМОҚ 1 Бирор иш, касб ва ш.к. ни бажаришни, қилишни тушунтириб бил-

дирмоқ, ўзи бажара оладиган қилмоқ; малака ҳосил қилдирмоқ. *Рақс тушишга ўргатмоқ. Касб-ҳунар ўргатмоқ.* ■ *Бугунги кунда илғор ишчи ўзининг бой ҳаётий тажрибасини ёшларга қунт билан ўргатмоқда.* Газетадан. *Баъзида унинг кунлари менга бичиш-тикишни ўргатишдан кўра кўпроқ панд-насихат бериш билан ўтади.* «Гулдаста».

2 Бирор иш, амалга йўлламоқ; йўлга солмоқ. *Менга қара дейман! Ким ўргатди сенга ёлғон гапиришни?* А. Қаҳҳор, Асарлар. *Икки оғиз нордон гап айтай десам, унда [кампирда] нима айб. Унга ўргатишган.* «Муштум».

3 Илм, одоб ва ш.к. дан таълим бермоқ. *Демак, сенинча.. ўша миришларни ҳам маърифатдан баҳраманд қилиш керак, илм ўргатиш керак, шундайми?* К. Яшин, Ҳамза. *Улар Қудратга бу ҳунарни ўргатиш билан бирга, ҳақсизликка қарши курашни ҳам ўргатдилар.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Шокир юқори курсда бўлгани учун қизларга ёрдам беради, кўпинча физика қондаларини ўргатади.* «Гулдаста».

4 Бирор нарса ёки иш-ҳаракат билан доим шуғулланидиган қилмоқ, шунга одатлантирмоқ. *Болани эрта туришга, салом беришга ўргатмоқ.* ■ *Оқсоқол аввалги тилмочни ҳам уйига ўргатиб олган эмиш.* С. Аҳмад, Ҳукм. *Ҳа, бошидан қаттиқ туриб, ўргатиб олмасанг, кейин қийин бўлади.* Ф. Мусажонов, Нозик масала.

5 Бирор ишни бажаришга кўникма, малака ҳосил қилдирмоқ (асосан, ҳайвонлар ҳақида). *Итни ов қилишга ўргатмоқ.* ■ *..князь учта отдан иккитасини бериб юборди, қолган битта отни коляскага ўргатгин, деди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

ЎРГИЛМОҚ 1 Юксак ҳурмат, садоқат ва севги туфайли бутун борлигини бахш этмоқ, фило қилмоқ, қурбон қилмоқ. *Зарари йўқ, Махсум, шариятдан ўргилсак ҳам арзийди.* *Сиз билан менга ўхшаш аҳли мўминларга истаганимизча йўл топиб беради.* «Муштум».

Айланиб ўргилмоқ Бирор нарсанинг шайдоси, мафтунни бўлиб қолмоқ, парвона бўлмоқ. *Ўзбек ойим ҳам уни маҳкам сиқиб қучоқлаб олган, юзидан шап-шап ўпиб, айланиб-ўргилар ва тикилиб-тикилиб, нима учундир, йиғлар эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 (буйр. м. шаклида — ўргилай, ўргилсин) Ниҳоятда ёқтириш, меҳрибонликни ифодалайди. *Вой, қоматингдан онанг ўргилсин!* ■ *Оёгинга нима қилди? Кир, кир тезроқ! Бу ёққа, ўргилай.. А. Қаҳҳор, Асарлар. Юзинг ёруғ бўлибди, болам, вой, ўргилай сендан. Газетадан. Сенга етолмай оҳ урганлар қанча, амманг ўргилсин!* «Ёшлик».

3 (1-ш. бирл. шакли — ўргилдим) Ёқтирмаслик, эътироз каби муносабатни ифодалайди. *Э, ўргилдим ўша зарур ишидан, нима, биз бекорчимизми? «Муштум». -Э, савлатингдан ўргилдим! — дедим ичимда. Бу касалхонанинг сартарошики шу қадар нўрим бўлса, профессори қанақайкин? Н. Аминов, Суварак.*

Қулинг ўргилсин қ. қул. Ёзда анави толининг тагида қулинг ўргилсин битта чойхона очиб, турли овқатлар ташкил қиламиз. Н. Аминов, Суварак.

ЎРГИМЧАК Ўзига овқат бўладиган ҳашаротларни тутиш учун тўр(ин) тўқийдиган бўғимоёқли йиртқич ҳашарот. *Ўргимчак уяси.* ■ *Шифтда ўргимчак тўрига илиниб, бир мақомда ғинғиллаб турган нашиша Низомиддиновнинг ғашига тегди. С. Аҳмад, Ҳукм.*

ЎРГИМЧАККАНА Ўргимчаксимонларга мансуб, ўсимлик ширасини сўриб яшайдиган кана, майда ҳашарот. *Ширани, ўргимчакканани қийратгунча қанча оворай сарсон бўлган эдик. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.*

ЎРДА тар. 1 Туркий ва мўғул халқларида ҳукмдор, хон қароргоҳи, қалъа. *Юсуфбек ҳожи бошлиқ еру кўкка сиғмаган музаффар халқ ўрда теварагини қуршаб тушиди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Муллажон ёшлигида Қўқон хони ўрдаси олдидаги казарма майдонида отда машқ қилаётган солдатларни кўриб, солдат бўлишни орзу.. қиларди. А. Раҳмат, Эллик бир баҳодир.*

2 Қўшин қароргоҳи, лашкаргоҳ. *Ҳарбий ҳаракатлар вақтида ўрда атрофи хандақ билан ўралган.* «ЎзМЭ».

Олтин Ўрда 13-асрнинг 40-йилларидан 16-аср бошларигача мавжуд бўлган, пойтахти турли даврларда турли шаҳарларда жойлашган, асосан туркий ва мўғул кўчманчи қабилалари иттифоқидан иборат йирик давлат.

ЎРДАК Ўрдаксимонлар оиласига мансуб, бўйни калта, оёқлари қисқа кураксимон, сувда сузиб юришга мосланган, ялпоқ тумшукли парранда. *Ёввойи ўрдак. Хонаки ўрдак. Ўрдак тухуми. Ўрдак овламоқ. Дунёни сув босса, ўрдакка нима қайғу? Мақол. Шошган ўрдак ҳам боши билан, ҳам думи билан шўнғийди. Мақол.* ■ *Соҳлида чайқалар қамиш, Учиб ўтар баъзан ўрдак, ғоз. Ё. Мирзо.*

ЎРДАЛИК Ўрдада яшайдиган; ўрдада хизмат қиладиган, амалдор. *Ўрдаликка гап уқтириш қиёматдан қийин, тақсир. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.*

ЎРДУ эск. Қўшин, лашкар. *Ғалаба қўшини, меҳнат ўрдуси, дейди бизни тарих!.. Тўлқинларда ўсдик ўктам бўлиб. Миртемир.*

ЎРДУГОҲ Қўшин қўнадиган ёки турадиган жой, лагерь. *Кўп беклар ва йигитлар ўрдугоҳдан қоча бошлаган эдилар. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. Ярим кечанда, бутун ўрдугоҳ уйқуза кетганда, у [Спитамен] ташқарига чиқиб, бир айланиб келди. М. Осим, Искандар ва Спитамен.*

ЎРИК 1 Гули оқ ва пушти, меваси эса оқиш, сарғиш, қизғиш рангларда бўладиган йирик дарахт. *Ўрик гули. Ўрик кўчати.*

2 Шу дарахтнинг данакли меваси. *Оқ ўрик. Ўрик мураббоси.* ■ *Мен гўшт-ёғни ташиб бўлиб, ҳовлининг тўрига ўрик тергани бордим. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Жувон дастурхонга учта арпа нон, икки-уч ҳовуч ўрик ташлади. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.*

ЎРИКЗОР Ўрик дарахтлари ўсган ер, майдон. *Ўрикзорда қизил кўйлакли бир аёл кўринди. П. Турсун, Ўқитувчи.*

ЎРИКФУРУШ Ўрик савдоси, ўрик сотиш билан шуғулланувчи киши. *Шаҳардан қайтаётган ўрикфуруш ҳам, майизфуруш ҳам, донфуруш ҳам, эндиликда унинг карвонсаройида тунаб, қовоқхонасида кайф қилиб кетади. Ҳ. Фулом, Машғал.*

ЎРИМ 1 1 Бугдой, беда каби экинларни ёки ўт-ўланларни пояси тагидан эппасига чалғи, ўроқ ва комбайнда қирқиб олиш; ўриш. *Ғалла ўрими. Биринчи ўрим. Ўрим асбоблари.* ■ *Пастдаги бўлимларнинг экинни ўримга келмай, мол қўйиб юборишди. П. Қодиров, Қора кўзлар. Бетоб экан. Кун иссиқ, яна ўримга чиқибди. М. Ҳазратқулов, Журъат.*

2 Шундай ишлар мавсуми. *Нусратбек пичан ўримига вакил бўлиб, чорвадор районга бориб, Аҳмад бригадирни кига ўтди.* С. Нуров, Нарвон.

ЎРИМ II Толасини ёки бир неча тутамини бирга қўшиб ўрилган ҳар бир бўлак; ўриб тайёрланган нарса. *Соч ўрими. Арқон ўрими.* ■ Эшоннинг аччиғи келиб, қамчининг ўримидан ушлаб.. бир калнинг калласига қўйиб юборди. «Зулфизар билан Авазхон». *Ашурхон қошларини бир оз чимирганича, бир ўрим сочининг учини ўйнаб, индамай ўтирарди.* С. Зуннунова, Олов. *Баланд пешонасининг икки четини сочлари бекитган, ўримга кирмай қолган ингичка соч толаларига шабада тегиб, мулоийм қимирлаб туради.* П. Қодиров, Уч илдиз.

ЎРИМ-ЙИГИМ Деҳқончилик ҳосилини йиғиштириб олиш ишлари, шундай ишлар жараёни, мавсуми. *Ёз бор, куз бор, пишиқчилик, ўрим-йиғим бор, худо хоҳласа.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Эндиги муҳим вазифа — ўрим-йиғимни ғоятда қисқа фурсатда уюш-қоқлик билан ўтказиш, исрофгарчиликка йўл қўймасликдан иборат.* Газетадан.

ЎРИН (3-ш. бирл. — ўрни) 1 Бирор кимса ёки нарса ишғол қилиб турган ёки ишғол қилиши мумкин бўлган ер, сатҳ ёки фазо; жой. *Тошни ўридан қўзғатиб бўлмади. Ўтирган ўрин топади.* Мақол. ■ *Баъзилари ўтирган ўринларида мудраб қолишибди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Мақтаб қишлоқнинг қоқ ўртасида бўлади. Ҳу, ана у ерга идора, клуб тушади. Мана бу тўқайнинг ўрни боғ бўлади.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Сафар бўзчи турган ўридан. силжимади.* А. Қодирий, Мехробдан чаён. *У ўтирган ўқув залида ҳамма ўринлар банд.* П. Қодиров, Уч илдиз.

2 Ухлаш, ётиб дам олиш учун тўшаб қўйилган кўрпа, ёстиқ ва ш. к. мажмуи; жой. *Муҳаббат чирой танламас, уйқу — ўрин.* Мақол. ■ *Она-бола бир ўрин ёзиб ётдилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Комил кетгандан кейин Бўронбдек уйига кириб, чинни косада тўлдириб бўза симирди-да, ўрин солиб ётди.* Ҳ. Фулом, Машғал. *Ўрин йиғилмаган, тош-ойна олдидоги курсида Мунисхоннинг ички қўйлаги ётарди.* Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири.

3 Яшаш учун бошпана, тураржой, маскан. [Қутидор:] *Уятсизга менинг уйимда ўрин йўқ.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

4 Кишининг, нарсанинг ҳаётда ўзига хос фазилат, мавқе ва ш. к. билан белгиланувчи ҳолати, мавжудлик мақоми. *Кун ҳисобин ой олар, бедов ўрнин той олар. Мақол.* ■ *-Бу қиздан бир бало чиқади. Ўнта ўғилнинг ўрнини босади, — дейишарди.* С. Аҳмад, Уфқ. *Тушуниб турибман, ўлганларнинг ўрни мана шунақа улуг айёмда йўқланади.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

5 Бирор нарсанинг маълум бир жойи, қисми, бўлаги. *Эртанинг баъзи ўринларини қолдириб кетмоқ. Мақоланинг айрим ўринларига тузатиш киритилди.* ■ *Кумушбиби хатнинг бу ўрнига етганда қизариниб, бир оз ўқишдан тўхтаб олди ва давом этди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

6 Иш-ҳаракат, фаолият ва ш.к. нинг белги-даражаси жиҳатидан кўрсаткичи, банд этган ҳолати, даражаси. *Бир вақтлар Тошкент шаҳри дов-дарахтлар бўйича жаҳонда иккинчи ўринда турарди.* Газетадан. *Уйлаймизки, иигитлар совринли ўринлардан бирини олишга ҳаракат қилишади.* Газетадан.

7 Вазифа, лавозим. *Ўрнини эгалламоқ. Ўридан бекор қилмоқ. Эски раиснинг ўрнига янгиси сайланди.* ■ *Халқ иши бўлгандан кейин ўриннинг катта-кичиги бўлмас экан, Эргашвой.* А. Мухтор, Опа-сингиллар. *Асқар ота эркаклар қошида кўп муҳтарам хотинларни кўрган, лекин буларнинг кўнчилиги раис, мудир, директор дегандай раҳбарлик ўриндаги хотинлар эди.* А. Қаҳҳор, Хотинлар.

8 (3-ш. эгалик шаклида) Бирор иш-ҳаракатни бажариш учун қулай фурсат, пайт, маврид; хонаси. *Ўрни келса, отангни ҳам аяма.* Мақол. ■ *Бўлак гапларни ўрни билан гаплашармиз. Биз томонларга ҳам боринг.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Ўрни келмаганда, мен ҳам гапирмас эдим.* А. Қаҳҳор, Хотинлар. *Ҳозир иноднинг ўрни эмаслигини ҳарчанд ўқтирмақчи бўлдим, кўнмади.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

9 Бирор иш, ҳаракат учун зарурат, асос; ҳожат, эҳтиёж. *Меҳнатсиз пул топиш йўлига тушгач, чўнтакни қаппайтириб олгандан сўнг, ишни ҳам, коллективни ҳам ҳурмат қилишга ўрин қолармиди? «Муштум».* *Васвасаланишининг ўрни йўқ, мундан сўнг ҳам сизнинг хайрихоҳона кенашларингизга муштоқман..* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

10 (бу, шу сўзи билан) Муайян фурсат, ҳолат маъноси билдиради. *Шу ўринда яна бир нарсага эътиборни қаратмоқчиман.* ■ *Рафиқам Мукамбархоннинг тадбиркорлиги бу ўринда ҳам жонимга ора кирди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

11 Муайян мавқе, ҳолат. *Шахснинг ҳазил-мутойиба, юморга мойиллиги ҳам муҳим ўрин тутлади.* «УТА». *Ўтмишдаги санъаткорлар ичида қизиқчилар алоҳида ўрин эгаллаб келганлар.* Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ. *Бу оддий тракторчи жувонга бўлган эҳтиром уни айрим ўринга қўяр эди.* А. Қаҳҳор, Асарлар.

12 Макон маъноли грамматик терминлар таркибида қўлланади: *Урин келишиги.* *Урин ҳоли.* *Урин эргаш гап.*

13 (3-ш. эгалик ва ж. к., ў.-п. к. шаклида – **ўрнига, ўрнида**) кўм өзф. Зидлик, қиёс каби муносабатларни, *каби, эваз, кўра* кўмакчиларига хос маънони билдиради. *Лекин ечинини ўрнига шошилиб портфелини олди.* С. Зуннунова, Янги директор. *Сенинг ўрнингга ит боқсам бўлмасиди!* С. Аҳмад, Уфқ. *Бу кунки қорачопон ва қипчоқ низоларини сизга бир тимсол ўрнида кўрсатайин..* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *-Нима қилди? – деган эди, опаси ўрнига синглиси жавоб берди.* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

14 Урин (эркаклар исми).

Иссиқ ўрнини совитмоқ (ёки ташламоқ, кечмоқ) Мавжуд қулай, яхши шароит-имкониятидан, жойидан кечмоқ, уни ташламоқ. *..ҳе йўқ, бе йўқ иссиқ ўрнимни совитиб, ишимдан олиб ташласанг..* Газетадан. *Сабабики бўлмаса, ким иссиқ ўрнини ташлаб, қум тепаликлари орасида саргардан бўлиб юради?!* Мирмуҳсин, Меъмор. **Кўнгли ўрнига (ёки жойига) тушмоқ** Кўнгли таскин топмоқ, хотиржам бўлмоқ. *Хўш, кўнглинг жойига тушдими?* О. Ёқубов, Чин муҳаббат. **Ўрин йўқ** Кераги йўқ, ортиқча. *Кўнгли яқин жойда бундай гапларга ўрин йўқ.* С. Зуннунова, Янги директор. **Ўрнига келтирмоқ** айн. **ўрнига қўймоқ.** [Қодиров] *Колхозчилар йўл-йўлакай қўл қовуштириб салом беришларини, иззат-ҳурматини ҳамиша ўрнига келтиришларини истаydi.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. **Ўрнига ўтмайди** Ўрнини босмайди, мурод ҳосил бўлмайди. *Мамажон полвон ишга тушишдан олдин патефонни бир қўйиб, музика эшитиб олмаса, ўрнига*

ўтмайди. Газетадан. **Ўрнига қўймоқ** Кўнгиладигдек, қойил қилиб, жуда яхши бажармоқ; ўринлатмоқ. *Тошкент халқаро анжуманларни ўрнига қўйиб ўтказишда бой тажрибага эга.* Газетадан. *Фулом ака унга иш буюриб қолгудек бўлса, боши осмонга етар, севинганидан чопқиллаб бориб, дастёрчиликни ўрнига қўярди.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. **Ўрнида кўрмоқ** Қаторига қўшмоқ; ҳисобламоқ. *Мардикорни, хизматкорни, косибни одам ўрнида кўришмайди бу замонда.* Ойбек, Танланган асарлар. *Шу икки йилдан бери менга бўлган алоқангиз бир зарра ҳам ўзгарган эмас.. мени хотин ўрнида кўрмайсиз!* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЎРИНБОСАР 1 Бирор кимсанинг ишини давом эттирадиган, мавқеини эгалладиган шахс; шогирд. *Сохта олимларнинг ёмон иши – улар ўз ўрнига ҳам сохта ўринбосарлар тайёрлашдир.* Р. Усмонов, Одбонма. *Муносиб ўринбосарлар вояга етаётганидан хурсандман.* «Ўзбекистон қўриқлари».

2 Бошлиқ ёки раҳбарнинг вазифасини бажариш ҳуқуқига эга бўлган расмий ёрдамчи; муовин. *Директорнинг ўринбосари.* ■ *Сизни ўзимга ўринбосар қилиб олганимда, умидим катта эди.* С. Анорбоев, Оқсой.

ЎРИНДИҚ 1 Ўтириш учун мўлжалланган махсус мослама (мас., стул, кресло, диван ва ш. к.). *Ўриндиқда ўтирган қиз сакраб ерга тушди.* М. Назаров, Сирли хат. *Меҳрихон опа инграганича «Москвич»нинг орқа ўриндиғида ётарди.* Н. Қобил, Беморлар. *-Хизмат? – деди Каримий дарвоза оғзидаги тахта ўриндиққа нуфлаб ва Баширжонни ўтиришига таклиф этди.* Н. Аминов, Суварак.

2 Шундай нарсаларнинг орқа (кўт) қўйиб ўтириладиган жойи, қисми. *Ёдгорнинг кўз ўнги қоронғилашди-ю, йиқилиб қолмаслик учун, стул ўриндиғини чангаллаб олди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

ЎРИНДИҚЛИ Ўриндиғи бор. *Анвар юшоқ ўриндиқли креслони Алмардоннинг олди-га сурди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

ЎРИНДОШ 1 айн. **ўринбосар.** *Уни тахтдан маҳрум этмоқчи бўларди.* *Аммо Исфандиёрнинг ўрнига ўриндош тополмай иккиланарди.* С. Сиёев, Аваз.

2 Ўриндошлик йўли билан ишловчи шахс.

ЎРИНДОШЛИК Асосий лавозими билан бир вақтда бошқа маошли лавозимни ҳам эгаллаб туриш. *Вазифани ўриндошлик йўли билан бажармоқ.* ■ .. шаҳар поликлиникасига ярим ставка билан ўриндошликка ишга жойлашиб олди. Газетадан.

ЎРИНЛАМОҚ 1 кам қўлл. Адо этмоқ, бажармоқ, ижро этмоқ. *Устахонада ҳар ким мавсумий ишларини барвақт ўринлаб қўйишга шошиларди.* Газетадан.

2 Амалга ошмоқ; ижобий натижа бермоқ. [*Сафар бузчи:*] *Ариза ўринласа, яна хизмат қилармиз, мирзабоши.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

ЎРИНЛАТМОҚ Яхшилаб, кўнгилдагидек қилиб бажармоқ, ўрнига қўймоқ, дўндирмоқ. *Шерназарбой ўзини мақташга уста бўлиб, гапни жуда ўринлатар эди.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Бу йил звеноликни ўринлатинг, келаси йили, албатта, бригадир бўласиз.* Уйғун, Дўстлар. *Қачон менинг айтганимдек қилиб ўринлатувдингки, энди ўринлатасан!* Шухрат, Жаннат қидирганлар.

ЎРИНЛАШМОҚ айн. *ўрнашмоқ.* *Отлиқ меҳмон ўринлашиб олган.. Зокирбой ўтирганларга киёр-ҳаво билан уни таништира бошлади.* С. Кароматов, Бир томчи қон. *Бора-бора бу фикр унинг бошига жиддий ўринлашиб олди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЎРИНЛИ 1 Миқдор билдирувчи сўзлар билан келиб, шу сўзлар билдирган миқдорда ўринга эгаликни билдиради; ўринга эга, ўрни бор. *Тўрт ўринли енгил машина. Олти юз ўринли зал. Икки юз ўринли касалхона.* ■ *Шерзод ётган еттинчи палата икки ўринли эди.* Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор.

2 Ҳақиқатни ифодалайдиган, адолатли; асосли, тўғри. *Ўринли мулоҳаза. Ўринли фикр. Ўринли маслаҳат.* ■ *Ҳасан сўфи билан Алим бува Қудратнинг ўринли гапларини жон қулоқлари билан тинглашди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 Жоиз, муносиб. *Шуни айтиб ўтиш ўринлики, бу муносабатнинг моҳияти ҳақида ўзбек тилишунослигида фикр баён қилинмаган.* «ЎТА».

4 Ўз жойида, ўрни билан, заруриятга кўра; тўғри. *Ўринли харажат. Ўринли сарф. Минерал ўғитларни ўринли ишлатмоқ.*

ЎРИНСИЗ 1 Асоссиз, бесабаб, беҳуда, ортиқча, нотўғри. *Ўринсиз ғазаб. Ўринсиз араз. Ўринсиз койимок.* ■ *Аваз қозининг*

шикояти ўринсиз топилиб, мол-мулки мусодара қилинди. Н. Сафаров, Оловли излар. *Қўрқмангиз, ҳожи!.. Марғилон ҳокими ўринсиз қон тўкувчи эмасдир.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Ярим кечага борганда, Оқилахон қуруқ тухмат, ўринсиз таъналардан қутулиш йўлларини ўйлай-ўйлай, диванга суянганича ухлаб қолди.* Р. Раҳмонов, Талваса.

2 Муайян вазиятга тўғри келмайдиган, ёпишмайдиган; ноўрин. *Убай, директорнинг ўринсиз ҳазилдан шартта орқасига ўгирилди-ю, кабинетдан чиқиб кетди.* «Ўзбекистон кўриқлари». *Муҳаммаджон ҳозир гапиришни ўринсиз деб билди ва қовоғини солиб, юзини Зокирдан ўгириб олди.* П. Қодиров, Уч илдиз.

3 Бирор заруратсиз қилинган; фойдасиз, нотўғри, беҳуда, чакки. *Бир бойнинг икки ўғли бўлиб, каттаси маишатпараст, серхаражат, пулни ўринсиз сарф қиладиган экан.* Шукрулло, Жавоҳирлар сандғи.

ЎРИС эск. с. т. Рус. *Ўрис хотин.* ■ *Ўрис амалдорга тегажовлик қилишни унга ким қўйибди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЎРИСЧА эск. с. т. Русча. *Қани энди, мен ҳам ўрисчани шариллатиб ўқийдган бўлсам.* С. Аҳмад, Ҳукм.

ЎРИШ I **Ўрмоқ** I фл. ҳар. н. *Давлатбеков.. пичан ўриш графикасини ошириб бажаришга жон-жаҳди билан ҳаракат қиляпти.* П. Қодиров, Қора кўзлар.

ЎРИШ II **Ўрмоқ** II фл. ҳар. н. *Сочларини қирқ кокил ўришларини айтинг.* Шухрат, Шинелли йиллар.

2 *тех.* Тўқиманинг, матонинг узунасига ўтган иплари. *Ўриш ва арқоқдай Текис зеҳнимда Тўқилишга тайёр Янги қўшиқлар.* Ф. Фулом.

ЎРКАЧ I Туянинг орқа сиртида битта ёки иккита бўладиган, қалин ёғ қатламидан иборат дўнг ўсимта. *Уни [туяни] ҳеч ким қистамайди, етакламайди ҳам, худди машинадай, ўз ишини ўзи билади: ўркачларини диркиллашиб лўкилаганича, бир йўлдан тинмай бориб-келиб туради.* А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда. *Нор ўркачин туширар эсга Дарё бўйидаги тепалар.* Э. Раҳим.

2 *кўчма* Тепалик, тоғ ва ш. к. нинг ўркачага ўхшаш жойи. *Қирнинг ўркачи нари четда юксалган тоғнинг белига етиб турар.. эди.* Ш. Холмирзаев, Қил кўприк. *Узоқдан қорайиб кўриниб турган тоғ ўркачига тўлин ой*

миниб олди. Ҳ. Фулом, Машғал. *Мавзе чети ўркак қирларга туташ.* А. Ибодинов, «Латофат» дўконидаги қатл.

ЎРКАЧДОР Ёирик, катта ўркакчи. *Бахмал, кимхоб ёшилган ўркакдор туяларга ёки каттакон зар дўппиларга ўхшаб кетган барханлар унга дош беролмай чекинардилар.* Ж. Абдуллахонов, Тўфон. *Дарая довонлардан ошиб, ёш-яланг йўловчилар «Қиз сийна» деб аталган ўркакдор тепаликка кўтарилдик.* Й. Муқимов, Қўшбулоқ.

ЎРКАЧЛАНМОҚ Ўркакча ўхшаб кўтарилмоқ. *Сувнинг ўркакчилишини қаранг, ҳар қандай отни ҳам эсанкиратади..* Ҳ. Нуъмон ва А. Шораҳмедов, Ота.

ЎРКАЧЛИ Ўркакчи бор. *Ўркакчи туя. Икки ўркакчи туя.*

ЎРЛАМОҚ 1 Юқорига, тепаликка томон юрмоқ, йўналмоқ, чиқмоқ. *Тоққа ўрлаб Очил кетиб боради.* Фозил Йўлдош ўғли. *Аёли ёш боладай унинг қўлидан тутлади. Етаклашиб, юқорига ўрлайдилар.* Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча. *Қирга ўрлаб кетадиган сўқмоқда бир эшакли боряпти.* Т. Мурод, Юлдузлар мангу ёнади.

2 Кўкка (осмонга) кўтарилмоқ; юқориламоқ. *Султон улардан [қўюнлардан] қочиб, машинани дам чапа, дам унга бурди, ниҳоят, қутулдик деганимизда, яна биттаси рўпарамиздан осмонга ўрлаб қолди.* А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда. *Уйларнинг мўрисида кўтарилган тутун осмонга ўрлайди.* М. Ҳазратқулов, Журғат.

ЎРЛИК шв. Ўжарлик. *Ўрлик қилса, айтган сўзга кўндириб, Мусофирга зўрлигимиз билдириб..* «Ёдгор». *Одамлар чолни ўрликда қанчалик айбламасин, лекин у жўн турмушга кўникиб кетолмади.* Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча.

ЎРМА Ўриб, эшиб тайёрланган. *Ўрма арқон.* ■ *Сувонжон нақ елкасига тушай деган ўрма қамчига чап берди.* С. Анорбоев, Оқсой.

ЎРМАК Шолча ёки гилам тўқийдиган маҳаллий дастгоҳ. *Уйнинг соя томониغا Самнам хола узун қилиб ўрмак қурган.* П. Қодиров, Қора кўзлар. *Эндигина қурила бошлаган ўрмак атрофида уймалашаётган келинларига, невараларига тикиларкан..* Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча. *Уйнинг ичига ўрмак тикиб, фронт учун пайтава тўқийди.* Н. Қобил, Буғдой пишиғига етмаганлар.

Ўрмак қўймоқ айн. танда қўймоқ 2 қ. танда. *Мана, бир йилдирки, у [Нусрат] тагин Тошкентга ўрмак қўйиб қолди.* Э. Аъзамов, Жавоб.

ЎРМАЛАМОҚ 1 Юрмоқ (ҳашаротлар ҳақида). *Кўнғиз ўрмалайди. Қирқоёқ ўрмалаб кетмоқда. Даҳадан турган қуртлар барг қидириб ўрмаламоқда.* ■ *Адирда бир чумоли ўрмаласа, у [бобо] сезар.* Қ. Муҳаммадий.

2 Худди шундай юриш қилмоқ, судралиб юрмоқ; эмакламоқ. *Танклар далага ёйилиб, ўт пишқириб, ҳар ёқдан ўрмалаб келарди.* Ойбек, Қуёш қораймас. *Бектемир душман мудофаасига яқин жойдан ўрмалаб келган бир танкистнинг бетига қарашга ботина олмади.* Ойбек, Қуёш қораймас. *Узоқдаги адирнинг ёнбағрида бир нима ўрмалаб келяпти.* О. Ёқубов, Излайман.

3 Юқорига томон тирмашмоқ, ёпишиб чиқмоқ, кўтарилмоқ. *Элмурод қалбига милтиқ товушлари билан кираётган қўвонч таъсиридан ҳовлиқиб, том устига ўрмалади.* П. Турсун, Ўқитувчи. [Болалар] *Гоҳ тик қояга ўрмалар, гоҳ илон изи бўлиб кетган сўқмоқдан настликка — дарага тизилишиб тушиб боришарди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

4 Милдираб оқмоқ, жилдираб ўтмоқ (сув, томчи ҳақида). *Тагидан сув ўрмалаган ҳар туп ғўза тирилмоқда.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Ота кўзур тин олди. Ич-ичига ботиб кетган кўзларидан ёш ўрмалайди.* А. Қуронбоев, Ориятсиз ўғил.

ЎРМОН Бир-бирига ва ўсиш шароитига таъсир этувчи ва географик ландшафт элементини ҳосил қилувчи дарахтсимон ўсимликлар мажмуи, дарахтлар гуж ўстан жой. *Қалин ўрмон. Ўрмон хўжалиги.* ■ *Петербург остонасидаги ўрмонларда дарахт қулатади.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Улар фақат кечга яқин қалин ўрмон билан ўралган кичкинагина бир қишлоққа етиб келишди.* А. Раҳмат, Соқов бола.

ЎРМОНЗОР Ўрмонли жой; ўрмон, дарахтзор. *Бир ёни сой, бир ёни қалин ўрмонзор эди.* Уйғун.

ЎРМОНЛИ Ўрмони бор; ўрмон билан қопланган. *Ўрмонли тоғ. Ўрмонли жой.*

ЎРМОНЛИК айн. **ўрмонзор.** *Кўзларидан ўт сочди. Ўрмонликдан тун қочди.* Ҳ. Олимжон.

ЎРМОНЧИЛИК Халқ хўжалигининг ўрмон ҳосил қилиш ва ўрмон маҳсулотини тайёрлаш билан шуғулланувчи соҳаси (ўрмоншуносликнинг бир тармоғи). *Ўрмончилик хўжалиги. Ўрмончилик sanoati.*

ЎРМОНШУНОС Ўрмончилик мутахассиси. *Ўрмоншунос олим. Ўрмоншунослар тайёрламоқ.*

ЎРМОНШУНОСЛИК Ўрмон ҳаёти, ўрмонлар яратиш ва ўрмон маҳсулотидан фойдаланиш ҳақидаги фан.

ЎРМОҚ I Ғалла ўсимлиги, ўт, беда ва б. ўсимликни чалғи, ўроқ, комбайн ва ш. к. билан қирқиб олмоқ. *Арпа ўрмоқ. Қамиш ўрмоқ. Янтоқ ўрмоқ.* ■ [Бекбой:] *Ўроқ яса-тиб беринг, мен ҳам буғдой ўраман, деб жони-ҳолимга кўйдими бу қизча. Н. Сафаров, Дон. Қоровул шўра ва ялпизларни ўриб, сув урган жойга тиқа бошлади. «Ёшлик».*

Арпангни хом ўрдими? қ. арпа. Ўроқ ўрмоқ Ўроқ билан ўрмоқ, ўроқ билан ишламоқ. *Машираб индамай, ўроқ ўраётган жойига қараб кетди. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. Сизнинг молларингизга қараган, ўроқингизни ўрган, хирмонингизни янчган.. бир инсонни биламан.. П. Турсун, Ўқитувчи.*

ЎРМОҚ II Толаларни ёки уларнинг бир неча тутамини бир-бирига чалмаштириб тўқимоқ, эшмоқ. *Сочни ўрмоқ. Қамчи ўрмоқ.* ■ *Ҳафиза оқ батис(т) кўйлагини.. кийиб, сочини битта қилиб ўрган эди. Мирмуҳсин, Умид. Отга чиғалоқли асбобларни тақиб, ёлини қизил латалар билан ўриб, отнинг атрофида айланиб, унга жуда зеб берди. Ойбек, Танланган асарлар.*

ЎРМОҚ III шв. Ўрламоқ; ўрмаламоқ. *Ёлғизоёқ йўлдан қирга томон ўриб чиқаётган бир тўда аёлларни ўз оғзига қаратиб бораётган Маъсумаойнинг сўзини кимдир бўлди. Н. Сафаров, Дон. Дасталарга чиққан қуртлар, тилла ўраш ўрнига ўриб юрар, якка-якка ўраганлари ҳам пиллани тешиб, яна чиқиб кетган эди. Н. Сафаров, Олияхон Султонова.*

ЎРНАК Бошқалар эргашса, тақлид қилса арзийдиган иш ёки ҳаракат намунаси. *Ўрнак бўлмоқ (кўрсатмоқ). Ўрнак олмоқ.* ■ *Саккиз қават кўрпада оёғини узатиб ётган кексаларнинг бел боғлаб, далага чиқиши — бошқаларга ўрнак. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Шундай оғир, масъулятли пайтларда командирнинг шахсий жасорати ва ўрнаги бир онда юзларча одамларни қаноатлантиради-*

ган қандайдир сеҳрли бир кучга эга эканига асло шубҳа қилмасди. Ойбек, Куёш қораймас. Сержант меҳнатда қандай ўрнак бўлган бўлса, жангда ҳам жангчиларга ўрнак бўляпти. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

ЎРНАКЛИ Ўрнак бўладиган, бошқалар тақлид қилса арзийдиган; ибратли. *Ўрнакли иш. Ўрнакли жасорат.* ■ *Мудир жадал қадам ташлаган ҳолда тўхтовсиз гапирар, унинг сўзлари ҳам ўрнакли, ҳам қизиқ эди. П. Турсун, Ўқитувчи.*

ЎРНАМОҚ кам қўлл. Ўринлашмоқ, ўрнашмоқ. *Стол яхши ўрнади.* ■ *Саидий — жуён студент, ёзувчиликка ўрнаб, ҳамиша муваффақиятсизликка учраб юрган бир йигит. А. Қаҳҳор, Сароб*

ЎРНАТМОҚ I Муайян бир ҳолатда ўрнига мослаб қўймоқ, жойламоқ, ўрнаш-тирмоқ. *Йўлчи шамни қизнинг тепасидаги тоқчага ўрнади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Аҳмаджон чакалакзордан ўтиб, пулемётни снаряддан ҳосил бўлган бир чуқур бўйига ўрнатди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.*

2 Бунёд қилмоқ, ясамоқ, қурмоқ. *Ҳайкал ўрнатмоқ. Стенд ўрнатмоқ. Майдон ўртасига монумент ўрнатмоқ.* ■ *Иккинчи жаҳон урушида ҳалок бўлганлар хотирасига ёдгорлик ўрнатиш расм бўлди. Газетадан.*

3 Бирор ҳолатни юзага келтирмоқ, жорий қилмоқ. *Тинчлик ўрнатмоқ. Интизом ўрнатмоқ.* ■ *Фуломжон дастлабки кундан тортиб мактабда қаттиқ тартиб ўрнатди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. ..Ахир, адолатни қон тўкмай ўрнатса бўлмайди? К. Яшин, Ҳамза.*

4 Ишга, ўқишга ва ш. к. га киритмоқ, жойлаштириб қўймоқ. *Мана, Қодиров номига ёзилган хат, сизни ишга ўрнатиб қўяди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.*

ЎРНАШМОҚ I Бирон ўринни ёки жойни эгалламоқ, эгаллаб ўтирмоқ, ўринлашмоқ. *У креслога қулай ўрнашиб олди. Ўрнашиб ўтиринг. Жой нотекис бўлгани учун стол ўрнашмади.* ■ *Ҳалиги шох арқоннинг орасига бутоқ-мутоқлари билан кириб, маҳкам ўрнашиб олибди. П. Қодиров, Қора кўзлар. Сидиқжон эзарга яхшироқ ўрнашиб, отнинг жиловини силкиди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.*

2 кўчма Бир жой, ўринда мавжуд бўлмоқ, унда жой олмоқ. *Кўзларига ўрнашган, синишган ғам кетмаган эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

3 Бирор жойни ишғол қилмоқ, бирор жойда яшамоқ; ҳаёт кечирмоқ, турмоқ. *Ётоққа ўрнашмоқ. Квартирага ўрнашмоқ. У шаҳарга ўрнашиб қолди.* ■ Янги ерларга жасур ёшлар кўчиб боришиб, ўрнашиб қолмоқдалар. Газетадан. Душман муҳим стратегик аҳамиятга эга бўлган станцияда жуда маҳкам ўрнашган ва ҳар қандай қурбон бадалига бўлса-да, уни қўлдан чиқармасликка тиришарди. Ойбек, Куёш қораймас.

4 Бирор иш-фаолият, лавозим ва ш.к. да ўрин эгалламоқ, унда муқим бўлмоқ. *Директорликка ўрнашмоқ. Институтга ўрнашмоқ.* ■ У вилоят газетасига масъул котиб бўлиб ўрнашди. А. Қаҳҳор, Сароб. Аммо Холмирзаев ҳеч ерда муқим ўрнашолмади. «Муштум».

5 кўчма Эс, хаёл ва ш. к. да жой эгалламоқ. *Бу лавҳанинг ҳаммаси унинг хаёлига қаттиқ ўрнашиб қолган эди. Шухрат, Шинелли йиллар. ...майин товуши, нуқрадек совуқ ва ясамароқ жилмайиши хотирамга ўрнашиб қолди. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда. Бақиргандан кўра, мароми билан секинроқ қилинган таъна қулоққа яхшироқ киради, зехнга яхшироқ ўрнашади.* Газетадан.

ЎРОВ Ўралган, қуршалган ҳолат; қуршов. *Талвасага тушган душман, ўровда қолган бўлса ҳам, осонликча жон бермай, қаттиқ олишарди.* Файратий, Унутилмас кунлар.

ЎРОЛ фольк. Гап ёки нутқнинг боши, бошланиш; муқаддима. *Ўзбекча «йўл бўлсин» деган сўз гапнинг ўроли бўлади.* «Равшан». *Ўзбекнинг қизи ҳар сўзининг ўролида айтади: -Эр Алпомиш ёрим бордир, Элда зўраворим бордир.* «Алпомиш».

ЎРОҚ 1 Турли бошоқли экинлар, беда, пичан ва ўтларни қўлда ўриш учун ишлатиладиган, бели букик, ўткир тигли меҳнат куроли; қўл ўроқ. *Йўлчи ўроққа диққат билан тикилиб қаради ва энкайиб ўра бошлади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Даштдаги буғдой асосан ўроқ билан ўрилгани учун, машоқ фақат янтоқ қалин жойлардагина кўпроқ учарди.* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

Чалғи ўроқ с. т. Чалғи. *Эҳе, машина лиқ тўла темир асбоб. Бир хили чалғи ўроққа ўхшаб тиғи қайрилган.* Ҳ. Назир, Чўл ҳавоси. **Ўроқ ўрмоқ** с. т. қ. **ўрмоқ** I. *Очил омонча бўйи етиб-етмай қўш ҳайдаган, ёз ойларида отасига қўшилиб ўроқ ўрган, тоғларда қўй боққан.* П. Қодиров, Уч илдиш. **Қўл ўроқ** айн.

ўроқ 1. [Соволди:] *Айтгандай, бир қўл ўроқ, бир чалғи, кетмондан иккита.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 с. т. Ўриш иши; ўриш жараёни. *Авжи ўроқ пайти. Ўроқда йўқ, машоқда йўқ, хирмонда — ҳозир.* Мақол. ■ *Қирдаги буғдойлари, қўриқлардаги деҳқончиликларини саранжомлагандан кейин Бердибой тўқайга шולי ўроққа кетади.* А. Қодирий, Обид кетмон.

Ўтганнинг ўроғини, кетганнинг кетмонини олмоқ Дуч келган кишига озор бермоқ, безорилик қилмоқ. *-Ўша кезлари Бургут босар-тусарини билмай, медалларини жаранглатиб, ўтганнинг ўроғини, кетганнинг кетмонини олиб юрди, — деди чол.* С. Аҳмад, Чўл бургути.

ЎРОҚ-БОЛҒА тар. Ишчилар ва деҳқонларнинг бирлиги, иттифоқи рамзи сифатида бирининг устига бирини қўйиб, чалмаштириб туширилган ўроқ ва болға сурати. *Унинг [танганинг] буғдой бошоқ қўшилган ўроқ-болға тамғаси сув остида Саодатнинг кўзига ўзгача ярқирамоқда.* И. Раҳим, Ихлос.

ЎРОҚЧИ 1 Ўроқ ясовчи уста, темирчи.

2 Ўриш иши билан шуғулланувчи, ўрувчи киши. *Ўроқчининг ёмони ўроқ танлар.* Мақол. ■ *Эртасига ўроқчилар қуруқ пичанларни тўп-тўп йиғнай бошладилар.* С. Анорбоев, Оқсой. *Ўзини чапдаст-эпчил ўроқчи ҳисоблаган Ёрмат.. Йўлчининг ишида ҳеч қандай камчилик топа олмади.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЎРОҚЧИЛИК 1 Ўроқ (ўриш) иши. *Мен қараб турмадим: пода боқдим, ўроқчилик қилдим, отбоқар бўлдим.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 эск. Бозорда ўроқчилар растаси, қатори.

ЎРОҒЛИҚ Ўраб, беркитиб қўйилган; ўралган. *Қудратни қўлтиқлаб, сўри остидаги стулга бориб ўтирди ва газетага ўроғлиқ блокнотини очди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. *Ҳури қўлидаги қоғозга ўроғлиқ нарсани Насимага тутқазиб, самимият билан гапирди.* Ф. Мусажонов, Ҳури. *Эсонбобо.. ўроғлиқ турган дастурхонни ёзиб, бойваччанинг олдига сурди.* С. Юнусов, Кутилмаган хазина.

ЎРП шв. Елин. *Биянинг ўрпига сутлар келади. Буни кўриб Ҳаким отдан қўнади.* «Алпомиш».

ЎРТ шв. Олов, ўт, аланга. *Шубҳа қовураб эди Бавзиларни мисли ўрт.* Миртемир.

ЎРТА 1 Сатҳнинг четларидан марказига томон тенг узокликда бўлган қисми, нуқтаси; марказ. *Ноннинг ўртаси. Газетанинг ўртаси. Хонанинг ўртаси. Ҳовузнинг ўртаси. Тарвузнинг ўртаси.* ■ *У [Сувонжон] девордан бир сакрашда ошиб тушди-ю, кучининг борича олдинга интилди. Боғнинг ўртасида Ойсулувга етди. С. Анорбоев, Оқсой. Шаҳарнинг ўртасида данғиллама ҳовлим бор!* О. Ёқубов, Учрасув. *Тўхта хола ҳовли ўртасидаги сўрига келиб, оппоқ ёстиқча энгашиди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.*

2 Узун нарсанинг икки учидан тенг узокликда бўлган нуқтаси, жойи. *Арқонни ўртасидан кесмоқ.* ■ *Уш билан Андижон йўлининг ўртасида шумшайиб ётган Қорабулоқ қишлоғи бирваракасига уйғониб кетди. М. Исмоилий, Фаргона т. о.*

3 Икки ёки ундан ортиқ нарсаларнинг оралиқ қисми; оралиқ. *Чап томонда тоғ этаклари, ўнг томонда яшил пахтазор, ўртасида қишлоқ. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Шарқу ғарб ўртасида катта бир манзил, Чин-Мочиндан толиқиб келган карвонлар.. М. Шайхзода.*

4 Кишилар ёки бир жойдаги нарсалар ораси; қуршов, давра. *Ўртада бир неча қизлар рақс тушмоқда — жонли, шўх, тетик рақс. Ойбек, Куёш қораймас. Оломон ичидан Мамажон ўртага чиқди. А. Мухтор, Опасингиллар. Санам хола билан қандай ярашганини айтди-ю, қайнанаси пишириб берган варақи сомсаларни ўртага қўйди. П. Қодиров, Қора кўзлар.*

5 сфт. Оралиқ (ўрта)да бўлган; ўртадаги. *Ўрта бармоқ. Ўрта эшик. Ўрта ҳовли.*

6 Бошланишидан ва охиридан тахминан тенг узокликда бўлган вақт. *Куннинг ўртаси. Йилнинг ўртаси.* ■ *Саратон ўтган, кузнинг ўртаси — меҳржон [кузги ҳосил байрами] палласи эди. С. Сиёев, Ёруғлик.*

7 (асосан ў.-п. к. шаклида — ўртада) Ҳамма ёки бир неча киши учун умумий, тенг, бир хилда тегишли бўлган. *Ўртада машиналар, Ўртада бу гараж ҳам, Дўст бўламит чинакам. К. Муҳаммадий. [Низомиддинов:] Колхоз эмиш-а, ҳамма нарса ўртада: Бутун бир қишлоқ бир кўрпада. Ер ўртада, мол-жон ўртада. С. Аҳмад, Ҳукм.*

8 Меъёрий даражали; ўртача. *Ошининг тузи баланд ҳам, наст ҳам эмас — ўрта. Ўрта бўйли йигит. Ўрта ёшли аёл.* ■ *Дехқон.*

Ўртадан кўра пастроқ, настдан кўра юқорироқ хўжалиги бор. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

9 Беш балли баҳо тизимида «яхши»дан паст, «ёмон»дан юқори даражадаги баҳо; ўртача, қониқарли. *Ўқувчининг билимига «ўрта» қўймоқ. Иншодан «ўрта» олмақ.* ■ *Хўп, ҳозир кўрамит.. «Яхши!».. «ўрта».. «ўрта». «Қани аёло?».* А. Қаҳҳор, Айб кимда?

10 (макон келишиклари шаклида — ўртага, ўртада, ўртадан) кўм. взф. Макон, пайт ёки объект муносабатини билдиради. *Гавҳар шошилмай ўтиб, Зулайҳо билан Абдухалилнинг ўртасига ўтирди.. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Отанг билан ўртамитда шундай гаплар ўтган.. М. Ҳазратқулов, Журъат. ..икки кундош ўртасидан анча гаплар ўтгани бир даража маълум бўлди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ширмонжон оломон ўртасидан суғурилиб чиқди. С. Зуннунова, Олов.*

Икки ўртада Томонлар тортишуви оқибатида. *Икки ўртада қизимга жабр бўлма-са гўрга эди!* И. Раҳим, Чин муҳаббат. **Ўрта йўлда қолмоқ** айн. арасотда қолмоқ қ. арасот. *У ўрта йўлда сўптайиб қолган эди. Изма-из жазони ўтаб чиққан «устоз»нинг этагидан маҳкам тутди.* «Муштум». **Ўртага олмақ** Бирор нарса юзасидан кўпчилик бўлиб панд-насиҳат қилмоқ, таъсир ўтказмоқ. *«Йиғи»дан сўнг икки овсин дарров Нурини ўртага олиб, шивир-шивир билан «фалокат»ни тушунтира бошлади. Ойбек, Танланган асарлар. Ўртага солмоқ* айн. **ўртага ташламоқ.** *Умумий мажлис қиламиз, ўртага соламиз. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Ўртага ташламоқ* Кўпчилик муҳокамасига тақдим этмоқ. *Иброҳимов.. ўртага ташланган фикрларни ва буларнинг тўғри ё нотўғри эканлигини исбот қилиш учун кўрсатилган далилларни ўлчаб, салмоқлаб кўрди.. ёзиб олди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Ўртага тушмоқ* айн. **орага тушмоқ** қ. **ора.** -*Битта гапдан қол, Умар, аччиғингни ют, — деди Бўронбой ўртага тушиб. К. Яшин, Ҳамза. Аммо хўжайин ўртага тушса, у вақт иш силлиқ бўлиб чиқса керак, деб ўйлайман. Ойбек, Танланган асарлар. Ўртада қолмоқ* айн. **орада қолмоқ** қ. **ора.** [Эримбет:] *Элгелди ога, воқеа ўртамитда қолсин. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси. Ўртадан кўтармоқ* Йўқ қилмоқ. *Ноқулай вазиятни ўртадан кўтармоқ.*

Гина-кудуратни ўртадан кўтармоқ. ■ Му- сулмонқул бу ишларни бир яхши мақсадни кузатиб қилганда, зolimларни ўртадан кў- тариб, юртга осойиш берганда, унга ким ни- ма дея олар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЎРТААСРЧИЛИК Ўрта асрга хос хусу- сият, ҳолат.

ЎРТАКАШ с.т. Тўй, зиёфат, ўтириш ва ш.к. маросимларда даврани олиб борувчи, маросимни бошқарувчи киши, тамада. *Ўр- такашнинг «Тўй — тўйдаи бўлсин!» деб қич- қирганларини эслаган бўламиз.* Газетадан.

ЎРТАЛИК кам қўлл. Ўрта ер, ўрта жой; ўрта, оралик. *Вақт кечикиб бормоқда, ўртал- лик қоронғилашмоқда эди.* Ф. Фулом, Шум бола. *Ҳамма жим туриб қулоқ солди. Ҳеч қандай овоз йўқ эди. Демак, ўрталик ҳали катта, кўп кунлар, балки ойлар қазишга тўғри келади.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Ўрталикда жой бормикан? Йўқ, ўртада жой йўқ.* С. Зуннунова, Гўдак ҳиди.

ЎРТАМИЁНА Ўрта даражадаги; ўртача. *Ўртамиёна уй. Ўртамиёна хўжалик. Ўрта- миёна асар.* ■ *Мен ўртамиёна баҳоларни ёмон кўраман. Менга ё «беш», ё «икки» қў- йинг!* Ф. Мусажонов, Ғамхўр. *Лоф бўлса ҳам, даданинг ишхонасини ўртамиёна кутубхо- на, деса бўлади.* Газетадан. *Зайнаблар ўрта- миёна яшашарди.* С. Зуннунова, Гўдак ҳиди. *Аксинча, ўртамиёна актёр бўлсанг, режиссёр- нинг олдига сен борасан.* Газетадан.

ЎРТАМОҚ 1 Ўт олмоқ; ёнмоқ, ёндир- моқ. *Уйларимиз ўртаб ёнарди, Иссиғига исинарди ёв..* Т. Тўла. *Халойиқ.. қизил аскар- лар хонумонимизни ўртаб вайрон қилди..* Н. Сафаров, Кўрган-кечирганларим.

2 кўчма Ниҳоят даражада қиздирмоқ; куйдирмоқ. *Қуёшдан оққан олов сели гав- жум шаҳар кўчаларини ўртади.* Ж. Аб- дуллахонов, Орият.

3 кўчма Рухий алам-изтиробга солмоқ; куйдирмоқ. *Юракни ўртамоқ. Жонни ўрта- моқ.* ■ *Нега индамайсан, йиғлайсан, Юрак- бағрим ўртаб тилгайсан.* Э. Раҳим. *Остингда юз алвон ўйнайди отинг, Душманни ўртади шавин-шавкатинг.* «Алпомиш». *Акроннинг қулоғига карнай-сурнай садоси чалинса, ҳеч қачон ушалмас орзуси алам бўлиб, вужудини ўртади.* Э. Усмонов, Ёлқин.

ЎРТАНЧА Ака-ука, опа-сингиллар (фар- зандалар), шунингдек, куёв ёки келинлар ва ш.к. қаторида энг каттасидан кейинги, энг

кичигидан каттаси; ўртадагиси. *Энг катта- си — борса келарга, ўртанчаси — борса кел- масга, кичиги — борса хатарга кетибди.* «Эртақлар». *Чала бино орқасидаги янги уйда мўйсафиднинг ўртанча ўғли яшайди.* Ў. Ус- монов, Сири сохил. *..ўртанча қизи Ойша бегимни унаштириб қўйишган эди.* П. Қо- диров, Юлдузли тунлар. *Кампир у ёқ-бу ёқ- қа кетганида, бу ишларни фақат ўртанча келинига ишонарди.* С. Аҳмад, Сайланма.

ЎРТАПИШАР Мавсум ўрталарида пи- шадиган. *Ўртапишар олма. Ўртапишар пах- та навлари.* ■ *Ҳар меванинг ўз участкаси бор, ҳар бир участканинг ўз бўлимлари бор: эртапишар, ўртапишар, кечпишар.* И. Раҳим, Ҳаёт булоқлари.

ЎРТАЧА Ўрта даражага эга бўлган, ўрта даражадаги; юқори (ортиқ) ҳам, паст ҳам эмас. *Ўртача оғирликдаги тарвуз. Ўртача ҳарорат. Ўртача тезлик. Ўртача ривож- ланмоқ. Ўртача исимок.* ■ *Қашқа жийрон устида малла чарм тўнли, тулки телпакли, ўртача жуссали бир кимса калта тақилган узангига оёқларини тираб ўтирарди.* П. Тур- сун, Ўқитувчи. *Ўртача гўштли ишчи отлар келган-кетганларга нарвосиз, анғиздан бош кўтармайдилар.* А. Қодирий, Обид кетмон. *Дала бизнинг боғчадан кенг, ҳавоси ёқимли- роқ эди, ўртача эсаётган ёқимли шамол кишининг юзини сийпалаб, димоққа латиф хуш ҳидларни келтирарди.* С. Айний, Эсда- ликлар.

ЎРТАҲОЛ эск. Яшаш, турмуш даража- си ўртача бўлган; бой эмас, лекин камба- галдан дурустроқ ҳаёт кечирувчи. *Орада яна камбағал, ўртаҳол.. деган гаплар келиб чи- қади.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Содиқ таранг ўзига тўқ ўртаҳол деҳқонлардан эди.* С. Аҳ- мад, Сайланма.

ЎРТОҚ 1 Ёши тенг ёки яқин бўлиб, ўзаро яхши алоқада бўлган тенгдошлар (бир- бирига нисбатан); бирга ўсган; тенгдош, дўст, ошна. *Укамнинг ўртоғи. Қалин ўртоқ.* ■ *Хайр, онажон! Менинг учун бувимни қу- чоқлаб қўйинг, ўртоқларимга салом айтинг!* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Ҳатто тумсайиб ўтирган Асрора ҳам беихтиёр чапак чалар, ўртоғининг ҳусну латофатига маҳшиё эди.* С. Аҳмад, Уфқ. *Шу хотиннинг ўртоғи бор эди. Яхши жонон..* Ойбек, Танланган асар- лар. *Бугун стипендия олишгани учун икки*

ўртоқ қўлбола ош қилишмоқчи эди. Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол.

2 Дунёқараши, фаолияти, яшаш шариоити ва ш.к. жиҳатидан бир, ғоявий жиҳатдан яқин киши; ҳамфикр, ҳамғоя. *Қудрат.. ҳокимнинг қон тўлиб кетган кўзларидан яширинмади, аксинча, ўртоқлари билан гузарда ярим кечагача жилмай ўтирди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Эски ўртоқларингдан айрилгансан, янги ўртоқ орттиролмадинг. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.*

3 *расм.* Кишиларга мурожаатда, одатда уларнинг фамилияси, касби, унвони ва ш. к. билдирувчи сўзга қўшиб ишлатилади. *Ўртоқ директор. Ўртоқ майор. ■ Қани, ўртоқ бемор, оёқларингизни узатинг-чи. С. Кароматов, Олтин қум. Рўзимат саҳнадан чиқиб кетди-ю, ҳаял ўтмай залда пайдо бўлди ва Канизакнинг олдига келиб, қулоғига секин: -Ўртоқ Аҳмедов йўқлаётибдилар, — деди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.*

4 *с. т. айн. турмуш ўртоғи;* эр ёки хотин, рафиқ ёки рафиқа. *Ҳалимаҳон, ўртоғингиз қаерда ишлайдилар? ■ Эркаклар ҳам рўзғор ишини яхши билиши, ўртоғига яқиндан ёрдам бериши керак. Газетадан.*

Турмуш ўртоғи қ. турмуш. *Ҳошимжон, биринчидан, жонажон дугонамнинг турмуш ўртоғи, иккинчидан, ўз акамдай кўраман уни. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.*

5 Бирор иш-фаолиятда бирга бўлувчи, бирор нарсани баҳам кўрувчи; шерик. *Ошга ўртоқ — бошга тўқмоқ. Матал. ■ Дам бўламан олтин қуёш Ҳуснига ўртоқ. Дам тераман этак-этак Гуллар: пушти, оқ. Файратий.*

Ўртоқ бўлмоқ айн. ўртоқлашмоқ. *Фирромликни билмайдиган ҳалол бола кўринади. Ўртоқ бўлсанг арзийди. Ҳ. Назир, Ёнар дарё.*

ЎРТОҚЛАШМОҚ 1 *Ўртоқ бўлмоқ, ўртоқлик муносабатини тутмоқ. Йўлчи улар билан содда ва очиқ кўнгли билан сўзлашиб, бирпасда апоқ-чапоқ ўртоқлашиб қолди. Ойбек, Танланган асарлар. Фақат икковларинг дўстлашиб, ўртоқлашиб кетишларингни хоҳлардим. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.*

2 *кўчма* Хурсандчилик, қайғу-ҳасрат ва ш. к. га шерик қилмоқ. *Хадичахон Аҳророва ҳам қурултой минбаридан туриб нутқ сўзлади. Вакиллар билан ўз тажрибасини ўртоқлашди. Н. Сафаров, Хадича Аҳророва. У*

ҳикоя жуда қизиқ бўлганидан ҳозиргача эсимдан чиқмаган ва уни нақл қилиб, китобхонлар билан ўртоқлашсам, зарар қилмас керак. С. Айний, Эсдалиқлар.

ЎРТОҚЛИК *Ўртоқчиликка хос муносабат; дўстлик; Ҳажига тенг бўлмаса, Абулбарака билан ўртоқлиги бўлмаса.. Албатта, Таманнонинг илинжида елиб-югурадида! Шухрат, Жаннат қидирганлар. Боболаримиз ҳам, «Кўрғон қурма, бойлик тўплама, дўст орттир», деганлар. Ҳақиқатан ҳам дўстликдан гўзалроқ, ўртоқликдан кучлироқ нарса йўқ оламда. М. Салом, Кечирим.*

Ўртоқлик учрашуви сирт. *Расмий бўлмаган учрашув. ..Мойлисуев шаҳрининг баскетболчилари наманганлик спортчилар билан ўртоқлик учрашуви ўтказдилар. Газетадан.*

ЎРТОҚЧИЛИК айн. ўртоқлик. [*Суннат:*] *Ахир дунёда ўртоқчилик, таниш-билишлик ҳам бор. Сенингча, ёлғиз муҳаббат бор-у, бошқа ҳеч нарса йўқ. Шухрат, Шинелли йиллар.*

ЎР-ҚИР *Рельеф шакли, ер юзаси нотекис, чуқурлик билан қирлар алмашилиб келадиган жойлар.*

ЎСАЛ 1 *Беморнинг ниҳоятда огир, ҳеч нарсани билмайдиган ҳолати, тузалишига умид қолмаган огир касал.*

Ўсал бўлмоқ 1) *огирлашиб қолмоқ, ўлим олдида ётмоқ. Кампир ўсал бўлиб қолибди. ■ Бемор кундан-кун баттар бўлиб, охири ўсал бўлди. А. Қаҳҳор, Бемор; 2) ўта хижолат бўлмоқ, шарманда бўлмоқ. Ёлғончининг ўзи ўсал бўлди. ■ У лом-мим дея олмади, ўсал бўлиб, ерга қаради. Мирмуҳсин, Қизил дурралар. Ўсал тортмоқ* Ноқулай, хижолатли ҳолатда қолмоқ, қаттиқ хижолат бўлмоқ. *Оғир дашномлардан ўсал тортиб, сувга тушган мушукдай бўлиб ўтирган Силин бирдан сапчиб турди. Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда. Ўсал қилмоқ* Қаттиқ уялтирмоқ, шарманда қилмоқ. *Борса, ё уришиб берар, ё.. шоир бўлмаган бир сен қолган эдинг, яқинда ариза ва қарорлар ҳам шеър билан ёзиладиган бўлади! — деб кўпчилик ичида ўсал қилар. А. Қаҳҳор, Сароб.*

2 *Ярамас, ёмон; бемаъни. Ўсал ишни қилиб бўлган гуноҳкор. Ундайин фарзанднинг ўлмоғи даркор. «Ширин билан Шакар». Аҳмад ўсал бир кайфиятда ўрнидан турди, қўлёмани олиб, хонадан чиқди. Ф. Муса-*

жонов, Ҳиммат. *Бегижон, бу ишинг ўсал бўлибди, Бойчиборни, билдим, қалмоқ минибди.* «Алпомиш».

ЎСАЛЛАШМОҚ Касали оғирлашмоқ, ўсал бўлиб қолмоқ. *Касал ўсаллашди.*

ЎСАЛЛИК 1 Касалнинг оғирлашган, ўлим олди ҳолати.

2 Уят, шармандалик.

ЎСИМ *эск. кам қўлл.* 1 Ўсиш, кўпайиш; ортиш.

2 Бирор мажбуриятни ўз вақтида тўламаганлик учун олинадиган жарима ёки фоиз ҳисобига кўшимча тўлов; пеня.

ЎСИМЛИК Ҳаво ва тупроқдаги органик ва анорганик моддалар билан озиқланадиган, анорганик моддаларни органик моддаларга айлантириш хусусиятига эга бўлган, одатда, бирор жойга ўрнашган ҳолда ривожланадиган организм. *Ёввойи ўсимлик. Маданий ўсимлик. Хонаки ўсимлик. Кўп йиллик ўсимлик.* ■ *Гиёҳлар орасида кўкнор, наша каби заҳарли ўсимликлар борки, булардан истеъмол қилинганда, организм қаттиқ заҳарланади.* Газетадан. *Бодринг иссиқсевар, ёруғсевар ва намга талабчан ўсимлик.* «Фан ва турмуш».

ЎСИМЛИКШУНОС Ўсимликшунослик билан шуғулланувчи мутахассис, олим.

ЎСИМЛИКШУНОСЛИК Маданий ўсимликларни етиштириш усуллари ҳақидаги фан. *Ўсимликшунослик институти.*

ЎСИМТА Одам, ҳайвон ёки ўсимлик танасидан ўсиб, бўртиб ёки туртиб чиққан қисм. *Кўричак ўсимтаси. Муртак (чигит) ўсимтаси.* ■ *Нерв тўқимаси нерв ҳужайраларидан, яъни нейронлардан ҳосил бўлади, нейронлар эса тана ва ўсимталардан иборат.* «Анатомия». *Қуён миячасининг биргина ҳужайрасида олтмиш мингдан кўп ўсимта бор.* Н. Ёкубов, Жон.

ЎСИШ 1 **Ўсмоқ** фл. ҳар. н. *Дарахтнинг ўсиши.*

2 *биол.* Ҳужайралар, шунингдек, ҳужайра бўлмаган тузилмалар сони ва массасининг ортиши ҳисобига организм ёки тана аъзолари ҳажми ва массасининг ошиб бориши.

3 *икт.* Товарлар ишлаб чиқариш ва хизматлар яратиш ҳажмининг олдинги йил (давр)ларга нисбатан кўпайган миқдорда тақорланиши.

ЎСИҚ Меъёрдагидан ортиқ ўсган, яхши ўсган. *Ўсиқ қош. Ўсиқ киприklar.* ■

Тўриқ яна бир кишнади-ю, ўсиқ ёлини тўзғитиб елганча кетди. М. Осим, Утрор. *Ўсиқ гўза туплари уни бўйнигача кўмиб юборган..* С. Анорбоев, Оқсой. *Фақат ўсиқ анжир буталарининг нари ёғида Маҳкам ҳар куни зарядка қиладиган пана жой ҳали сояга чўмиб ётарди.* П. Қодиров, Уч илдиз.

ЎСИҚЧА *айн. ўсимта.* Кўричакдан ингичка чувалчангсимон ўсиқча чиққан бўлиб, унинг деворида жуда кўп лимфатик тугунчалар жойлашган. «Физиология».

ЎСМА 1 1 Узун чўзинчоқ тўқ яшил баргли, крестгуллилар оиласига мансуб икки йиллик ўтсимон ўсимлик. *Қиш бошла-нишида ҳамма ток кўмса, Маликаҳон ўсмасини кўмар, чиллада ҳам унинг ҳовлисида ўсма баҳордагидек кўкариб ётарди.* С. Зуннунова, Гулхан.

2 Шундай ўсимликнинг баргидан сиқиб олиниб, қош ва киприklarга қўйиш (суртиш) учун ишлатиладиган қора-яшил рангли суюқлик. *Унинг ҳозиргина қўйган ўсмаси чаккасига оқиб тушган эди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

ЎСМА 2 *тиб.* Организмдаги ўзгарган ва ўзининг одатдаги шакли ҳамда вазифасини йўқотган ҳужайралардан иборат тўқималарнинг зўр бериб ўсиб кетиши. *Жигар ўсмаси. Мия ўсмаси.* ■ *Таҷрибалардан маълум бўлдики, кобранинг заҳари ҳатто рақ ўсмасини ҳам ўсишдан тўхтата олар экан.* «Фан ва турмуш».

ЎСМАЛИ Ўсма қўйилган, ўсма суртилган. *Бегимхон гўзадан бошини кўтариб, қуюқ ўсмали қошларини чимириб, бобиллаб берди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

ЎСМИР Болаликдан балоғат ёшига ўтиш давридаги, 12-16 ёшдаги бола. *Атрофида* — унинг латифаларига, қизиқ-қизиқ ҳангомаларига муштоқ бўлган беш-олтита ўсмирлар. С. Анорбоев, Оқсой. *Ўзининг меҳнат фаолиятини бошлаётган ўсмир алоҳида муомалага, кўпроқ эътиборга муҳтож бўлади.* Газетадан.

ЎСМИРЛИК Ўсмир ёшидаги давр. *Ўсмирлигимда у билан чираниб баҳслашиб эдим.* А. Муҳтор, Давр менинг тақдиримда.

ЎСМОҚ 1 Ривожланиб бўйига ёки узунасига ўзини қўймоқ, чўзилмоқ, ривожланмоқ. *Бола яхши ўсди. Катта майдондаги гўзалар барқ уриб ўсяпти.* ■ *Бодом дарахти ер танламайди, тошлоқ, қумлоқ*

жойларда ҳам ўсаверади. Газетадан. ..жуда ўсиб кетибсиз-ку, Ойтўти, мана қаранг-а, менга етиб қолибсиз. Ойдин, Фонарь тагида.

2 Кўкарган (ўсган) ҳолда бўлмоқ (дарахт, ўсимлик ҳақида). *Кўчамизнинг муюлишида ўсган сада тагига қўйилган каравотда икки кампир дам олиб ўтиришибди.* Газетадан. *Яси қирга чиқиб қарасам, ҳақиқатан ҳам ялангликда катта садақайрағоч ўсиб турибди.* Газетадан.

3 Катта бўлмоқ, балоғатга етмоқ; улғаймоқ. *У туғилиб ўсган қишлоғининг ҳар бир деворига, таниш дарахтларда яшнаб турган кўм-кўк япроқларга суқ билан тикилиб борарди.* С. Аҳмад, Уфқ. *У [Аваз] чорвадор оилда ўсиб, мол сўйишларни кичиклигидан кўп кўрган эди.* П. Қодиров, Қора кўзлар. *Оҳ, она турроғим, ўсган жойларим, Кўнглимда сақланар ҳурматинг, қадринг.* Миртемир.

4 Сон-миқдор, даража ва ш. к. жиҳати ортмоқ, кучаймоқ. *Ўтган йили жамият аззоларининг сони бирмунча ўсди.* Газетадан. *Чорва комплекслари ва фермаларига техникавий хизмат кўрсатиш тобора ўсмоқда.* Газетадан.

Кўнгли ўсмоқ Кўнгли кўтарилмоқ, кўтаринки руҳга эга бўлмоқ, руҳланмоқ. *Аваз ўзининг чўпонлик қобилиятидан ғурур қилиб, кўнгли тоғдай ўсиб юрган пайтларини эслади.* П. Қодиров, Қора кўзлар.

ЎСМОҚЛАМОҚ кам қўлл. айн. **ўсмоқчиламоқ.**

ЎСМОҚЧИЛАМОҚ Ўзи билган ёки тахмин қилган нарсани янада суриштириб аниқлашга уринмоқ, шу мақсадда гап-сўз ташламоқ. *Пишиқ, сўзасмоқ кампир.. келинларни ўсмоқчилаб гапга солар, эшитганларини дарров Қоратойга етказар эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *-Қаёқда юрибсиз бемаҳалда? — худди эрининг «кирдикори»дан хабардор бўлгандай ўсмоқчилади Шакархон.* Ҳ. Назир, Ўтлар тугашганда. *У Муҳаррамдан кўп нарсани ўсмоқчилаб сўради.* Шухрат, Шинелли йиллар.

ЎСПИРИН Балоғат ёшига етмаган ёш йигит. *Бу йигитни танийман кўпдан, Самарқандда ўсган ўспирин.* Ё. Мирзо. *Бундан саккиз йил аввал, у [Ўроз] ўн етти яшар ўспирин экан.* Ойбек, Танланган асарлар. *Мана, ўғлим лаби устида Қалдиғочнинг майин қаноти.* *Ўспириним тоза кўксидан Кунда ошар янги ҳис тотти.* Зулфия.

ЎСПИРИНЛИК 1 Ўспирин ёшидаги давр; ёшлик. *Ўспиринлик йилларим.* ■ *Энди болалик бўстонидан ҳатлаб ўтиб, ўспиринлик даврига қадам қўйгансиз, ҳаёт учун керакли касб-ҳунар орттириш лозим.* М. Осим, Ибн Сино қиссаси.

2 Ўспиринга хос ҳолат, хислат. *Шунинг учун Ҳайдар чўққи саксонда Ўспиринлик даво қилса ҳаққи бор.* Ф. Фулом.

ЎСУВЧАН Тез ўсадиган. *Ўсувчан бута.*
ЎСУВЧАНЛИК Яхши, тез ўсиш белгиси, хусусияти.

ЎТ 1 1 Ёниш жараёни; олов, оташ. *Ер тўйдирар, ўт куйдирар.* Мақол. *Ерга тушган гул бўлур, Ўтга тушган кул бўлур.* Мақол. ■ *Бу орада майдончада ўт ловуллади.* А. Мухтор, Опа-сингиллар. *Ўтнинг ҳарорати Эргашевнинг юзини қиздириб, бурқиб чиқаётган тутун эса нафасини бўғар эди.* Н. Сафаров, Водиллик қаҳрамон. *Ҳовли ўртасидаги бир бузоқ билан икки қўй гўшти солинган дошқозон тагида ҳамон ўт ёнар.* П. Турсун, Ўқитувчи.

Икки ўт орасида (ёки ўртасида) қолмоқ Бирини деб, бошқасидан кечиб бўламайдиган, кечиш қийин ҳолатга тушмоқ. *Бобур ўзини икки ўт орасида қолгандай сизди.* *Беклару навкарларнинг кўнглига қарай деса, бу ёқда раият очарчиликдан ўланти.* *Раиятни очлик чангалидан қутқазай деса, беклар, навкарлар дод солади.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Авзам икки ўт орасида эди: ё чиройли хотину ўзинг учун ўл етимлик ёки чиллак оёқ совуқ хотину обрўй ва амал.* Шухрат, Жаннат қидирганлар. **Тўқайга (ёки ўрмонга) ўт кетса, ҳўлу қуруқ баробар ёнади** Кўпчиликка тегишли бир иш, ҳодиса ҳеч кимни четлаб ўтмайди, деган маънода қўлланувчи ибора. *Тўқайга ўт кетса, ҳўлу қуруқ баробар ёнганидай, димоғдор, одамлардан жирканиб, ўзини улуг тутадиган бек анчадан буён кишилар ғазабини кўзга, тоқатини тоқ қилиб келарди..* Мирмуҳсин, Меъмор. *Ўрмонга ўт кетса, ҳўлу қуруқ баробар ёнар экан.. Ҳозир ҳам шундай бўлди.* Н. Сафаров, Оловли излар. **Ўзини ўтга, сувга урмоқ** Бирор мақсад йўлида ҳар қандай, ҳатто бир-бирига зид ишга ҳам қўл урмоқ. *Ўзини ўтга урди, сувга урди, ишқилиб, участка тақсिमловчи техник бўлиб олди.* «Муштум». **Ўт билан сувдек** Бир-бирига қарама-қарши муносабатли. *Илга-*

рилари ўт билан сувдек бўлган кундошлар энди сирдош бўлиб, чекка-чеккада пичирлашадиган бўлдилар. А. Мухтор, Опа-сингиллар. **Ўт қўймоқ** Ёндирмоқ, ёқмоқ. Ўзбек ойим ҳашарчи хотиндан бирига тандирга ўт қўйишни буюрди-да, ўзи Зайнабнинг олдида келди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Тоҳирнинг мўлжалли қирқ-эллик қадам ичкарироққа бориб, кўприкнинг ўртасидан ўт қўйиш эди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Аланга, ёлқин. Соининг у бетидаги тоғларда соққадек-соққадек ўт ялтирарди. С. Анорбоев, Оқсой. *Шу он унинг ўнг томонидаги тепаликда ялт этиб ўт кўринди.* Ж. Ташенов, Жангчи Ўтеген.

3 Оловнинг алангаси сўнган (тўхтаган) ҳолати; чўғ. *Танчага ўт солмоқ.* ■ *Ўчоқдаги ўтни аста-секин кул босди.* Ойбек, Танланган асарлар.

4 кўчма Қуёшнинг ўт яллиғи каби қаттиқ қиздирадиган, куйдирадиган ҳолати; тафт. *Айни туш чоғи-ку, келинойишжон, Қуёш ўз ўтидан беҳол бўлган пайт.* Қ. Раҳимбекова, Юрагимда кўрганларим.

5 кўчма Киши руҳиятидаги, қалбидаги аланга, олов каби «ёнувчи» («ёндирувчи»), «куйдирадиган» ҳолат; «олов». *Ишиқ ўти. Ҳижрон ўти.* ■ *..кўзларида ғазаб, нафрат ўтлари чақнаган аёлнинг сурати туширилган плакатлар ёпиштирилган.* Р. Файзий, Сен етим эмассан. *У жаҳл ўтида ёниб, «Сендай тоғам йўқ», дея қичқиради.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *У кишилар қалбида ғайрат ўтини ёқа олади.* Газетадан. *Кайҳусранинг ўлганини билиб, эронийларнинг руҳи тушиб кетди, уларнинг ғалабага бўлган ишончларига путур етиб, юракдаги ўтлари сўна бошлади.* М. Осим, Аждодларимиз қиссаси. *Бу ўт [интиқом ўти] оғирни енгил, узоқни яқин қилади; нўлатни эритади, ўлимга даҳшат солади.* Аҳмаджон кўрган ҳамма жангчининг қалбида мана шундай ўт ёнар эди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

Юрагига ўт ёқмоқ Бирор нарсага завқ-иштиёқ, интилиш ҳиссини кўзгатмоқ, уйғотмоқ. *Аммо ҳеч бири юрагида нотаниш қиз ёқиб кетган ўтни пасайтира олмади.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Водийнинг манман деган раислари юрагига ўт ёққан киши — Полвон ака Қозоқов бўлади.* «Ўзбекистон кўриқлари». **Ўт олмоқ** Алангаланмоқ, алангаланиб кучаймоқ. *Унинг Ўрмонжонга қар-*

ши юрагидаги адовати ўт ола борди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Араббойнинг ётоқхонага кириб кетаётганини кўргач, кўнглида ҳозиргина бир оз сусайган норозилик янгидан ўт олади.* П. Турсун, Ўқитувчи.

6 кўчма Киши қалби (руҳи)даги жўшқин ҳолат; жўшқинлик, ҳарорат. *Фуломжон энди ўзини анча тунлиб олиб, ўт билан, ҳарорат билан гапирди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

7 кўчма Қалбида шундай ўти бор; ўтли. *Ҳой, ўт йигит, ҳалиги сўзларинг олтинга арзийди, аммо ҳар кимга сўзлайверма.* Ойбек, Танланган асарлар.

8 Отиш қуролларидан ялпи, тўхтовсиз узилган ўқлар. *Душмanning ўтидан бир-икки қайиққа шикаст етди.* Назармат. *Жўрлар баланд сайрайди. Тепалик ҳар хил турдаги тўплар, миномётлар, пулемётлар ўти остида қаттиқ ҳимоя қилиб турилибди.* Т. Рустамов, Мангу жасорат.

9 махс. Электр заряди.

Ўт бермоқ ёки ўт олдирмоқ Зарядламоқ, зарядлаб ишлатмоқ. *У дарҳол мотоцикл моторига ўт бериб.. сув ҳовузи томон шамолдай учиб кетди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Бозор Ҳамроевич машина моторини ўт олдирди.* Ў. Усмонов, Сирли соҳил.

ЎТ II Пояси ёғочланмайдиган, чорва моллари учун асосий озуқа бўладиган яшил ўсимлик; алаф. *Ёввойи ўтлар. Доривор ўтлар. Чорвабон ўтлар. Сув ўтлари.* ■ *Барра ўтларга хўп тўй, Ҳеч ким бермайди халал.* И. Муслим. [Хўлкарнинг] *Қадди-қомати но-зик кўринса ҳам, ўзи йигитлардай запт билан ўт ўрар.. эди.* П. Қодиров, Қора кўзлар. *Қўйлар ўтдан бошини кўтармайди.* О. Кўчқорбеков, Чўпон Рўзи бахши.

ЎТ III Жигардан ажралиб чиқувчи сарғиш-яшил рангли аччиқ суюқлик. *Кимгадир ёввойи эчкининг терисими, айиқнинг ўтими керак экан.* Н. Қобил, Буғдой пишиғига етмаганлар.

Ўт пуфағи Жигарнинг пастки юзасидаги махсус чуқурчада жойлашган, ҳажми 50-60 см³, шакли нокка ўхшаш пуфакча (унда ортиқча ўт сақланади). **Ўти ёрилмоқ айн. ўтакаси ёрилмоқ қ. ўтака.**

ЎТА 1 Ўтмоқ фл. рвдш. *Мудҳиш жанглр кўз олдидан ўта бошлади. Жарликдан ўта олмади.*

2 Белгининг ортиқ даражасини билдиради; ниҳоят, гоят, жуда. *Ўта айёр. Ўта*

доно. *Ўта* золим. *Ўта* иссиқ. *Ўта* сахий. *Ўта* совуқ. *Ўта* қисқа. *Ўта* қизитилган. ■ *Ижрочининг серифода кўзлари, ярашиб тушган ҳаракатлари, қилиқлари ўта табиийлиги билан ҳаммага маъқул эди.* М. Жалолиддинова, Кейинроқ. *Олимжон ана шу қадрдон ерларни неча ойлаб кўрмай, ўта соғинган эди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Активацион таҳлил усулида тоза ва ўта тоза металллар олиш учун улардаги аралашма элементларнинг миқдорлари аниқланмоқда.* «Фан ва турмуш».

ЎТАКА: *ўтакаси ёрилмоқ* Ниҳоятда кўрқмоқ. *Онасининг маънодор қарашларидан бир нима уққандай, Раҳимнинг ўтакаси ёрилди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. *Майна наганни ёнига суқди.. Ўтакаси ёрилаёзган Нарзи тоға кўзларини юмганича, қимир этмай эшакда ўтирар эди.* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

ЎТАКЕТГАН Белгининг ниҳоят ортиқ даражасини билдиради (асосан салбий маъноли сўзлар билан қўлланади). *Ўтакетган жоҳил. Ўтакетган аҳмоқ. Ўтакетган ғиром.* ■ *Мана, бир вақтлар мактаб учун ўзининг меҳмонхонасини инъом қилган Турдибой халфа билан ўтакетган мунофиқ Олахўжа махсум ҳам аста тебранишиб, томошага келишди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Даф бўлгандан кейин унинг ўтакетган хотинбоз эканлиги аниқланди.* «Муштум».

ЎТАМОҚ I Бегона ўтларни юлиб ташламоқ, ўтоқ қилмоқ. [Бувим] *Томорқада сабзи-пиёз ўтайди.* П. Қодиров, Қора кўзлар. *Чўлқуварлар ёз бўйи ғўзанинг ичидан чиқишмади, чопиқ қилишди, ўташди.* «Ўзбекистон кўриқлари».

ЎТАМОҚ II I Адо этмоқ, бажармоқ. *Директорлик вазифасини ўтамоқ.* ■ *Ота билан акаси унинг бу истагини ҳам ўтамай қўйишмади.* «Муштум». *Дустликнинг негизи садоқат ва сажимиятдир. Содиқ одам бурчини виждони билан ўтайди.* М. Алавия, Болаларимнинг отаси.

2 Бирор вазифа, жазо ва ш. к. муддатини тугатмоқ. *Қамоқ муддатини ўтамоқ.* ■ *Саттор армия сафида хизмат муддатини ўтаб қайтди.* «Ўзбекистон кўриқлари». *Алимжон шоғирдлик муддатини ўтаганича йўқ.* Газетадан.

3 Бирор нарсага хос вазифани бажармоқ, шу вазифада қўлланмоқ, фойдаланилмоқ.

..*чойхона ҳали бу ерга кўчмаган, бино ҳозирча клуб вазифасини ўтаб турарди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Султоновнинг икки капаси бор эди: битмасида тунашса, иккинчиси оиҳона вазифасини ўтарди.* «Ўзбекистон кўриқлари».

ЎТАР I **Ўтмоқ** I фл. сфдш. *Дарё ўтар – тош қолар, Ўсма кетар – қош қолар.* Мақол.

Ўзингиздан ўтар (ёки қолар) гап йўқ «Хаммасини ўзингиз биласиз, ўргатадиган жойи йўқ» маъносига ибора. *Ўзингиздан ўтар гап йўқ, тоға. Кўз узоқ бўлгани билан кўнгиш яқин..* П. Турсун, Ўқитувчи.

ЎТАР II с. т. айн. **отар** П. *Яйловга ёйилганда ҳам, кўрага қайтишда ҳам ўтарни ўз майлига қўйиш керак.* «Ёшлик».

ЎТГАН I **Ўтмоқ** I фл. сфдш. *Ўтган ишга ўкинма!* Мақол. ■ *У [деҳқон] таг-томири билан туғилган ҳовлисига боғланган, бу ҳовли ота-бобоси ўтган муқаддас жойдир.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

2 Бундан аввалги (вақт ҳақида). *Ўтган йил. Ўтган ҳафта. Ўтган асрнинг 60-йиллари.* ■ *Мана, ўтган ойда 30 тонна материал ўрнига 7 тонна бердингиз.* «Муштум».

Ўтган кун(и) Кечадан аввалги кун. *Бу ўринни ўтган кун кечаси келиб кўриб кетгани учун қайтадан қараб турмади.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Ўтган куни отланиб, Андижонга кетган мулла Фазлиддин бугун.. Қувага қайтди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

ЎТЗОР Ўт-алаф билан қопланган ер, ўтлар ўсиб турган майдон; ўтлоқ. *Ўтзорга ёйилган пода. Ўтзорда пичан тайёрламоқ.* ■ *Ўтзорлар ичидан жонажон қишлоқ яққол кўришиб турибди.* Ш. Рашидов, Қудратли тўлқин.

ЎТИМЛИ: *ўтимли феъл тлш.* Тушум келишигидаги сўзларни бошқарадиган феъл, мас. *китобни ўқиди, уни танийман.*

ЎТИМСИЗ: *ўтимсиз феъл тлш.* Тушум келишигидан бошқа келишикдаги сўзларни бошқарадиган феъл, мас. *мактабдан келди. мактабга борди.*

ЎТИН Ёқиш учун ишлатиладиган ёғоч, тахта, поя, шох ва ш. к. *Ҳўл ўтин. Ўрик ўтин. Саржин ўтин. Хашак ўтин. Ўтин термоқ. Ўтин ёрмоқ. Тандирга ўтин қаламоқ.* ■ *Саратон кўрган ўтин шатириаб ёна бошлади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ёқай десам, ҳўл ўтин, Буралиб чиқар тутун.* «Кўшиқлар».

Ўтин бўлмоқ с. т. Путурдан кетмоқ, яроқсиз ҳолга келмоқ (асосан аёл киши ҳақида). -Хузур, ҳузур сеники-да, Мехриниса, — деди Иқбол сатанг. -Қўйинг, опа, шу гапларни. Хотин киши ўттиздан ошди — ўтин бўлади. Р. Файзий, Ҳазрати инсон. Сен кўрпада ҳам гўзини ўйлайсан. Уттизга кириб, ўтин бўлиб қолдингми? И. Раҳим, Ихлос.

ЎТИНКАШ айн. **Ўтинчи**. Шароф ўтинкашни худойи ошга ҳам йўлатмайдилар. С. Айний, Куллар.

ЎТИНКАШЛИК Ўтин териш иши. Қиш бўйи ўтинкашлик қилиб йиққан бир пуд-ярим пуд буғдой, арпа, жўхори, тариқ каби ғаллаларимизни супуриб, сийириб олиб кетдилар. С. Айний, Куллар.

ЎТИНМОҚ 1 Ёлвориб, илтижо билан илтимос қилмоқ; сўрамоқ. Ҳаммасини бажо келтираман, фақат мени ўлдирманг, ўтинманан. Т. Рустамов, Мангу жасорат. -Йўқ, йўқ, сингим, — ялинди Раҳим Саидов. — Ўтинаман, ҳозир беринг, жуда зарур. Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири.

2 Афв этишни, кечиришни илтимос қилмоқ. У пичоқни ташлаб, бир қўлини кўксига қўйиб ўтинди. Ойбек, Танланган асарлар.

ЎТИНФУРУШ Ўтин сотувчи. Қамбар деган ўтинфуруш чол.. мой, биринч сотиб, баққоллик қилиб ўтирар эди. «Эрали ва Шерали».

ЎТИНХОНА Ўтин-кўмир сақланадиган усти ёпиқ жой; хона. Утинхона энди саранжом эди. Фақат бир бурчақда тўкилган ниста кўмирнинг тасидан шибаланган тупроқ кўриниб турарди. С. Зуннунова, Гулхан.

ЎТИНЧ Қаттиқ илтимос. [Ҳомид:] Жанобларидан ожизона ўтинчим шулки, бу сирни сизларга билдиргувчи мен бўлганлигимни ўзларидан бошқа кимса билмасин. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Утинчим бор, халоскор жангчи: Эсдаликка бир нима қолдир! Ё. Мирзо.

ЎТИНЧИ Ўтин тайёрлаб сотиш билан шуғулланадиган шахс. Утинчи чол. Отаси ўтинчи эди. ■ Бир ўтинчи меҳнаткашман, билсанглар. Меҳнат қилиб, ўз кунимни кўрганман. «Муродхон».

ЎТИРГИЧ, **ўтиргич** Ўтириш учун мосланган нарса (стол, курси, скамейка ва ш. к.). Вагон олдидаги қоровулнинг бош суяги пачақланиб, ўтиргич ёнида чўзилганди. Ш.

Тошматов, Эрк куши. У тирсагимдан тутиб, балиқхонасига етаклади. Қозондан олисроқдаги учун ўтиргичга чўкдик. Т. Мурод, От кишнаган оқшом. Бир лаҳзадан кейин ён томондаги ўтиргичга таклиф қилди. М. Кўшжонов, Дийдор.

ЎТИРИК қ. **ўтрук**. Ў, болам, ростми, ўтирикми, Гурўглибек мажлисда ўтирганида айтар эди.. «Хушкелди». Мана, қиблага қараб айтаман: агар ўтирик айтсам, кўр бўлайин. Т. Мурод, Юлдузлар мангу ёнади. Етти, десам ўтирик бўлар, лекин олти пуштимни яхши биламан. Н. Норқобилов, Бекалдаги оқ уйча.

ЎТИРИКЧИ қ. **ўтрукчи**. Ўғлим ё ўтирикчи, ё ўзим ҳеч балони тушунмаман. Н. Норқобилов, Бекалдаги оқ уйча.

ЎТИРИШ 1 **Ўтирмоқ** фл. ҳар. н. Ерда ўтириш. Стулда ўтириш.

2 Яқин кишилар, дўстлар ўртасида ташкил қилинадиган суҳбат; меҳмондорчилик, зиёфат. Яйлов билан қўйдан бошқа нарсани ҳам кўрмаган чўпонлар дилкаш ўтиришларга, шахарлик меҳмонларнинг суҳбатига жуда иштиёқманд эдилар. П. Қодиров, Қора кўзлар. Утириш жуда қизиқ, жуда хушчақчақ, базм жуда қийқириқли бўлишини билиб.. саман йўргани эгарлатиб қўйган эди у. Ойбек, Танланган асарлар. Сиз шу ердалигингизда кичкинагина утириш қиламиз. Ҳ. Фулом, Сенга интиламан.

Бир ўтиришда Бир тамадди давомида. Унинг бир ўтиришда 7 та товуқ гўштини наққос туширганини ўз кўзимиз билан кўрганмиз. «Муштум».

ЎТИРМОҚ 1 Кетни бирор жойга қўйиб, бирор жойни ишғол этиб ўринлашмоқ; чўкмоқ. Чордана қуриб ўтирмоқ. Чўкка тушиб ўтирмоқ. Оёқ узатиб ўтирмоқ. Диванда ўтирмоқ. Кўрпачада ўтирмоқ. Стулда ўтирмоқ. ■ Бу ҳолдан аччиқланган Қаюм ёнимга келиб ўтирди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Гулнор дераза остига кўрпача солиб, қизни ўтқазди ва ўзи яқин ўтирди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Асосан шундай (ўтирган) ҳолда бирор жой, маконда бўлмоқ. Чойхонада узоқ ўтирмоқ. ■ Саодатхон олдинги қаторда ўтирган Лолахонга қаради. С. Зуннунова, Янги директор. Йўлчи бу ерда икки соат қадар ўтириб, юкка илинмагач, бозор айланиш учун туриб кетди. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Ўтириб бажариладиган бирор ишга уннамоқ, шу ишни бажарадиган вазиятни эгалламоқ. *Фотиҳадан сўнг ҳар ким ўз ишига ўтирди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *Офтоб ойим Тўйбекани меҳмонхонага буюрди ва ўзи хамир қилишга ўтирди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Файзулла ўзига хос мулоиймлик билан қулиб, аста бош силкиди-ю, рулга ўтирди.* Газетадан.

4 Транспорт воситасига тушмоқ, чиқмоқ; минмоқ. *Самолётга ўтирмоқ. Трамвайга ўтирмоқ.* ■ *Кеча у [Абдишукур] хўжайини билан извошга ўтириб, бу ерга меҳмон бўлиб келган эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Биринчи аравага Меъмор оила аъзолари билан чиқиб, иккинчи ва учинчи араларга Зулфиқор, Заврак, Ғаввослар ўтириши керак эди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

5 с. т. Бирор лавозимни эгалламоқ, ..бўлиб ишламоқ, тайинланмоқ. *У ректор бўлиб ўтирибди. У раислик лавозимига ўтирди.* ■ *Хон икки мартаба тахтдан ҳайдалиб.. учинчи мартаба тахтга ўтириши рус истибдодининг Тошкентни олиб, Хўжандга қўл узатган саналарига тўғри келган эди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

6 с. т. Бирор жойда маълум вақт бўлмоқ; турмоқ, яшамоқ. *Узоқ йиллар уларга қўшни бўлиб ўтирдик.* ■ *Сартарошлик ёмон касб эмас. Оппоқ халатларни кийиб.. озода хонада ўтирасан..* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. *Нури бундай гапларни бепарволик билан эшитишга уриниб боқарди: «Аяжонимнинг бағрида ўтирибман-да, шонмасалар ҳам бўлар эди».* Ойбек, Танланган асарлар.

7 Жазо муддатини ўтамоқ. *Турмада ўтирмоқ. Қамоқда ўтирмоқ. Зиндонда ўтирмоқ.* ■ *Шўхлиги бошига етиб, бир-икки йил ўтириб ҳам чиқибди.* Р. Раҳмон, Меҳр кўзда. *Ғаразли манфаат, нафс балоси йўлида орттирган ҳамтовоқларининг йўриғига юрган Содирнинг иккинчи, учинчи, тўртинчи марта ўтириб чиқишига тўғри келди.* Газетадан.

8 Инмоқ, ёпишмоқ, ўрнамоқ. *Китобларга чанг ўтирибди.* *Қиш келди-ю, новдаларга ўтирди қиров.* ■ *Иигитнинг узоққина йўлдан келганлиги унинг киприк ва қошларига, ҳам эндигина чиқа бошлаган соқол-муртларига ўтирган тўзонлардан белгилли эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Иссиқ куннинг ўтли ҳароратини пасайтириб, тоғ шабадаси эсиб турар, ҳар томондан атиргул, райхон, жам-*

билларнинг ёқимли ислари димоққа ўтирарди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

9 с. т. Мос бўлиб тушмоқ; ярашмоқ. *Бу костюм сизга жуда ўтирди.* ■ *Оёғидаги қизил сахтиён этиги ўзига жуда ўтирган.* Ш. Тошматов, Эрк қуши. *Зухра Каримовнанинг.. кўйлаги ўзига жуда ўтирган эди.* С. Анорбоев, Оқсой.

10 Хуш келмоқ, ёқмоқ. *Инспектор Ориф Саидов унинг [Очиловнинг] дидига ўтирмай қолган.* А. Муҳиддин, Ҳадя. *Кеча мажлисда жияним тўғрисидаги ўтиб кетган ганни пардозлаганингиз менга унча ўтирмади.* «Муштум».

11 Тараққиёт юз бермай, паст, қуйи даражада тўхтаб қолмоқ. *Уруш туфайли колхозимиз анча ўтириб қолган экан, шундай бўлиши ҳам табиий..* Н. Сафаров, Оловли излар.

Ўтириб қолган с. т. Турмушга чиқмай, ёши анча ўтиб қолган. *Ўтириб қолган қиз.*

12 кўм. фл. вэф. Етакчи феълдаги ҳаракатнинг давомлиги, маъқул кўрилмаслиги каби маъноларни билдиради. *Чой дамлаб, кутиб ўтирибман. Кап-катта бола чойнакни синдириб ўтирибди-я! Арзимаган гапга аразлаб ўтирибсанми?* ■ *Қассоб лабини бурди: -Бе! Биз нимани тушунамиз. Тушун-сак, сиздан сўраб ўтирармидик.* П. Турсун, Ўқитувчи. *-Бу киши ҳидлаб ўтирмайди, тўғри ейди-қўяди, — деди.* А. Қаҳқор, Қўшчинор чироқлари. *Менинг уйим сизнинг ҳам уйингиз. Айттириб юборишимни кутиб ўтирмай, бор-йўғимда ҳам келиб туринг.* С. Аҳмад, Хукм.

ЎТКАЗГИЧ физ. Ўзидан иссиқлик, тебраниш, электр оқими ва ш. к. ни яхши ўтказадиган модда. *Ярим ўтказгич. Электр ўтказгич.* ■ *Радиоактив нурланиш ҳавони ионлаштиради, уни электр ўтказгич қилади.* «Қизикарли геохимия».

ЎТКАЗМОҚ 1 Ўтмоқ фл. орт. н. Машинани кўприкдан ўтказмоқ. *Унни элакдан ўтказмоқ. Металл электрни ва иссиқликни яхши ўтказади. Мажлис ўтказмоқ. Вақтни иш билан ўтказмоқ. Ўз номига ўтказмоқ. Хаёлидан ўтказмоқ. Тўйни ўтказмоқ. Алам ўтказмоқ.*

2 Эқмоқ (кўчат, қаламча ҳақида). *Кўчат ўтказиб, боғ қилиш — улуғ савоб..* Газетадан. *Бири ариқ қазир, ер ҳайдар, Бири гул ўтказар боғига.* Ҳ. Олимжон.

3 Ўтирғизмоқ, чўктирмоқ. *Бектемир ўз олдига Зинани ўтказди. Ўзи ҳам чордана қурди.* Ойбек, Қуёш қораймас. *Юсуфбек ҳожиди.. кундош ораси бузилиб, ўртадан сўз чиққанини эшитса, иккала келинни ўз олди-га қақиртириб, уларни қатор ўтказар эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

4 Баъзи сўзлар билан бирикиб, шу сўз билдирган иш-амални амалга оширмоқ, олиб бормоқ, қилмоқ маъносини билдиради. *Машғулот ўтказмоқ. Шанбалик ўтказмоқ. Мажлис ўтказмоқ. Тажриба ўтказмоқ.* ■ *Уруш ветеранлари йиғилишиб, кенгаш ўтказиб, Хуррамовни ўз кенгашларининг раиси қилиб сайладилар.* Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.

Бурнидан ип (ёки сим) ўтказиб олмоқ қ. бурун 1. Қиличдан ўтказмоқ қ. қилич 1.

ЎТКАЗУВЧАН физ. Ўзидан иссиқлик, тебраниш, электр оқими ва ш.к. ни яхши ўтказадиган ва чиқарадиган.

ЎТКАЗУВЧАНЛИК Жисмнинг тебраниш, иссиқлик, электр оқими ва ш.к. ни ўтказиш қобилияти. *Жисмнинг товуш ўтказувчанлиги.* ■ *Қолаверса, янги материалнинг юқори ҳароратларда ўта ўтказувчанлик хусусиятига эгаллиги техника ва sanoat учун муҳим аҳамият касб этади.* «Фан ва турмуш».

ЎТКАРМОҚ эск. айн. ўтказмоқ. Э, синглим, на савдоларни кўрдинг, на ишларни бошингдан ўткардинг. «Эрали ва Шерали».

ЎТКИЗМОҚ қ. ўтказмоқ.

ЎТКИНЧИ 1 Ўтиб бораётган, ўтиб борувчи; йўловчи. *Йўлда битта-яримта ўткинчи учраб туради.* Ойбек, Болалик. *Низомжон.. тонг ёриши билан Олтиариқ йўлига чиқди-ю, ўткинчи машинага қўл кўтарди.* С. Аҳмад, Уфқ.

2 Тезда ўтиб кетадиган, оз фурсат ичида йўқ бўладиган, вақтинчалик. *Ўткинчи ҳавас.* ■ *Ҳозиргина тинган ўткинчи ёмғир кундузи тинимсиз ҳаракатдан кўтарилган чангни босган.* А. Қаҳҳор, Сароб. *Кишининг ташадаги ғазаб ўткинчи бўлади, юрагидаги нафрат эса даҳшатли ва мудҳиш бўлади.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

ЎТКИР 1 Яхши кесадиган; кескир. *Ўткир қайчи. Ўткир устара. Ўткир пичоқ.* ■ *Али тажангининг кўзлари яна ўйнаб кетди. Қани, кўлида ўткир болтаси бўлса-ю, энг адил бир дарахтни кесиб, елкага олиб жўна-*

са! Ойбек, Қуёш қораймас. Муталнинг биринчи ҳаракати бўшга кетди-да, чап биқинига ўткир ханжар гарчча ботирилди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Учи найзаланган; учли. *Ўткир бигиз. Ўткир найза. Ўткир учли қалам.*

3 Таъм билиш, ҳидлаш, эшитиш ва б. сезги аъзоларига кучли таъсир этадиган, кучли. *Ўткир овоз. Тузи ўткир овқат. Қуёшнинг ўткир нури куйдирмоқда.* ■ *Бу ариқчалар бўида ўткир ҳидли қорамтир ялпизлар.. ўсган.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. *Аччиқ, ўткир тамакидан боши гир айланиб, кўзлари ёшланди-да, йўтала-йўтала юриб кетди.* Ойбек, Нур қидириб. *Оч қоринга тушган ўткир май виз эттириб, меъдани қайнатди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

4 кўчма Рухий ва б. жиҳатдан таъсир даражаси, кучи юқори; кучли. *Ўткир асар.* ■ *Ўткир ҳажвий кулги билан суғорилган бу гаплар.. «ЎТА».* Шариф Ризаев ўзининг ўткир, танқидий, ҳужумкор мақолаларида эскилик сарқитларини.. аёвсиз танқид қилди. Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари.

5 Қобилиятли, имконияти юқори даражали. *Ақли ўткир. Зеҳни ўткир.* ■ *Гиладельга ўзгача жозоба бағишлаган қизларнинг чевар қўллари, ўткир кўзлари, нозик дидлари.. «Саодат».* Низомиддиновнинг қулоғи ўткир эди. *Теварак атрофни бутун вужудини қулоқ қилиб эшитар эди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

6 Касб-хунар, билим ва ш.к. да юқори даражага эга бўлган, юқори савияли; кучли. *Юсуфжон ака Фаргона водийсининг энг ўткир ўйинчи устозларидан кўп рақсларни ўрганган эди.* Т. Обидов, Юсуфжон қизик. *Ботирали тўқай оралаб борар экан, гарчанд ўзи ўткир овчи бўлса ҳам, ана шундай ов гаитини ўйламади.* Ҳ. Фулом, Машғал. -*Бу мастеровойларинг жуда ўткир халқ бўлар экан-да? — деди чол.* Ойбек, Танланган асарлар.

7 Ўткир (эркаклар исми).

ЎТКИРЛАМОҚ Чархлаб, қайраб, яхши кесадиган қилмоқ; ўткир қилмоқ. *Саховатли, одил ва дилкаш темирчи унинг дурадгорлик асбоб-ускуналарини ясаб ёки ўткирлаб берарди, ҳақ сўрамасди.* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

ЎТКИРЛАШМОҚ 1 Яхши кесадиган ёки яхши ўтадиган ҳолга келмоқ; ўткир

бўлмоқ. Пичоқ ўткирлашди. Бигиз ўткирлашди.

2 Даражаси ортмоқ, кучаймоқ. Аччиқ аёз кўрсатар кучин, Ўткирлашди совуқнинг қаҳри. Д. Файзий. Гўё зехни боягидан ҳам ўткирлашиб, тили бийронлашиб кетгандай, шўх, кулги гаплар [Мирзанинг] хаёлига ўзидан-ўзи қўйилиб келарди. О. Ёқубов, Мирзатерак. ..истеҳзо-кесатиқ, заҳарханда ўткирлашган сайин юмор ҳажвга яқинлашади. «ЎТА».

ЎТКИРЛИК Ўткир ҳолат, ўткир эканлик. Пичоқнинг ўткирлиги. Овознинг ўткирлиги. Зехннинг ўткирлиги. ■ *Ўзбек ойимнинг ўткирлиги эрлар томонидан ҳам тасдиқ этилганлигини иқрор қилишга тўғри келади.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЎТЛАМОҚ 1 Ўсиб ётган ўт-кўкатдан емоқ (ҳайвон ҳақида). Анҳор ёқасидаги тоғлар орасида иккита оқ эчки ўтлаб юради. Ойбек, Танланган асарлар. Узоқда, тоғ ёнбағирларида, беҳисоб қоракўл қўйлари ўтлайди. Мирмуҳсин, Ҳамзаобда.

2 кўчма Мавзуга оид бўлмаган, керакли-кераксиз, оғзига келган гапларни гапирмоқ. Майли энди, қўйинг, ота. Кўнам гапни чўзманг, ўтлаб кетдингиз. С. Аҳмад, Ҳукм. Уш, кинани ташлаган бўлсангиз.. нега уларнинг олдида оғизга келганини ўтладингиз? А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

ЎТЛИ 1 1 Ёниб, нур сочиб турадиган. Булулларга ўраган Кўёш ўтли юзини. Файратий. Узоқда қоп-қорайиб, ярим осмонни тўсиб турган адирнинг устида, уфқда ўтли из қолдириб, юлдузлар учади. А. Қаҳҳор, Мастон.

2 кўчма Олов пуркайдиган; оловли. Жўраҳон хотирасини ўтли фронт йўлларида жанг қилган командирлари ва жангчи дўстлари ҳам унутганлари йўқ. Назармат, Жўрлар банд сайрайди.

3 кўчма Зўр ҳароратли; қайноқ. Иссиқ қучоқ, ўтли бўсадан Томирингда жўш урганда қон.. Уйғун. ..боя шу эшик ойнасидан изтироб билан қараганини эслаб, баданига ўтли ҳаяжон юзурди. П. Қодиров, Уч илди. Олимжоннинг ўтли нафаси Ойқизнинг юзини иситарди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

4 кўчма Файрат-шижоатли, юрагида ўти бор. Ўтли йиғит. ■ *Айниқса.. Ҳасан Раҳмат ажойиб ўтли бир ёшир.* А. Қодирий, Обид кетмон.

ЎТЛИ 2 Ўт, кўкат билан қопланган. Ўтли далалар. Ўтли соҳил.

ЎТЛИ-ШУДЛИ Серҳаракат ва меҳнатсевар, тиниб-тинчимас; уддали. Башорат.. ўтли-шудли хотин экан, ўзини эглаб кетади. С. Аҳмад, Муллажон. Баъзи ўтли-шудли студентлар уни «писмиқ» дейишарди. С. Анорбоев, Оқсой. Раисимиз ўтли-шудли одамга ўхшайди, нафасини ростламай, иш бошлаб юборди. «Муштум».

ЎТЛОВ айн. ўтлоқ. Қўрада бандилардан бошқа жонзот қолмаган, қўйлар ўтловга ҳайдалган эдилар. С. Айний, Қуллар.

ЎТЛОҚ Ўт-алаф ўсиб ётган, қорва ўтлатиладиган жой, дала. У [Бўронбек] кўчадаги, гузардаги одамларга кўринишга ҳам журъат қилолмай, йўлни чўрт кесиб ўтдида, далага чиқиб, ўтлоқ оралаб кетган сўқмоқдан борди. Ҳ. Фулом, Машбал. Элмурод мол боқиш учун ўтлоқ қидириб, кун сайин узоқроққа кетиб қолар.. эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

ЎТМАС Яхши кесмайдиган, дами қайтган, ўтмайдиган. Ўтмас пичоқ қўл кесар. Мақол. ■ *Унинг [Сотволдининг] юзи қаттиқ, серқирра тошларга узоқ вақт ишқаланган ёки қандайдир ўтмас теша билан йўнилганга ўхшарди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

Ақли (ёки зехни, фикри) ўтмас Дарров англаб, тушуниб етолмайдиган; анқов, қовоқбош. Ўтмас мол Биров сотиб олмайдиган, сотилмай қолган, паст сифатли буюм ёки нараса.

ЎТМАСЛАНМОҚ қ. ўтмаслашмоқ.

ЎТМАСЛАШМОҚ Ўтмас бўлиб қолмоқ (ўтмас тўғри ва кўчма маънода) Пичоқ ўтмаслашди. ■ *Инсон курашмоғи керак. Акс ҳолда, ақл-заковати ишлар ўтиши билан ўтмаслашади, завоқ топади.* С. Кароматов, Бир томчи қон. *Энди унинг хаёли паришон, нигоҳлари ўтмаслашган эди.* М. Қўшжонов, Дийдор.

ЎТМИШ 1 Киши, халқ ҳаётининг ўтган қисми, шу ўтган давридаги ҳаёти. Мен ёшликдан отамга қарашдим, пода боқдим, машоқ тердим.. қишлоғимизда мактаб ҳам йўқ эди. «Ёшлик». Ўтмишни хотирларкан, Йўлчи оғир хўрсинди. Ойбек, Танланган асарлар. Гоҳ ўлтириб, гоҳи ётиб, бемалол Сўзлар эди ўтмишидан кекса чол. Ҳабибий. Музейдаги экспонатларда белорус халқининг ўтмишини кўрдик ва яқиндан танишдик. Н. Сафаров, Оловли излар.

2 Ўтган давр; кечмиш, мозий ва шу даврдаги кишилар (аждодлар) ҳаёти. *Ўтмишда ота-боболаримиз озмунча тоғ қазिशганими, биз ҳам қазиймиз.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Ҳа, Ойбек ака айтгандай, Гафур Фулом ўтмишга қараб бугунни, бугуннинг хулосасидан эртасини кўра оладиган одамлардан эди.* Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги. *Мақтамасман мозийни, бироқ Ўтмишингни ўйлайман бир зум.* А. Орипов, Юртим шамоли.

ЎТМИШДОШ Ўтмиш ҳаёти бирга бўлган шахс. *Уўзининг ўтмишдошларига тақлид қилади, холос.* Газетадан.

ЎТМОҚ I I Маълум йўналишда ҳаракатда бўлмоқ (юрмоқ, учмоқ, оқмоқ ва ҳ.к.) *Ит ҳурар, карвон ўтар.* Мақол. ■ *Кўчадан ўтаётган ёшу қари қўлини кўксига қўйиб, отахонга салом беради, ҳол-аҳвол сўрайди.* Газетадан. *Дала йўллари гиз-гиз ўтиб турган машиналардан гавжум, автобуслар сарқатнов.* Ҳ. Фулом, Бинафша атри. *Бу қуш ҳар замон бир томоқ қоқиб, кўкда аргимчоқ солиб ўтаётган турналарни кузатиб қолади.* С. Аҳмад, Ҳукм.

2 Сатҳ ёки бошқа маконда маълум йўналишдаги ҳаракатни таъминлайдиган нарса йўналган (чўзилган, ётқизилган) бўлмоқ. *Ер остидан газ қувурлари ўтган.* ■ *Тол ўсган ердан кўча ўтгани учун, дарахт кесиб ташланди.* Газетадан. *Дарчанинг орқаси анорзор, унинг этагидан анҳор ўтади.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *..демак, шу бута остидан телефон сими ўтган.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

3 Маълум жой, сатҳ ва ш.к. оралиғида (бирор томонга қараб) ҳаракатланмоқ, шундай ҳаракат билан уни орқада қолдириб, ундан кейинги жойда мавжуд бўлмоқ. *Гуллар юзиди ханда, бу боғдан ёр ўтдими?* С. Зуннунова. *Қиз бедапоядан ўтиб, сўл ёқдаги дарахтлар орасида ғойиб бўлгач, Йўлчи.. яна ишга тушди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Аҳмадjon бир чордевордан ўтиб, кичкина майдонга чиққанида, рўпарада пулемёт тариллади.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

4 Қарама-қарши томонлари (боши ва охири, икки чети) бўлган йўл, очиқ жой, тешик ва ш.к. нинг томонлари оралиғида ҳаракатланмоқ (йўналмоқ) ва шу йўналишда бир томонини қолдириб, иккинчисида ҳозир бўлмоқ. *Дарёдан ўта бошлади.* Зовур-

дан сакраб ўтди. *Тешикдан нариги ҳовлига ўтмоқ.* ■ *Йўлнинг нариги юзига, автобус бекатига ўтмоқчи бўлди-ю, ўша заҳоти бу фикридан қайтди.* М. Хайруллаев, Тилла маржон.

5 Юриб ёки бошқа ҳаракат билан (йўналиб) маълум жой, ўринда мавжуд бўлмоқ; ўрин олмоқ, жойлашмоқ. *Олдинги қаторга ўтмоқ.* *Меҳмонлар махсус ҳозирланган хонага ўтишди.* ■ *Муслимjon, қани, тўрга ўтинг.* Н. Сафаров, Оловли излар.

6 Иш-фаолият кўрсатаётган жойини ўзгартириб, бошқасига кўчмоқ. *Техникумдан рабфакка ўтибсан деб эшитдим.. яхши қилибсан.* А. Қаҳҳор, Адабиёт муаллими. *Аҳмад Акмалхоннинг кўп жойларда ишлаб чиққангани эшитганди, «иккинчи программа» деяпти, демак, радиого ўтибди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

7 Иш-фаолиятини ёки ундаги усул ва ш.к. ни ўзгартирмоқ, бошқасига кўчмоқ. *Конвейер усулига ўтмоқ.* *Савдо ишига ўтмоқ.* *Пудрат усулида ишлашга ўтмоқ.* ■ *«Сегоҳ»га ўтди, яна аллақандай ғамгин, эзгин куйларни айтди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

8 Ўз жойини ўзгартирмоқ, биридан бошқасига кўчмоқ. *Мен бир турмадан иккинчи турмага ўтаётиман, нега йиғлайсан!* А. Қаҳҳор, Томошабоғ.

9 Эгалик, тасарруф ўрни ўзгармоқ. *Бу ерлар корхона ихтиёрига ўтди.* ■ *Уларнинг ўзaro писандаларига мувофиқ, янги ерлар, чиқариладиган сувлар Тешабойга текинга ўтади.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

10 Кимда ёки нимададир бўлган нарса, хусусият ва ш. к. бошқасига ҳам кўчмоқ, унда ҳам пайдо бўлмоқ. *Ҳоким йигирма беш солдатнинг кучи ўзига ўтиб қолгандек, кучана бошлади.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Уларнинг биридаги шўхлик ва завқ иккинчисига тез ўтар эди.* П. Қодиров, Қора кўзлар. *Кумуш тўй ўзбеклар учун янги одат бўлиб, Европа халқларидан ўтган.* Газетадан.

11 Таъсир этмоқ, таъсири юзага келмоқ. *Калтак ўтмайди.* *Оёғидан совуқ ўтди.* ■ *Бир ёш йигитнинг икки оғиз гапи Салим Гаффорнинг у ёқ-бу ёғидан ўтиб кетди.* «Муштум».

12 Ўз йўналишида муайян жой (нуқта)дан илгари йўналмоқ, узоқлашмоқ. *Сафар бўзчи Абдурахмоннинг тўхтаганидан*

хабарсиз икки-уч қадам нарига ўтган эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён. *Энка-тинкаси чиқиб кетганидан, Валижон тушадиган бекатидан ўтиб кетганини энди сезди.* Газетадан.

13 Бир хил йўналишдаги ҳаракатда (юриш, югуриш, сузиш ва б.) ортида қолдирмоқ, ундан ўзмоқ, ўзиб кетмоқ. *Маррага яқинлашганда, барча пойгачилардан ўтиб, марра чизигини биринчи бўлиб кесиб ўтди.* ■ *Гоҳ афанди эшакдан, гоҳ эшак афандидан ўтиб, уйга етдилар.* «Латифалар».

14 кўча Бирор хусусий, белги, хатти-ҳаракат ва ш.к. да бошқаларини ортида қолдирмоқ; устун, юқори бўлмоқ. *Қамиш-капада бундан ўтадиган юзи қора йўқ..* П. Турсун, Ўқитувчи. *Ичимизда Юовошдан ўтадиган теримчи йўқ.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. *Қовунлар фарқ пишиган. Бир-бировидан ўтаман дерди.* «Муштум».

15 Мазмунидан иш-ҳаракат англашувчи отлар, шунингдек, **-(и)ш** қўшимчали ҳаракат номи билан қўлланиб, шу сўз билдирган иш, ҳаракат қилишни бошлаш, шунга киришиш маъносини билдиради. *Охири йиғлашга ўтди. Бирор натижа чиқмагач, дўқ-пўписага ўтди. Хўжумга ўтмоқ.*

16 Кечмоқ (бирор иш, воқеа, ҳодиса жараёни ҳақида). *Кенгаш яхши ўтган эди чамаси, Ғиёсиддиновнинг вақти чоғ эди.* П. Қодиров, Қора кўзлар. *Давра суҳбати саво-лжавоб тарзида ўтди.* Газетадан. *Гарчи операция муваффақиятли ўтган, хирург ропна-роса тўрт соат ўлим билан олишган бўлса-да, бироқ башоратга ҳали эрта эди.* Газетадан.

17 Юз бермоқ, бўлиб ўтмоқ; кечмоқ. *..ўзимдан қандоқ камчилик ўтганига ҳайронман.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *..Абдура-сул билан қассоб ўртасида ўтган гаплар эсига тушди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

18 Кейинда қолмоқ; кечмоқ (вақт ҳақида). *Йиллар ўтди, бир оз улғайдик, бу кун — Ватан хизматида бир қадар дастёр.* А. Орипов. *Олтин кузнинг олтин дамлари ўтиб бормоқда.* Газетадан.

19 Шахснинг шу феъл боғланган сўз англаган рақамдаги ёши бошланиши, шу ёшга қадам қўйиши маъносини билдиради. *Олти (ёш)га ўтди.* ■ *Қизимизнинг бўйи чўзилиб, ўн тўртдан ўн бешга ўтиб қолди.* «Муштум».

20 Умрнинг ёки маълум қисмининг шу феъл боғланган сўз англаган иш, ҳолат билан кечилини билдиради. *Ёшим қирққа етди. На хотин, на бола-чақа. Дунёдан тоқ ўтдик ҳисоб.* Ойбек, Танланган асарлар. *Хонумонимдан кечаман, дунёдан портфелсиз, пальтосиз ўтаман, аммо бу ишни очмасдан қўймайман.* А. Қаҳҳор, Бек. *..Умри машинада ўтган кишини консерватор деганларига ҳайронман.* «Муштум». *Мана, умрим ўтди, нуқул азоб ичида ўтди.* Ойбек, Танланган асарлар.

21 Барҳам топмоқ. *Бўроннинг тезда ўтиб кетишига кўзим етмайди..* Мирмуҳсин, Меъмор. *Азим бойвачча, «Шўро ҳукумати баҳор ёмғиридек тез ўтиб кетади», деб ўйлар эди.* С. Аҳмад, Ҳукм. *Шамолагансиз, хафа бўлманг, ўтиб кетади.* Ойбек, Танланган асарлар.

22 Бирор иш, мансаб, ташкилот ва ш. к. га кирмоқ, тайинланмоқ, қабул қилинмоқ. *Партияга ўтмоқ. Депутатликка ўтмоқ.* ■ *Оқибат, Воҳидов айтган номзод ўтди.* П. Қодиров, Қора кўзлар. *Бўта раисликка ўтмаса, мен хижолат бўлиб қоламан.* С. Аҳмад, Ҳукм.

23 Харид қилинмоқ, сотилмоқ. *Бу мато-лар яхши ўтмаяпти.* ■ *Корхона хўжайини эрталаб домлага: — Агар магазинларда ўтмай ётган моллардан бир оз олмасалар, буюртма бажарилмайди, — дебди.* А. Қаҳҳор, Сароб.

24 кўм. фл. өзф. Етакчи феълдаги ҳаракатнинг давомлиги, йўлакай бажарилувчи ҳаракат эканлиги каби грамматик ва модал маъноларни ифодалаш учун хизмат қилади. *Сен ҳовлига бор, жой тайёрла. Бир йўла магазинга ҳам кириб ўт.* Н. Сафаров, Оловли излар.

25 Бирор масалага оид мавзу, асар ва ш.к. ни ўқиш, ўрганиш, тинглаш амалиётини ўтказмоқ; ўқитмоқ, ўргатмоқ (ўқимоқ, ўрганмоқ). *—Ўқиганмисиз? — деди унинг сўзини кесиб бойвачча. —Ўқиганман. Навоий, Фузулийни ҳам ўтганман.. — жавоб берди Гуландом.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ҳамида биологиядан нималар ўқиганини, бу ўқув йилида яна нималар ўтилажагини сўзлаб берди..* А. Қаҳҳор, Адабиёт муаллими.

Баҳридан ўтмоқ Алоқани узмоқ; кечмоқ. *..боши олтиндан бўлса ҳам, шу одамнинг баҳридан ўтинг.* Н. Сафаров, Оловли излар. *Ҳалиям бўлса, бунинг баҳридан ўт..* П. Қо-

дилов, Қора кўзлар. **Бошидан ўтмоқ** Ҳаётда кечирмоқ. *Ким табиб — бошидан ўтган табиб, дейишар эди, илмсизлик бошингиздан ўта туриб, шу гапни гапирасиз-а?! А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар. Бошимдан ўтган гапларни бировага айтиш қаёқда, эсимга тушса, ўзим чўчиб кетаман. П. Турсун, Ўқитувчи. Жонидан ўтмоқ* Азоб берадиган даражада қаттиқ таъсир қилмоқ. *Бояги гаплар Умматалининг ёнидан ўтган бўлса, буниси жонидан ўтиб кетди. Шуҳрат, Жаннат қидирганлар. Кунни ўтмоқ* 1) кунни кечмоқ. *Меҳнат кунингдан ҳам кечиб, Кунинг ўтар ароқ ичиб. «Муштум»; 2) тирикчилиги юришмоқ. Ука, бор — борича, йўқ — ҳолича, ишқилиб, бир кунимиз ўтиб турибди. Ойбек, Танланган асарлар. Кўз ўнгидан ўтмоқ* Кўз билан кўргандай гавдаланмоқ, аксланмоқ. *Қорақалпоқ элининг Аму тўлқинларидек сокин, жўшқин ҳаёт лавқалари кўз ўнгимдан ўтди. Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари. Кўзи ўтмоқ* Кўра олмоқ, яхши кўрмоқ (асосан, майда, кичик нарсалар ҳақида). *Мана, ўқи, кўзинг ўтса, комиссар буйруғини. Миртемир. Бир вақтлар дўппи тикдим, кўрпа қавидим.. энди ундай ишларга кўзим ўтмайди. Ойбек, Танланган асарлар. Кўнглидан ўтмоқ* Ҳаёлидан, ақлидан кечмоқ. *«Ҳамма гапни эшитиб олган экан писмиқ чол», деган фикр ҳар иккала ёшнинг ҳам кўнглидан ўтди. П. Турсун, Ўқитувчи. Сўзи ўтмоқ* Сўзи инobatга олинмоқ. *Унинг тоғаси амалдор, амалдор бўлганда ҳам, қаерга узатса, қўли етади, нима деса, сўзи ўтади. Шуҳрат, Жаннат қидирганлар. Ўзинг(из)дан ўтар гап йўқ* Ўзингиз ҳаммасига тушунасиз, ҳаммасини биласиз. *Бу иш кечаси бўлгани маъқул. Кундузи бўлса, ўзингдан ўтар гап йўқ, хунукроқ кўринадди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Ўтиб тушмоқ* Бошқаларидан жуда устун бўлмоқ, бошқаларни орқада қолдирмоқ. *Бу ишда, айниқса, Жунаидхоннинг содиқ сардори Матчон тўра ҳаммасидан ўтиб тушди. Ж. Шарипов, Хоразм. Қадри ўтмоқ қ. қадр. Охир вақт бола қадри ўтиб, ҳар бир шаҳардан ўғил олиб келиб боқиб, қирқта ўғил боқиб олди. «Бўтакўз». Қаторга ўтмоқ (ёки кирмоқ, кўшилмоқ)* 1) сафга кирмоқ, кўшилмоқ. *«Қаторга киролмаган» деҳқонларга бошқачароқ тadbир қўлланади. А. Қодирий, Обид кетмон; 2) бирор гуруҳга мансуб кишилар қаторидан, сафидан ўрин олмоқ. Унинг [Сидиқ-*

жоннинг] номи чиқмаганлигига ҳеч ким эътибор қилмаган бўлса ҳам, назарида, ҳамма унга: «Хафа бўлманг, ахир бир кунни қаторга кириб қоласиз», деяётгандай бўлар эди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Қўлидан ўтмоқ Муайян шахс ёки шахсларнинг синови, хизмати ва ш. к. да бўлмоқ, бўлиб ўтмоқ. *..не-не бекларнинг отларини кўрганман, не-не отлар ўз қўлимдан ҳам ўтган. Ойбек, Танланган асарлар.*

ЎТМОҚ II 1 Кесмоқ, қирқмоқ. *Қаттиқ ёғочга болта яхши ўтмаяпти. Сабзига ўтмайдиган пичоқни ёнингда олиб юрибсанми.*

2 Ичига ботиб, ўйиб кирмоқ; тешмоқ, санчилмоқ. *Ўқ ўтмайди. Аҳмоққа айтган билан гап уқмайди, Харсангга қоққан билан миҳ ўтмайди. Мақол.*

ЎТОВ Марказий ва Ўрта Осиё, шунингдек, Жанубий Сибирь кўчманчиларида: энгил материал, кигиз кабилардан конуссимон шаклда ясалган кўчма уй, тураржой. *Иккинчи машинада кетма-кет брезент ўтовлар, қамиш деворлар ҳам етиб келибди. Ш. Фуломов, Қурбоналининг дадаси. Қудуқ атрофида ўттиз-қирқта қапа, тўрт-бешта кигиз ўтовдан ташкил топган овул бор. «Ўзбекистон кўриқлари». Оқбурасой бўйларида ҳам, Чилмахрам тоғининг этакларидаги кўкаламзорларда ҳам юзлаб чодирлар ва ўтовлар пайдо бўлди. П. Қодиров. Юлдузли тунлар.*

ЎТ-ОЛОВ I Ўт ва олов, оташ, аланга, чўғ.

2 кўчма айн. ўт I 7. *Кунларнинг бирида Ўктамхон қишлоқнинг ўт-олов йигити.. Сидиқжоннинг Мирзачўлга муҳим топшириқ билан кетганини эшитиб қолди. Ш. Фуломов, Ёрқин уфқлар.*

ЎТОМОЧ эск. Трактор. *Қирларимда ўйнаган ўт омонлар.. Миртемир.*

ЎТОҚ I Экин ва кўчатлар орасидаги бегона ўтларни юлиб ташлаш. *Сабзи ўтоғи. Шоли ўтоқ. ■ Ғўза ўтоғига чиққан Ойшахон кечки пайт бошига бир боғ ўт қўйиб, уйларига қайтди. П. Қодиров, Эрк. Ҳар йили пахтага ҳам, яғанага ҳам, пиллага ҳам, ўтоққа ҳам олиб чиқишаверади. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.*

ЎТОҚ ҚИЛМОҚ Ўташ ишини бажармоқ. *Деҳқончилик қилиб, пахта ҳам экканман. Ўтоқ қилганман, ғўза чопганман, пахта терганман. Н. Сафаров, Узоқни кўзлаган қиз.*

ЎТОҚ II кам қўлл. Бирор хислати билан бошқалардан ўтадиган, юқори турадиган; афзал, аъло. *Мана, мажлис аъзолари шунақанги бир-бирдан ўтоқ малаклар, парилар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

ЎТОҚЧИ Ўтоқ қилувчи киши. *Раҳим ўтоқчиларга чой, нон, газеталар етказиб бериб туриши, улар дам олганда, кийимлар ва асбобларга қоровуллик қилиши керак эди. Х. Назир, Сўнмас чақмоқлар.*

ЎТОҒАСИ I Маълум тўда ёки гуруҳ ичида бошқаларга гапи ўтадиган, обрўли киши, тўда етакчиси; сардор. *Сўнгера буларни ўрдага олиб бориб, ойимларга ўтоғаси қилиб қўйдилар. «Муродхон». Қари-қартанг ва ўтоғасилар орага тушиб, қизни қочирган янгани зўрға ажратиб олдилар. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.*

2 Шундай шахсларга мурожаат шакли. *Сувонжон чолнинг жим бўлиб қолганини жаҳлдан тушидига йўйиб: -Ўтоғаси, кўч-қорларни ҳайдаб кетаверайми? — деб сўради секин. С. Анорбоев, Оқсой. -Ассалом алайкум, ўтоғаси! — деб салом беришади [мол боқиб юрган эркаклар, аёллар, болалар] دادамни кўриб. Ойбек, Болалик.*

ЎТПАРАСТ тар. Ўтни худо деб билувчи, ўтга сифинувчи; оташпараст.

ЎТПАРАСТЛИК тар. Ўтпарастлар дини; оташпарастлик.

ЎТРИК қ. **ўтрук**. Ҳали ҳам, бек оға, қайтгин элингга, Ўтрик сўз сўзламагин синглингга. «Муродхон».

ЎТРОҚ Маълум бир жойда доимий яшайдиган; турғун. *Агар бу водийда узоқ ўтмишдан буён деҳқончилик қилиб келаётган донишманд ўтроқ халқ бўлмаганда, ҳосилдор ерлар сақланиб қолмаган бўларди. «Ўзбекистон кўриқлари».*

ЎТРОҚЛАШМОҚ Ўтроқ ҳаёт кечирिशга ўтмоқ; турғунлашмоқ. *Кўчманчи чорвадорлар ўтроқлашиб қолдилар. ■ Ота-си Жомрот ўзбекнинг кўпроқ ўтроқлашган «қатағон» уруғидан, чаласавод деҳқон эди. «Фольклор».*

ЎТРОҚЛИК Маълум бир ҳудудда узоқ вақт турғун яшаш, турғун ҳаёт кечирिश тарзи.

ЎТРУ эск. Муқобил, қарши (томон), рўпара. *Ўлтирар сочин тараб ёр Чашманинг ўтрусида. Э. Воҳидов, Муҳаббат. Бахмал танли тунни зулмат эзар бемалол, Ва ўт-*

румда ёлғиз юрак хаста, бемажол. А. Ибодинов, «Латофат» дўқонидаги қатл.

ЎТРУК эск. Ёлғон. *Ўтрук сўзламоқ. ■ Сафарга бу баландпарвоз ўтрук гаплари ёқмади. И. Шомуродов, Мағлубият.*

ЎТРУКЧИ эск. Ёлғончи.

ЎТСОЧАР ҳарб. Душманга ёниб турган суюқлик сочадиган қурол.

ЎТТИЗ 30 рақами ва шу рақам билан ифодаланган сон, миқдор. *Ўттиз метр чит. Икки ўн беш — бир ўттиз. Мақол. Оларда — ҳисоби тўққиз, берарда — санағи ўттиз. Мақол. ■ -Мана энди ишонгандирсиз! — дедим унинг қўлтиғидаги портфелига кўз қиримни ташлаб, — санамай саккиз, ўйламай ўттиз дема, деб шуни айтадилар. С. Абдуқаҳҳор, Санамай саккиз дема. Эркакаёл — жами ўттизга яқин одам тор кўчага гўж бўлган. Ойбек, Танланган асарлар.*

ЎТХОНА Нарсанинг ўт ёқиш учун хизмат қиладиган жойи. *Паровознинг ўтхонаси. Ҳаммомнинг ўтхонаси. ■ Очил мана шуни ҳис қилиб, ўтхонага тушгандай чўғланиб кетган эди. П. Қодиров, Уч илдиз. [Рамазон] Самоварнинг кулдонини ингичка сим билан атрофлаб ковлаб, бир-икки қисм кул туширди-да, ўтхонасига икки-уч думалоқ тошкўмир ташлади. Х. Нуъмон, Фасллар.*

ЎТХҲҮР Ўт, кўкатни суйиб ейдиган. *Ўтхўр ҳайвонлар.*

ЎТ-ЎЛАН Ҳар хил ўтлар, кўкатлар. *Рота бир қатор бўлиб сўқмоқдан, баланд ўсган ўт-ўланлар орасида гоҳ кўриниб, гоҳ кўринмай кетмоқда эди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.*

ЎТҚАЗМОҚ I Кимсанинг ўтириши учун жой бермоқ, ўтиришга кўмаклашмоқ. *Гиламга ўтқазмоқ. Диванга ўтқазмоқ. Машина кабинасига ўтқазмоқ. ■ Зайнаб оёғи олти, қўли етти ҳолда эрини тўрт қават кўрпача устига ўтқазиб, ёнига учта парёстикни уйди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

Ўтқазгани жой топмаслик Ниҳоятда яхши қабул қилмоқ, эъзозламоқ. *Офтоб ойимни бўлса Ўзбек ойим ўтқазгани жой топмас, қуда сўзи ўрнига, синглим, деб хитоб қилар, ошни ҳам унинг рабйини сўрамасдан буюрмас эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

2 Жойлаб қўймоқ, ўрнатмоқ. *Йўлчи тоқчада ётган шамни ёқиб, бир пиёлани тўнтариб, унинг устига шамни ўтқазди. Ойбек, Танланган асарлар. Мулла Бурҳон*

оптоқ доқа саллани қозықдан оқиста олди, кимхоб түппига ұтқазди ва бошига қўйди. М. Жўрабоев, М. Б. мартабаси.

3 Эмқоқ (кўчат, қаламча ҳақида).

4 Ұринлашгирмоқ, жойламоқ; қўймоқ. *Квартирант ұтқазмоқ.*

Бошига ұтқазмоқ 1) ортиқ даражада ҳурмат қилмоқ, эъзозламоқ; 2) бош хўжайин қилиб қўймоқ. *Еш, чиройли хотинга ёқиш, унинг кўнглини кўтариш учун, уни ҳаммамизнинг бошимизга ұтқазиб қўяди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ҰХЧИМОҚ Кўнгил айниб йўталган-симон, ғайриихтиёрий товуш чиқармоқ; қусмоқ. *Салимбойвачча қоронғида дарахтни қучоқлаб, узоқ ўхчиди.* Ойбек, Танланган асарлар. Қонни кўришим билан яна кўз олдимдан қизил доғлар ўта бошлади, кўнглим беҳузур бўлиб, ўхчий бошладим. Ҳ. Турсунқулов, Ҳаётим қиссаси.

ҰХЧИҚ Ўхчиш ҳолати; ўхчиш. *Ўхчиқ тўхтади.* ■ Санобар ўхчиқ тутиб, ҳовлига югурди. Ҳ. Умарбеков, Ёз ёмири.

ҰХШАЛМОҚ айн. ўхшамоқ 3. *Ош ўхшалган эди. Биринчи ошамдаёқ, махдум Нигор оймни тақдир этди.* А. Қодирӣ, Меҳробдан чаён.

ҰХШАМАГАН 1 Ўхшамоқ фл. бўлишсиз шаклдаги сфдш. *Укалари ўзига ўхшамаган, жуда ўжар.* ■ Фолбин узоқ вайсади.. одам кулгисига ўхшамаган бир йўсинда қийқириб кулди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 с. т. Хунук кўринадиган, ярашмаган. *Ўхшамаган кийим. Ўхшамаган қилиқ.*

3 Эҳтимол тutilмаган, қутилмаган, бемаврид. *Ўхшамаган ерда бир хотиннинг арзга келиши кўрбошининг кўнглига шубҳа солди.* А. Қодирӣ, Ўтган кунлар.

ҰХШАМОҚ 1 Хусусият, хислат, тузилиш ва б. белгиси билан бир хилликка (ўхшашликка) эга бўлмоқ; ўхшаш бўлмоқ. *Бола отасига ўхшайди. Бу суюқлик мойга ўхшайди. Улар бир-бирига ўхшамайди. Мол эгасига ўхшамаса, ҳаром ўлади.* Мақол. ■ *Жирчиқ бўйи қишлоқларидаги уйлар бир-бирига ўхшайди.* Ҳ. Фулом, Машғал. *..домла сочларини бўятибдилар!..* Азбаройи худо, куя тушган нўстакка ўхшайди. А. Қаҳҳор, Тўй-да аза.

2 Ж. к. шаклидаги сўз билан шу сўз англатган нарса ҳақидаги тахминни, тахминий тасаввурни билдиради; бўлиб кў-

ринмоқ. *Аҳволи чатоққа ўхшайди. Юр, бир айланиб келамиз, зерикканга ўхшайсан. Бугун кун қаттиқ исийдиганга ўхшайди.* ■ *Гапига қараганда, хурсандга ўхшайди.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 с. т. Кўнгилдагидек бўлмоқ, ўринламоқ. *Иш унча ўхшамади. Ош жуда ўхшабди.*

4 (рвдш. сфдш. ҳар. н. шаклида — ўхшаб, ўхшаган, ўхшаш) кум. вэф. Қиёс, ўхшатиш муносабатларини ифодалайди; каби, сингари. *Подадан қочган бузоққа ўхшаб, дуч келган эшикка бошингни тиқаверасанми?!* Ойбек, Танланган асарлар. *Яқинроқ бориб қараса, унинг боши қийшайган, чеккасидан уевадага ўхшаган бир нарса чиқиб турибди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. *Эрлар севингандан кулсалар, сизга ўхшаш қизлар йиғлайдилар.* А. Қодирӣ, Ўтган кунлар.

ЎХШАТИШ 1 Ўхшатишмоқ фл. ҳар. н. *Аҳмадга ўзининг ўхшатиши нашъа қилиб, кулумсираб қўйди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

2 ад. Икки нарса ёки воқеа-ҳодисалар ўртасидаги ўхшашликка асосланиб, уларнинг бири орқали иккинчисининг белгисини, моҳиятини тўлароқ, бўрттириброқ кўрсатиб беришдан иборат бадиий тасвир воситаси, кўчимнинг содда тури.

ЎХШАТМА 1 айн. ўхшатиш 1. *Бизнинг бу ўхшатишимиз ҳам унча тузук эмас.* С. Айний, Эсдалиқлар.

2 Ўхшатиш асосида яратилган, қилинган иш, нарса. *Ўтмиш адабиётда машҳур шоирларнинг шеърларига ўхшатиш яратиш бир одат бўлган.* Н. Маллаев, Улуғ зуллисонайн шоир.

ЎХШАТМОҚ 1 Ўхшамоқ фл. орт. н. (қ. ўхшамоқ 1, 3). *Укасига ўхшатишим.* Ошни жуда ўхшатибди. ■ *Лекин жуда муғамбир, мўлтони одамга ўхшатаман.* Ҳ. Шамс, Душман.

2 Бирор кимса ёки нарсага қиёс қилмоқ, шунга ўхшаш, худди ўзи деб билмоқ. *Ҳаммани ўзингага ўхшатасан-а!.* П. Қодиров, Қора кўзлар. *Унинг кулиши, юришини Рус-там аллакимақ ўхшати.* «Муштум».

3 Қойилмақом қилмоқ; боғламоқ. *Ёшига монанд ва озода кийим кияди, сочини ўхшатиб тарайди.* М. Жўра, Изтироб. *Бу етмагандек, ўхшатиб ҳақорат қилди.* Шуҳрат, Жаннат қидирганлар. *Азим унинг киндигига ўхшатиб тенди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

4 (-и)б қўшимчали рвдш. – ўхшатиб) кўм. вэф. Қиёс, ўхшатиш муносабатини билдиради; каби, сингари. *Энди мен сизларни гўдак болаларга ўхшатиб, алдаб овқат едираманми?! Мирмуҳсин, Меъмор. Йигит.. чакмоннинг икки енгини хуржунга ўхшатиб, елкасига ташлади-да, орқага қайтди. П. Қодиров, Қора кўзлар.*

5 (ўтг. зам. бирл. шаклида – ўхшатдим) Аскиянинг бир жанри, йўли. *Аскиянинг бир қатор жанрлари мавжуд: қофия.. ўхшатдим, бўласизми.. «ЎТА».*

ЎХШАШ I Ўхшамоқ фл. ҳар. н. Табиат билан одам боласи қиёс қилинса, бир-бирига ўхшаши ақлни ҳайратга солади. Газетадан. *Чўл одами худди янтоққа ўхшаши керак. Газетадан.*

2 Ўзаро бир хил, бир-бирига ўхшайдиган. *Унинг ёнида, укалари бўлса керак, бир-бирига жуда ўхшаш икки бола.. Ойбек, Танланган асарлар. Уларнинг ички дунёси куп жиҳатдан ўхшаш эди. Ж. Абдуллахонов, Орият. Сиз билан бизнинг қисматимиз жуда ўхшаш.. Мирмуҳсин, Меъмор.*

3 кўм. вэф. Каби, сингари (қ. ўхшамоқ 4). *У жиламайганида, қизларниқига ўхшаш текис тишлари ярқ этиб кетди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.*

ЎХШАШЛИК Ўхшаш белги, ўхшаш белгига эгаллик, ўхшаш ҳолат. *Боланинг онасига кўпроқ ўхшашлиги аниқ эди. Ташқи ўхшашлик. ■ Тўтиқиз билан Дилшодда чиндан ҳам ўхшашлик, умумий жозиба бор эди. М. Исмоилий, Фаргона т. о.*

ЎХШАШСИЗ кам қўлм. Тенги йўқ даражада, жуда ҳам, ғоят. -Ўзим кўрмадим, – деди Офтоб ойим, – аммо кўрғувчиларнинг сўзларига қараганда, ўхшашсиз кўркем, тенгсиз ақлли бир йигит эмиш! А. Қодирӣ, Ўтган кунлар.

ЎХШОВСИЗ Кўриниши хунук, меъёрга номуносиб, ярашмаган. *Сатанг хотинларнинг мўйчинакда терилиб, қора сурилган қошларидай ингичка мўйлови унинг афт-ангорини ўхшовсиз бир қиёфага солиб қўйган эди. С. Кароматов, Бир томчи қон. Пешонасида ажинлар қаторлашиб ётган қари кўёв, худди жуфти билан энди танишган бўйдоқдай, ўхшовсиз қилиқлар қилади. А. Муҳиддин, Чап чўнтак.*

ЎЧ I Ҳақорат, алам ўтказганлик, умуман, ёмонлик учун қилинадиган жавоб

тарзидаги иш, ҳаракат, ёмонлик; қасд. *Йўқ, Нусратилла уни ёмон кўради, бу одамларнинг ҳаммасида алами, ўчи бор. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Элмурод юзини кўтарди ва ялтироқ пешона, гўё бир ўчи бордай ғазаб-ли кулги ифодаси билан хўмрайган кўзларни кўрди. П. Турсун, Ўқитувчи. Ёвни барбод этмай қўймайман! Юрак ёнар ўч аламида.. Р. Бобоҷон.*

ЎЧ олмақ 1) зиён етказгани, таҳқирлагани ва ш.к. учун жавоб тарзидаги ишни қилмоқ. *Онажон, йиғламанг, мен ўғлимни ўлдирганлардан ўч оламан! Мирмуҳсин, Меъмор; 2) умуман, аламини йўқотиш, тарқатиш учун бирор иш қилмоқ. Сен бўлсанг, бугун ароқдан ўчингни олмақчи бўлганга ўхшайсан. А. Мухтор, Опа-сингиллар.*

ЎЧ II Ниҳоятда берилган, хирс қўйган. *Ширинликка ўч бола. Пулга ўч. ■ Латофат ёшлигидан қўшиққа ўч эди. С. Кароматов, Ҳижрон. Айниқса, хўжайиннинг катта ўли Ҳакимбойвачча пахтага жуда ўч одам. Ойбек, Танланган асарлар. Хуморхон шунақа нарсаларга ўч, ўшанга оширамиз. А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар.*

ЎЧАКИШ Аччиқ-алам, ўч олиш каби зид иш тутиш, зиддига бориш, шундай мақсадда бўлиш. *Бундай мижозлар билан ўчакишни Ҳазархўжа ишга зарар беради, деб ҳисоблайди. «Муштум».*

ЎЧАКИШГАНДАЙ, -дек I Ўчакишмоқ фл. сфдш. нинг ўхшатиш шакли; ўчакишган каби. *Улар бир-бирлари билан ўчакишгандай, хурракни даража-бадаража оширишга тиришади.. Ойбек, Танланган асарлар. Изғирин ўчакишгандек.. оёқларга урилиб, йиқитмоққа жазм қилди. «Ўзбекистон кўриқлари».*

2 Аксига олиб, бахтга қарши. *Ўчакишгандай, айни терим олдидан Темиржоннинг тоби қочиб қолди. Ж. Абдуллахонов, Орият. Ўчакишгандек, Воҳидовнинг отпуска вақтига тўғри келди. Бугун бориб, яна тополмадим. С. Зуннунова, Янги директор.*

ЎЧАКИШМОҚ Аччиқ-алам, ўч олиш каби ният билан зид иш тутмоқ, шундай мақсадда бўлмоқ. *Ашур одамга бир ўчакишиб қолгандан кейин, то ениб олмагунча қўймас экан. П. Қодиров, Уч илди. Отам бечора нафаси ичига тушиб минғирлайди, халфани инсофга, мурсога чақиради, дам ўчакишиб, қаттиқроқ гапиради. П. Турсун,*

Ўқитувчи. Сиз Толиб акага гап қайтарманг, ўчакишманг. Кек сақлайдиган одам у. Ф. Музажонов, Ҳиммат. Агар ораларингга совуқчилик туширадиган бўлса, сен ўчакишиб юрма, яхшиси, қайин отанга узрингни айтиб, бу ўйдан кетиш ҳаракатини қил! А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЎЧИНҚИРАМОҚ Сал ўчмоқ, бўзармоқ, оқармоқ (ранг-рўй ҳақида). Унинг ранги бир оз ўчинқираб кетди.

ЎЧИРГИЧ 1: ўт ўчиргич Ёнғинни ўчириш асбоби.

2 Ёзув ва ш.к. ни ўчириш учун ишлатиладиган махсус резинка. Бу ёққа кел, болам, ўчиргични ҳозир топамиз. Мирмуҳсин, Умид.

ЎЧИҚ 1 Ўчган, ўчирилган. Иккинчи қаватдаги чироқлари ўчиқ хона деразаларига ички бир армон билан тиқиламан. Газетадан.

2 Қизиллиги йўқолган; бўзарган (ранг-тус ҳақида). Юзлари пачақланган, ҳамма ёғи моматалоқ, сочлари тўзғиган, ранги ўчиқ Жўраҳон ётар эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Ҳайдар совуқ, ўчиқ юзини терс бурган подшоҳа тавзим қилиб, орқаси билан юриб чиқди. Ойбек, Навоий.

ЎЧЛИК Ўч бўлиш, ўч эканлик. Пулга ўчлик. ■ Бири вилоятнинг тинчлигин уйлар, Урушнинг қонларга ўчлигин уйлар. М. Шайхзода. Маҳаллада Ориф отанинг райҳонга ишқибозлиги, ўчлигини ёшу қари биларди. Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

ЎЧМОҚ 1 Ёнишдан, ёлқин беришдан тўхтамоқ; сўнмоқ. Ўтни ковласанг — ўчади, Қўшнингни ковласанг — кўчади. Мақол. ■ Шу чоқда на учундир тоқчада ёниб турган шам ҳам лип-лип қилди-да, ўчди. А. Қодирий. Ўтган кунлар. Самандаров бир қоши наст ва бир қоши баланд бўлиб, ўчиб қолган махоркасини чироқдан тутатиб олди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 Асл тусини йўқотмоқ; хиралашмоқ, ўнгмоқ. Читнинг ранги ўчибди. Қадимий минора нақшларининг бўёғи ҳамон ўчмаган. ■ Гафур тобора асабийлашар эди, бунинг оқибатида кўзлари хиралашиб, лаблари пирпирар, ранглари ўчиб, қўллари титрарди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

3 Кўздан ғойиб бўлмоқ, кўринмай қолмоқ, йўқолмоқ. Гуллар, яшилликлар орасида унинг адил — келишган қомати, шаффоф

бир ҳаёл каби гоҳ ялт этиб кўрунар, гоҳ ўчар эди. Ойбек, Танланган асарлар. Водийни ярим доира шаклида ўраган баланд-наст тоғлар аста ўча бошлаган. Ҳ. Аҳмар, Ким ҳақ?

4 кўчма Йўқ бўлмоқ, йўқолмоқ. Уйқуси ўчмоқ. Тарихдан номи ўчмоқ. ■ Саҳронинг номи ўчар, Ўзгарди қумлоқлар.. Қ. Муҳаммадий. Ундаги улуг зотлик аломатлари бирданига ўчди. Н. Сафаров, Оловли излар. Оқподшонинг тахти куйсин, қораси ўчсин! Ойбек, Танланган асарлар. [Таннозхон:] Дийдоринг ўчсин сенинг! З. Саид, Н. Сафаров, Тарих тилга кирди.

5 Тўхтамоқ, тинмоқ; эшитилмай қолмоқ. Ҳозиргина сўзлашиб ўтирган Кумуш билан онасининг товушлари ўчган эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Саидғозининг момақалдиروق қалдирашидек асабий кулгиси қандай бошланган бўлса, ўшандай тўсатдан ўчди. С. Анорбоев, Оқсой. Извош қўнғироғи, от тўёқларининг овозлари бора-бора ўчади. Н. Сафаров, Уйғониш.

Нафаси ўчмоқ Овози чиқмай қолмоқ, жим қолмоқ. Элмурод салом бериб, эшикдан кириши билан, унинг нафаси ўчиб қолди. П. Турсун, Ўқитувчи. Салқинда чирилдоқнинг ҳам нафаси ўчганди. С. Юнусов, Қутилмаган хазина.

6 кўчма Хотирадан кўтарилмоқ, эслан чиқмоқ, унутилмоқ. Номи ўчиб кетган Боқи мирзо кўп вақт ўтмай «инобатлик мирзо» номи билан бош кўтарди. А. Қаҳҳор, Мирзо. Шоир сўзи мрамар тошга уйилган — Уй-ма хатдек турар, дунёда ўчмас. Қ. Муҳаммадий.

7 с.т. Сафдан ёки ҳисобдан чиқмоқ. Ёзувчилар уюшмаси аззолигидан ўчган киши. Рўйхатдан ўчганлар.

ЎЧОҚ 1 Орқа ва ён томонлари ёпиқ бўлиб, ичига ўт ёқиладиган, овқат пишириш учун устига қозон ўрнатиладиган қурилма. Лой ўчоқ. Ер ўчоқ. Темир ўчоқ. ■ Тош ўчоқда арча чўғи яллиғланиб турибди. П. Қодиров, Қора кўзлар. Бригада булоққа яқинроқ жойдан ўчоқ ковлаб, қозонни ўрнатди. С. Анорбоев, Оқсой. Кунчиқар томонда катта ўчоқ, қозонда шўрва қайнаб турибди. «Эртақлар». Ҳиммат.. ўчоқда ловуллаб ёнаётган ўтга косовни тутиб.. папиросини тутатиб олди. М. Муҳамедов, Қиммат билан Ҳиммат.

Ўчоқ боши 1) таом пишириш учун ўчоқ қурилган жой. *Синдирилди тез зоғора нон, Севган қизи, кўз нури — Ойхон Қушдай учди ўчоқ бошида.* Ҳ. Пўлат; 2) қ. **ўчоқбоши**. *Ўчоқ бошида керосин билан шишасиз ёнаётган жинчироқни олиб, ташқари чиқди.* С. Айний, Қуллар. *..қуртга барг кесгани борамиз. У киши келсалар, оврақ ўчоқбошида.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 кўча Бирор нарса пайдо бўладиган, амалга ошадиган, тарқаладиган жой; манба, марказ. *Билим ўчоғи. Маърифат ўчоғи. Тарбия ўчоғи.* ■ [Элмурод] *Агар ўзи бу ердан кетганда ҳам, дастлабки маданият ўчоғининг абадий қолишини ўйлаб, ўзидан ўзи ғурурланди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Хуллас, Шероз қадимдан адабиёт, санъат ўчоқларидан бири бўлган, у ерда миниатюра мактаби ҳам ривожланган.* Газетадан. *Мамлакатнинг марказий ва шимолий туманларида ёнғин ўчоқлари сони ортиб бормоқда.* Газетадан. *Қумқишлоқ деҳқонларини қадимдан қийнаб келган ботқоқларни.. иситма-безгак ўчоқларини қуришиш учун бир неча чақириш узунликда зовур қазииш керак.* Ҳ. Фулом, Машъал.

ЎЧОҚБОШИ Таом тайёрлаш учун ўчоқ-қозони бўлган ва овқатланиш учун керакли асбоб, идиш ва б. билан жиҳозланувчи хоналари бўлган жой. *Ҳужра ёнида кичкинагина ўчоқбоши кўнқайган.* Ҳ. Фулом, Машъал. *Кампир икки йилча тинч, хотиржам яшади. Чевараларини суяр, шулар билан овунар, эндиликда ўчоқбошига яқин бормасди.* Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса.

ЎША кўрс. ол. Узоқдаги, аввал тилга олинган кимса ёки нарсани, ўрин, пайтни кўрсатиш, айтиб ўтилган, аввалдан маълум бўлган бирор ҳодисани эслатиш, унга ишора қилиш учун хизмат қилади. *Уша йил. Уша кундан бошлаб. Уша одам ёдиниздами? Уша жойда учрашамиз.* ■ *Бу шоду хуррамликни тугдирган яна ўша сув эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Биз ўша ерга бориб туришимиз керак.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Яқинроқ борсак, яна ўша эрталабки ёш эрхотинлар.* Ҳ. Қодирий, Йўлда. *Уша жилва ва ўша оташ, Уша кўзки, сузгин, хаёлкаш, Уша имо, ўша ишора Эта бошлар юракни пора.* Ҳ. Олимжон.

ЎШАЛ эск. айн. **ўша**. *Севганимдан айрилсам, Ўлганим ўшал кундир.* «Кўшиқлар».

Ўшал кишининг ўғиллариман дегин. М. Осим, Ибн Сино қиссаси.

ЎШАНАҚА айн. **ўшандай**. *Ўшанақа ишлардан биттаси пилла қурти.* А. Қаҳҳор, Кампирлар сим қоқди.

ЎШАНАҚАНГИ с. т. **Ўшанақа**. *Онахон оқпошонинг тахтдан туширилганини, аллакимлар тахтга бошқа бир ўшанақанги пошонни ўтқазимсоқчи бўлиб уринганини Собиржондан эшитди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

ЎШАНАҚАСИ Ўша йўл билан, ўша томондан. *Умар акам ўшанақаси шаҳарга жўнаган бўлса керак..* С. Юнусов, Кутилмаган хазина.

ЎШАНДАЙ Айтиб ўтилган кимса ёки нарсага ўхшаган, ўшанга ўхшаш. *Сен ҳам — ўшандай кишилардан бири.* *Ўшандай қилиқ сенга ярашмайди.* ■ *Ўшандай дағал, қалин, узун, чўндай ингичка суяк бармоқлари билан эшик ҳалқасини ушлаб.. олдинга юрди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ўшандай текки ҳали эс-ҳушини ўнглаб ололмаган Ҳамроқулнинг ҳам кўкрағига тушди.* А. Қаҳҳор, Томошабоғ. *Ўшандай шошилиш билан варақлади.* А. Қаҳҳор, Сароб.

ЎШАНДАЙИЧА с. т. **Ўшандайлигича**.

ЎШАНДАЙЛИГИЧА рвш. Қандай бўлса, шундайлигича; илгари қандай бўлса, ҳозир ҳам шундай, ўшандай ҳолатда. *Бу минора юз йил аввал қандай бўлса, ҳозир ҳам ўшандайлигича сақланиб турибди.*

ЎШАНЧА рвш. 1 Айтиб ўтилган миқдорда; ўша даражада; шунча. *Қанча кўп ишласанг, ўшанча кўп ҳақ оласан.*

2 Айтиб ўтилган киши ёки нарсага ўхшаш ёки тенг. *У бола 50 кило пахта терди, сен ўшанча ҳам бўлмадинг.*

ЎШАНЧАЛИК рвш. Айтиб ўтилган даражада. *Водокачкалардан бирини тиклашда, тайёр сувга ариқ чиқаришда ўшанчалик ноаҳил бўлган капсанчилар ҳозир бунчалик иттифоқ бўлиб қолганларига ўзлари ҳам ҳайрон эди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

ЎША-ЎША рвш. 1 Илгари қандай бўлса, ҳозир ҳам шундай, ўзгармаган, ўша ҳолатда, ўшандайлигича. *У анча кексайиб қолибди, аммо феъл-атвори ўша-ўша.* ■ *Уйда тирикчилик ўша-ўша-ю, лекин вофурушлар домидан қутулганига Собиржон минг марта рози эди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

2 Үшандан буён; шу-шу. *У уч йил аввал аразлаб кетган эди, ўша-ўша келмайди.*

ЎШШАЙМОҚ Қовоқ-тумшуғи солиниб, хўмрайиб турмоқ. *Бошқаларга ўшшайиб, Қовоғингни уясан. «Муштум».* Ҳали шунақа тилларинг борми сенинг, дегандай она қизига ўшшайди. А. Убайдуллаев, Ҳаёт оқими. *Мухбирнинг бу саволи.. китоб савдоси ходимларига ёқмади, бирдан ўшшайиб олишди. «Муштум».*

ЎШҚИРМОҚ Дўқ, пўписа қилмоқ, жаҳл билан қаттиқ гапирмоқ, ғазаб билан бақирмоқ. *Муса кўса Бўтага қараб турган хотинига ўшқирди. С. Аҳмад, Ҳукм. Бегимхон икки чаккасидаги гажагини силкитиб, муштларини белига тираб турган эди, Адолат ўшқириб берди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.*

ЎЮВЧИ 1 Ўймоқ фл. сфдш. *Ер ўювчи киши.*

2 махс. Кимёвий реакцияга киришиб, тана тўқимасини бузадиган, емирадиган. *Ўювчи кислота. Ўювчи ишқорлар.* ■ *Агар бундай чаннинг таркибига ўювчи ёки заҳарли моддалар кирса, у вақтда бу чанг жуда зарарли бўлади. «Физиология».*

ЎҚ 1 Ёйга қўйиб отиладиган, учи найзасимон узун, ингичка таёқча; тир. *Садоқдаги ўқ.* ■ *У камонга чаптастик билан ўқ ўрнатди ва чопиб бораётган от устида нишонга отди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.*

2 Милтиқ, тўппонча, пулемёт каби қуролларга жойлаб отиладиган кичкина снаряд; патрон. *Душман пулемёти бирдан жимиб қолди, ўқи тугаган пулемётчи эса қоча бошлади. Н. Сафаров, Оловли излар. Ўқ овозига одам тўпланганда, мис кўза қорни пачақланиб, тупроққа ағнаб ётар эди. П. Қодиров, Қора кўзлар.*

3 Шундай снаряд, патроннинг отилганда оғзидан чиқиб учадиган, мўлжалга йўналтириладиган қисми (қўрғошин, питра каби). *Оқилхонтўра Бўтабойни мўлжаллаб отган ўқ Тиллабувага теккан экан. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Ортиқ гилам тўшалган уйда, ойнаванд шкаф қаршисига айиқ терисини ёйиб, ўқ тешган жойларини кўздан кечираётган эди. П. Қодиров, Қора кўзлар.*

Ўққа тутмоқ Кетма-кет, узлуксиз ўқ йўлламоқ. *..ҳар қалай, сен айтгандай, граната ташламабди-ю, самолётни ўққа тутибди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. ..душманнинг учта*

транспортёри йўлда дарахт кесаётган жангчиларни ўққа тутиб, қайтиб келди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

4 Миномёт, реактив артиллерия ва ш.к. қуроллардан отиладиган ўқ-дори; снаряд. *Фронт орқасида ўра қазиб турганда, Мулла Обиддан ўттиз метрча нарига бир катта тўп ўқи тушиб, қаттиқ товуш чиқариб ёрилди. А. Қодирий, Обид кетмон.*

ЎҚ П 1 Икки учига ғилдирак ўрнатиладиган, ёғоч ёки металлдан ясалган ғўла. *Автомобилнинг ўқи. Трамвайнинг ўқи. Ўқ ясамоқ.* ■ *Бир нима десалар, мой сурмасанг, араванинг ўқи ҳам ғирчиллайди, деймиз. «Муштум».*

2 Дастгоҳ, машина ва ш.к. нинг айланиб турадиган ўқсимон узун қисми. *Зиёбек қандайдир бир ўланни хиргойи қилиб, кунжаранинг четини синдириб, ўқ тагига ташлайди. Н. Фозилов, Дийдор. Вишканинг тепасидаги пишангнинг ўқи сал қийшайиб қолган экан. П. Қодиров, Эрк.*

3 Бирор жисм ёки фазонинг марказидан ўтади, деб фараз қилинадиган тўғри чизиқ. *Айланиш ўқи. Симметрия ўқи. Ер ўз ўқи атрофида айланади.* ■ *..планнинг бош ўқи шаҳарнинг шимолидан жанубига қараб адил ўтказилган. Т. Жўраев, Улуғ Хитойда.*

ЎҚАЛОҚ Бўка (сўна) қурти (асосан, сутэмизувчи ҳайвонлар танасида бўлади).

ЎҚАЛОҚЛАМОҚ 1 Шундай қурт чиқармоқ. *Ҳа, ака, ўқалоқлайдиган сўна қаёқда!*

2 Шу қурт терини тешиб чиқаётганида, ирғишлаб, шаталоқ отмоқ. *Сигир ўқалоқлади.*

ЎҚАРИҚ Пайкал эгатларига ёки умуман пайкалга шохариқдан сув олиб тараши учун хизмат қиладиган муваққат ариқ. *Бир оздан кейин сув таралган картанинг ўқариғи бошига келиб тўхтади. Газетадан. Ўқариқ ёқаларида кета-кетгунча тут дарахтлари. Пайкаллардаги ҳар бир эгат инга чизиб қўйгандай текис. С. Нуоров, Нарвон. Насим бугдойпояда ўқариқ қазийшдан эрта қайтди. Т. Мурод Қўшиқ.*

ЎҚДАЙ, -дек 1 Ўқ сўзининг ўхшатиш шакли; ўқ сингари, ўқ каби. *Сипарангиз ва унинг сафдошлари ҳалок бўлганлиги тўғрисидаги хабар Тўмариснинг ва барча аёлларнинг юракларини ўқдек тешиб ўтди. М. Осим, Тўмарис.*

2 *кўчма* Жуда тез. *..қора терга тушиб, оқ кўпикка ботган тўриқ.. тупроқ йўлдан ўқдек учиб борарди.* С. Анорбоев, Оқсой.

3 *кўчма* Тўғри, тик, адил. *Ўқдай ёғоч. Ўқдек йўл.*

ЎҚДОН 1 *айн. садоқ.*

2 *Ўқ*, патрон солиб, кўпинча белга осиб юриладиган чарм қутича; патронташ. У [*Мадамин*] *қора тўни устидан елкасига қадимги ўқдонларини осган.* П. Турсун, Ўқитувчи.

Ўқдон-камар *эск.* Сиртига ўқлар жойлаштириш учун мосланган қайиш лента. *Белига ҳам, елкасидан ошириб кўкрагига ҳам кенг ўқдон-камар тақиб олган қора мўйловли, новча бир одам она-болани.. ичкарига етаклади.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

3 *махс.* Ствол коробкасининг ўқ жойланадиган қисми. *Милтиқнинг ўқдони.* ■ *Қора Қоплон иккита қирқма бешотар милтиқ.. иккита тўппончани кўйиб, ўқдонларини бирма-бир кўздан кечириб, отишга шай қилиб кўйди-да.. хуржунларга жойлади.* К. Яшин, Ҳамза.

ЎҚ-ДОРИ *Снаряд*, патрон, мина, граната каби портловчи моддалар, жанг буюмлари мажмуи. [*Али тажани:*] *Ўқ-дорининг бари фашист занғарда экан, гумбурлатгани-гумбурлатган.* Ойбек, Қуёш қораймас. *Ўқ-дори юкланган араваларнинг кўплари ўрмон балчиқларида қолиб кетди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. У.. *бу йил қанча милтиқ, тўп, ўқ-дори келтирилганини айтди..* С. Сиёев, Ёруғлик. *Мана, ўқ-дорилар ҳам отларга ортиб бўлинди..* К. Яшин, Ҳамза.

ЎҚ-ЁЙ 1 *Ёй* ва *ўқ* (ов ва ҳарбий мақсадларда ишлатиладиган отиш қуроли); камон. *Пошишо Кимсанни ўз аскарларига қўмондон қилиб тайинлаб, унга ўнг ёнидан жой, чинакам қилич, чинакам от ва чинакам ўқ-ёй ҳадя қилди.* С. Абдулла, Ҳасан билан Кимсан. *Қўлимда ўқ-ёй бўлганда ҳам, отмас эдим бу гўзал жониворни.* М. Осим, Ибн Сино қиссаси.

2 *шв.* Камалак. *Ёмғирдан сўнг осмонда ўқ-ёй кўрунди.*

ЎҚИГАН 1 *Ўқимоқ* фл. сфдш. *Бундаги фарқни Юсуф-Зулайҳо қиссаларини ўқиган киши биладир.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 *Ўқимишли.* *Ўқиган қиз.* ■ *Ўқиган бўлса ҳам, уқмаган йигитга ўхшайди, йўқса, Насибанинг ўқишини ора йўлда қолдириб,*

мактабидан юлиб олмоқчи бўлмас эди. А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар.

ЎҚИЛОН *Сувилонлар оиласига мансуб, гавдаси ингичка, узунлиги тўқсон см. гача бўлган, танасининг орқа томонида тўртта бўйлама қорамтир йўли бор илон.*

ЎҚИМАГАН 1 *Ўқимоқ* фл. бўлишсиз сфдш. шакли. *Газета ўқимаган одам ҳаётдан орқада қолади.* ■ *Биз ўқимаган, оми одам бўлсак ҳам, сиздан аҳмоқроқ эмасдир-миз.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 *с. т.* Арзимас (оддий) нарсанинг фаҳмига етмайдиган одам ҳақида, шундай шахсга нисбатан қўлланади. *Шуни ҳам билмайсанми, ўқимаган.*

ЎҚИМИШЛИ 1 *Ўқиб*, маълум маълумотга эга бўлган, онг, саводи яхши. *Авваллари эрини «ўқимишли одам, ёрдам берар, ўнинчини битирганимча қолиб кетмасман», деб юрган хаёллари ҳам охири пучга чиқди.* Мирмуҳсин, Топилган ҳусн. *Унга хатсавод ўргатишга, жамоанинг ҳисоб-китоб ишларини олиб боришга сиздай ўқимишли кишилар керак.* Ҳ. Фулом, Машғал.

2 *кам қўл.* Яхши савод билан ёзилган; ўқишли. *Бой ҳаёт тажрибасига эга бўлган муаллиф бу китобда энг гўзал инсоний фазилатларни ҳаётий лавҳаларда ўқимишли баён қилган.* Газетадан.

ЎҚИМОҚ 1 *Сўз*, жумла, гап, матн ва ш.к. нинг ёзма шаклини ичда ёки оғзаки ифодаламоқ. *Мақолани ўқимоқ. Қадимий ёзувни ўқимоқ. Товуш чиқариб ўқимоқ. Ўқиб эшиттирмоқ. Рўйхатни ўқимоқ. Нотўғри ўқимоқ. Қўйнаиб ўқимоқ. Биринчи саволни ўқиди.* ■ *Кўп ўтмай, у дурустгина ўқийдиган ва унча-мунча ёзадиган бўлиб қолди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 *Шеър*ий ёки *насрий* матнни ёддан айтмоқ. *Йигит форсча бир байт ўқиди. -Бобо Урёний бу, биламан! - деди Аваз. - Бошқа ўқи! С. Сиёев, Ёруғлик. Чойхонада.. узун қулоқли қаландар кўзларини юмиб, янгроқ овозини баланд кўйиб, Машрабдан газаллар ўқийди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Бувижон, дуоларингизни ўзимизнинг тилимизда ўқийверсангиз, худо тушунмасмикин-а?* «Гулдаста».

3 *Диққат* билан, таҳлил қилиб назардан ўтказмоқ; мутолаа қилмоқ. *Диққат билан қайта-қайта ўқимоқ.* ■ *Кўп ўқигансиз, лекин кам биласиз, синглим! Ў. Ҳошимов,*

Қалбингга қулоқ сол. *Фузулийни яхшилаб ўқиш керак!* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

4 Ўзи бирикиб келган сўзни ёки унга хос маънони (мазмунни) билдирувчи сўзларни, ибораларни айтмоқ. *Лаънат ўқимоқ. Тасаннолар ўқимоқ.* ■ *Бу ерда ишлаётган экскурсоводлар ҳамда қайиқчилар маҳорати ва матонатига офаринлар ўқидик.* Газетадан. *..бугун Эрбўта билан йўлда келаётим, болани эсдан чиқариб қўйганда ҳам, Ҳаёти дилрозини ўқиётганда ҳам шу ўй миясида, тилининг учида эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

5 Диний тушунчаларни ифодаловчи баъзи сўзлар билан қўлланиб, шу сўз иштирокидаги жумла, гап ва ш.к. ни айтмоқ, унга оид ҳолат, маросимни ўтамоқ маъносини билдиради. *Никоҳ ўқимоқ. Фотиҳа ўқимоқ. Дуо ўқимоқ. Намоз ўқимоқ.* ■ *-Шариат бўйича никоҳ хутбаси ўқилган, — деди шайх..* К. Яшин, Ҳамза. *..Мансур онасининг қабри тепасида узоқ ўтирди. Қоровул чол қуръон ўқиганидан кейин хувуллаб қолган ҳовлига қайтди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

6 кўчма «Ўз тилида сўзламоқ» (шахсдан бошқа нарсаларга нисбатан). *Тонг ёришгани, дунёга нур тўлгани учун қувонаётгандек, осмонда тўрғайлар ҳамду сано ўқийдилар..* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Бир неча қалдирғоч Салор оқими бўйлаб учар ва учган кўйи «валфажри» ўқир эдилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

7 Шахс ёки нарсанинг қиёфа, ҳолатидан бирор маънони англамоқ, билмоқ, тушунмоқ, уқмоқ. *Гўё бу сеҳргар чол ҳамма сирни бетдан ўқиб олар эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Унинг кўзларида, сени суйганимдан жўрттага ноз қиляпман, дегандай бир маъно ўқиди Комила.* Ойбек, Танланган асарлар. *Табиат ўз тилида роз айтиб шувуллаб экан, йигит бундан ўз қувончининг мадҳини ўқирди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

8 Ўқув юртларида таҳсил олмоқ. *Мактабда ўқимоқ. Лицейда ўқимоқ. Мадрасада ўқимоқ. Бешинчи курсда ўқимоқ.* ■ *Кунт билан ўқиди. Олий маълумотли бўлди.* Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари. *Бўлди! Театр-рассомчилик институтида ўқийдиган қиз. Худди ушанинг ўзи!* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

9 кўчма Бирор мақсадга кўндирувчи, оғдирувчи гапларни қилмоқ, миясига куймоқ. *Биз ҳам анойи эмасмиз, ахир. Мухбирни ўртага олиб, роса ўқиймиз..* «Муштум». *Кейин аста устидан сув сочдим, тушунган.. хотинлар тузун кўтариб юрмайди, бир килоикки кило ширинлик ёки бирор кийимлик олади-қўяди, деб роса ўқидим.* Т. Алимов, Дашшў.

ЎҚИТМОҚ 1 Ўқимоқ фл. орт. н. *Чиқиб, почтальон бериб кетган мактубни қўшинининг ўғли Азимхонга ўқитди.* Ҳ. Шамс, Оқпадар. *Сиз бир неча кишини ёрдам учун юборсангиз, улар ўз қўшинларини ўқитиб ўргатадилар, қандай қилиб қуриш зарурлигини амалда кўрсатиб қайтадилар.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. [Отабекка] *Бу савол берилиб, Ҳомид билан бояғи учрашишни унга хотирлатган ва энди ҳам кулиб қарамаган бахтига лаънат ўқитган эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Сотиболди касални ўқитди — бўлмади..* А. Қаҳҳор, Бемор.

2 с. т. *Ўргатмоқ. Менга ўқитасанми бу ишларни, ўзим сендан яхши биламан. Ўқитма менга, ёшлиқ қиласан.*

ЎҚИТУВЧИ 1 Ўқитмоқ фл. сфдш. *Қадимий ёзувларни ўқитувчи киши.*

2 Фан, тарбия асосларидан бирини ўқитадиган, дарс берадиган киши; муаллим. *Адабиёт ўқитувчиси. География ўқитувчиси. Университет ўқитувчиси.* ■ *Оқкўлга ўхшаган узоқ қишлоқларга ўқитувчи етишмас эди.* П. Қодиров, Қора кўзлар. *Жисмоний тарбия ўқитувчиси унга «сендан яхши спортчи чиқади», деган.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

ЎҚИТУВЧИЛИК Ўқитувчи иши, касби; ўқитувчи эканлик. *Ўқитувчилик — шарафли касб. Ўқитувчилик қилмоқ.* ■ *Жаҳл устида акасининг ўқитувчилигини унутиб, шу ишни қилган Аваз энди.. ҳеч кимнинг кўзига кўрингиси келмас эди.* П. Қодиров, Қора кўзлар.

ЎҚИШ 1 Ўқимоқ фл. ҳар. н. *Буларнинг ёшида биз ўқишни билардик.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Қуръон ўқишга ҳеч кимда мажол йўқ эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Ҳамкасабасига таҳсин ўқишдан ўзини сақлаб қололмади.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Ой ёруғида киши чеҳрасини ўқиш қийин.* Шухрат, Шинелли йиллар.

2 Ўқув машғулоти; дарс. *Ўқишлар ўзбек ва рус тилларида олиб борилади.* ■ *Олдинги ҳафтада бир-икки кун ўқишга бормай юрдим.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Ҳар кун маълум соатларда ўқиш бўларди, турли машғулот ўтказиларди.* А. Қаҳҳор. Олтин юлдуз.

3 Маълум бир ўқув юртида таҳсил олиш; таҳсил жараёни, муддати. *Энди мактаб бор, бемалол ўқишларингиз мумкин.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Ўқишни битирганимдан сўнг тақсимот бўйича юборишганди.* О. Мўминов, Хийбондаги уч учрашув. *Ўғлимнинг ўқишига ҳалақит берманглар, ўғлим دادасининг, менинг орзумни рўёбга чиқариши керак.* «Гулдаста». *Ўқишининг охири кун ҳам келди.* Х. Назир, Ёнар дарё.

ЎҚИШ-ЎЗИШ Ўқиш ва ёзиш; савод. [Фулмонжонни] *Катта ёшдагиларга хос усул билан ўқитиб, икки-уч ой ичида русча ўқиш-ёзишга ўргатиб қўйди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЎҚЛАМОҚ Ўқдонга ўқ жойламоқ, отиш учун ҳозирламоқ. *Тўппончани ўқламоқ.* ■ *Аваз милтиқ ўқлаётгани эди: айиқ қўшни сурувга ҳужум қилганини у ҳам эшитган эди.* П. Қодиров, Қора кўзлар.

ЎҚЛИ I Ўқи бор; ўқ жойлангани; ўқланган. *Ўқли милтиқ. Етти ўқли тўппонча.*

ЎҚЛИ II Ўққа ўрнатилган; ўқи бўлган. *Тўрт ўқли вагон.*

ЎҚЛОВ I Ўқламоқ фл. ҳар. н.

ЎҚЛОВ II Ўқлоғи. -*Ойим қўлидаги хамир ёйиб ўтирган ўқлов билан бошимга астагина урди, — деди Шум бола.* Ф. Фулом, Шум бола.

ЎҚЛОҚ айн. ўқлоғи. ..*овози хасталанган, ориқлаб, қўл томирлари ўқлоқдай ирғиган эди.* Х. Назир, Сув гадоси — оқпадар..

ЎҚЛОҒИ Ошхамир ёйиш учун ишлатилганидан узун силлиқ таёқча. *Мен бу боққа фақат бир кинначи сифатида кирган эдимки, бузоқ йўқотган эгачим ўқлоғи кўтариб қаришлади.* А. Қодирий, Кичик асарлар.

ЎҚРА айн. ўқалоқ. -[*Сигирнинг*] *Ўқраси ҳам бор экан, — деди сутчи бобо.* А. Мираҳмедов, Қулган чечаклар.

ЎҚРАЙМОҚ Жаҳл, газаб билан қарамоқ, чақчаймоқ; хўмраймоқ. *Низомжон шердек бўкириб, ўрнидан туриб кетди. У қалт-қалт титрар, кўзлари қинидан чиқай деб, опасига ўқрайиб қарар эди.* С. Аҳмад, Хукм.

[*Фозилжон*] *Хотинига ўқрайиб бир қаради-да, эшикни қарсиллатиб ёпиб, ичкари уйга кириб кетди.* С. Зуннунова, Узилган ип.

Кўзлари ўқрайди I хўмрайиб қаради; 2) озиб, кўзлари ич-ичига тушиб кетди. *Беш ой ичида унинг қизил юзи сўлишиб, кўзлари ўқрайиб қолган эди.* М. Осим, Элчилар.

ЎҚРАНМОҚ Томоғидан гулдурганга ўхшаш бўғиқ товуш чиқармоқ (от, сигир ҳақида). *Соқибулбул бориб вақтин хушлади, Фиркўк бедов бир ўқраниб кишнади.* «Ҳасанхон». [Отхонада] *Ўқизлар пишқирир, отлар одам товушини эшитиб ўқранар эди.* Н. Фозилов, Оқим. *У бузоққа яқин келиши билан говмиш қизганиб ўқранарди.* Н. Қобил, Бугдой пишиғига етмаганлар.

ЎҚСОЧАР с.т. эск. Автомат, пулемёт. *Ляньнати, ўқсочари билан баримизни тутдай тўкиб ташлайди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЎҚТАЛМОҚ Мушт, таёқ, милтиқ ва ш.к. ни уриш, отиш таҳдиди билан кўтармоқ, тўғриламоқ. *Калтак ўқталганга чўқмор кўтар.* ■ *Ердан думалоқ тош олиб, менга ўқталди.* Ш. Холмирзаев, Йўллар, йўлдошлар. *Қорабоев тўппонча ўқталиб, оқсоқолга ханжарни узатди.* Т. Рустамов, Мангу жасорат. *Халфа ўрнидан ирғиб туриб, менга мушт ўқталди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Полвон қўрбошига орқасини ўзириб, йигитларга — милтиқ ўқталиб турганларга қаради.* А. Қаҳҳор, Кўр кўзнинг очилиши.

ЎҚТАМОҚ Бирор томонга йўналтирмақ, никтамоқ, қадамоқ. *Афанди эса, бунинг аксини қилди ва бармоқларини ерга ўқтади.* «Латифалар».

ЎҚТИН-ЎҚТИН рвш. Бирмунча вақт оралатиб; баъзан-баъзан, гоҳо-гоҳо. *Зиёбек ўқтин-ўқтин орқага қарайди.* Н. Фозилов, Оқим. *Олисдаги тракторнинг овози ўқтин-ўқтин эшитилиб кўярди.* Т. Расулов, Шонли авлод. *Ўқтин-ўқтин тўхтаб, айрим тунлардаги ионаларни эринмай санарди.* С. Нуров, Нарвон.

ЎҚУВ I Ўқимоқ фл. ҳар. н.; ўқиш.

2 Ўқиш ва ўқитиш билан боғлиқ бўлган, ўқиш ва ўқитишга тааллуқли. *Ўқув соати. Ўқув йили. Ўқув режаси.* ■ *Илк кўк-лам ёғдулари ўқув корпусининг узун коридорларини равшанлаштириб юборган.* П. Қодиров, Уч илдиз. *Куз келиб, янги ўқув йили бошланди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

Ўқув юрти қ. юрт 2.

ЎҚУВЧИ 1 **Ўқимоқ 1** фл. сфдш. *Китоб ўқувчи бола. Бир оздан кейин ёнидаги журнал ўқувчи йигитга мурожаат қилди.*

2 Бирор ўқув юртида (асосан, мактабда) таълим олаётган шахс. *Этти йиллик мактаб ўқувчилари. ■ Мактабнинг очилганига икки ҳафта бўлмай, ўқувчиларнинг сони ўттиздан ошиб кетди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Ёш-ёш қизлар, ўқувчи болалар сафдаги йигитларга гулдасталар узатмоқдалар. И. Раҳим, Чин муҳаббат.*

3 Вақтли матбуот ёки адабиётнинг маълум бир турини мунтазам ўқиб турадиган шахс. *«Муштум» ўқувчилари. ■ Газета ўз хатосини очик айтиб, ўқувчиларидан узор сўраса, обрўйи тушар эмишми? А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Ўқувчининг қимматли вақтини аяганимдек, қаламни ҳам бу гиди-бидидан озод қилишни мувофиқ кўрдим. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

ЎҚЧИ 1 тар. Ёй ўқи тайёрлаш билан шуғулланувчи ҳунарманд, косиб.

2 Пиёда қўшинларнинг милтиқ, пулемёт, автомат билан қуролланган жангчиси, солдати. *Ўқчилар ротаси. ■ Ўнг қанотда турган автоматчилар, ўқчилар бирдан кўтарилиб, олдинга ташландилар. А. Убайдуллаев, Қонли издан.*

ЎҚЧИМОҚ айн. ўқчимок.

ЎҒИЛ 1 Эр жинсидаги бола. *Бола ўғилми, қизми? ■ Бу қиздан бир бало чиқади. Ўнта ўғилнинг ўрнини босади. С. Аҳмад, Уфқ.*

ЎҒИЛ БОЛА 1) айн. бўғил 1. Ҳовли эшигидан ёш-ёш ўғил ва қиз болалар чувуллашиб чиқишди. Ойбек, Танланган асарлар; 2) кўчма с. т. сахий, танги, мард, олийжаноб киши. *Тўрабой ака, гапимизни ерда қолдирмай келибсиз, бўлди! Ўғил бола экансиз, бошқа гап йўқ! С. Анорбоев, Гўзаллик излаб. ЎҒИЛ ТҒИЙ этн.* Ўғил болани тантана ва зиёфат билан суннат қилиш маросими. *Тўламант ўғил тўйи қилганда, у ҳам бел боғлаб, хизматини аямаган. С. Анорбоев, Оқсой.*

2 Эр жинсидаги фарзанд (ўз ота-оналарига нисбатан). *Ўқиган ўғил — отадан улуг. Мақол. Ўғли борнинг ўрни бор, қизи борнинг қадри бор. Мақол. ■ Комилнинг ўғли отасининг Тошкентга кўчириб кетибди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Меҳмонни юқори ўтқазиб, дарҳол ўғлига дастурхон ёзишни буюрди. Мирмуҳсин, Меъмор.*

3 (фақат 1-ш. эгалик қўшимчаси билан) Фарзанди тенги шахсга нисбатан мурожаат шакли. *Чол бу бегона йигитнинг вазиятида таратдулланиш сезиб, қайтадан сўради: -Хўш, ўғлим, нима арзинг бор? Ойбек, Танланган асарлар.*

4 Ўғил (хотин-қизлар исми).

Гапнинг ўғил боласи ёки ўғил бола гап Энг маъқул тушган, энг тўғри, ҳаққоний гап. *Гапнинг ўғил боласини айтдингиз, оқсоқол. Мавлон ака сигирнинг сунтини ичмайдиган одам, бузоқнинг ҳақи бор деб. Ҳ. Фулом, Машғал.*

ЎҒИЛЛИ Ўғли бор, ўғли бўлган. *Икки ўғилли ота. ■ Маҳалламда уч ўғиллилар, беш ўғиллилар бор. Ойбек, Танланган асарлар.*

ЎҒИЛЛИК Ўғилга хос хислат, хусусият. *Қалин қор билан қопланган қабрга бошини қўйиб, Йўлчи товушсиз, лекин бутун ўғиллик муҳаббати билан узоқ йиғлаган эди. Ойбек, Танланган асарлар.*

Ўғиллик қилмоқ 1) ўғилга хос бурчни ўтамоқ, фарзандлик бурчини адо этмоқ; 2) бировга ўғил ўрнида хизмат қилмоқ, ўғил ўрнини босмоқ.

ЎҒИЛСИЗ Ўғли йўқ. *Ўғилсиз киши.*

ЎҒИЛСИЗЛИК Ўғил туғмаганлик ёки кўрмаганлик, ўғли йўқлик. *Мадамин фақат ўғилсизликдан нолир, бўлмаса, ҳам нима, ҳасрат нима — билмас эди. П. Турсун, Ўқитувчи.*

ЎҒИЛ-ҚИЗ 1 Фарзандлар, болалар. [Ўзбек ойим] *Ҳатто ўғил-қиз ўстиришни билмагувчи Юсуфбек ҳожидан аллақанча юқориларда юрар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

2 Ёш авлод, ёшлар. *Физиллашиб ўтишар, Ўғил-қизлар қувнашиб. И. Муслим. Баҳодир ўғил-қизлар отланибди сафарга.. Ё. Мирзо.*

ЎҒИР Ўртасида қўл билан тутадиган тешиги бор даста ҳамда донни уриб туйиш, эзиб майдалаш учун ишлатиладиган ичи ўйиқ гўладан иборат рўзгор буюми; кели. *Ўғир даста. Ўғирда бугдой янчмоқ. ■ Баҳри ҳовли этагида, ўз ҳужраси олдида ўғир янчаётган эди. Ҳ. Фулом, Машғал.*

ЎҒИРЛАМОҚ 1 Ўзганинг нарсасини хуфиёна олмоқ, олиб кетмоқ; қонунга ҳилоф равишда ўзлаштирмоқ. *Ўғли.. рўзгорни яхшлаб, овқатларни мўл-кўл қила бошлабди. Отасининг пулини ўғирлаб, харажат қилаверибди-да. Ойбек, Танланган асарлар.*

Зухур амаким складдан тахта ўғирлаб, қамалиб кетганлар. «Муштум».

2 Кимсани бошқаларга билдирмасдан, зўрлаб олиб қочмоқ. Ҳасаналини болалик вақтида Эрондан киши ўғирлаб келувчи бир одам қўлидан Отабекнинг бобоси ўн беш тилла баробарига сотиб олган эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 кўчма Ўзи бирикиб келган сўз билдирган нарсани «хуфиёна олмоқ», ундан айирмоқ, уни йўқ қилмоқ. Жаҳолат ёмон нарса, айланай, одамнинг ақлини ўғирлаб, фожиага етаклайди. «Муштум». Алифдек қоматини сен букдинг, юзларига ажинларни сен солдинг, кўзларидан ажинларни сен ўғирладинг.. С. Аҳмад, Уфқ. Домлага қўл уриш билан маҳалланинг файзини ўғирлаган.. бу аёлни кўрган ҳам, кўрмаган ҳам.. бир ғазаб билан ёмон кўрар эди. А. Қаҳҳор, Тўйда аза.

Гап ўғирламоқ Бошқаларнинг гапини тинглаб, билиб олмоқ, эслаб қолмоқ. Ҳо-о, қачондан буён инсоф тарозисининг посангисига қараб тош босадиган бўла қолдингиз? Ёқмас, бу ерда туриб гап ўғирлаб нима қиласиз? С. Кароматов, Ҳижрон. Жой ўғирламоқ Керакли жойни банд қилмоқ, мейёрдан ортиқ жой эгалламоқ. Фикр ўғирламоқ 1) бировнинг мулоҳазасини ўзиники қилиб олмоқ; 2) бировнинг мулоҳаза юртишига халал бермоқ. Анвар Равнога ўнглаиб ўтирди: -Фойдаси йўқ, энди фикрни ўғирладинг. [Равно:] Мен фикр ўғирисиз эмасман. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

ЎҒИРЛИҚ 1 Ўғирлаб қўлга киритилган, жиноий йўл билан ўзлаштирилган. Ўғирлиқ мол. Ўғирлиқ ош баданга юқмас. Мақол. ■ [Тўраҳон] Ўғирлиқ пулларини бир неча йил машаатга, бузуқчиликка сарфлаган. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

2 айн. ўғрилик. [Ёрмат:] Ўғирлиқдан бошқа ишни — жамики хунарни қилиб кўрдим. Ойбек, Танланган асарлар. Нега айб менда бўлади, хола, мен ўғирлиқ қилибманми? Одам ўлдирибманми? И. Раҳим, Чин муҳаббат.

ЎҒИРЛИҚЧА айн. ўғринча. У[Салимхон] қачон бўлса ҳам, ўғирлиқча кўришга жазм қилди. А. Қаҳҳор, Сароб. Норматнинг дадаси Соҳиб қорига ёзган хатини чўнтагидан топиб, ўғирлиқча ўқиган ва яна ўз жойига қўйган эди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

ЎҒИТ Ернинг кучини, ҳосилдорлигини ортириш учун солинадиган, таркибида

ўсимликлар учун зарур озиқ элементлар бўлган моддалар. Минерал ўғит. ■ Деҳқонлар бўрондан сўнг ғўзаларни диққат билан кўздан кечирдилар-у, дарҳол ўғит солиб, культивация қилиб, суғориш лозим, деган қарорга келдилар. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Пахта учун ҳаммаси ҳам зарур.. ўғит ҳам зарур. Уйғун, Навбаҳор.

Маҳаллий ўғит Гўнг ва чиқиндилардан иборат ўғит. ..чолларнинг кучи билан кечалари маҳаллий ўғит тўплашиб, далага ташиб турдилар. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

Юрагида ўғити бор кам қўл. Файратшижоатли, ишчан одам ҳақида. Юрагида ўғити бор йигит. ■ Юрагинда Уринбой отанинг ўғити бор-да! Ойбек, Куёш қораймас.

ЎҒИТЛАГИЧ қ. х. Ўғит сочувчи мослама. Экиш вақти келганда эса тракторга культиватор-ўғитлагич агрегати билан сеялкани тиркадим. Ш. Фуломов, Ташаббус.

ЎҒИТЛАМОҚ Ерни ўғит билан таъминламоқ, ўғит солмоқ. Карталарни кетма-кет ўғитлаб, культивация қилаверинг, изма-из суғоринг. Ҳ. Фулом, Сенга интилам.

ЎҒЛОН кт. 1 Эр бола, ўғил; фарзанд. -Ўғлоним, ўс, яйра! — дер. Қ. Муҳаммадий. Беэга қилибди Булғор элини, Энди кесар икки ўғлон сарини. «Эрали ва Шерали».

2 Ёш ва жасур йигит; қўрқмас, ботир. Душман чиқса мендай ўғлон йўлига, Аямасдан бошин боғдай чаларман. «Ёдгор». Халқимиз ўзининг фидойи ўғлонларини ҳеч қачон унутмайди. Назармат, Жўрлар баланд сайради.

3 тар. Атоқли отлар билан келиб, шахнинг шоҳ, султон авлодидан эканлигини билдиради.

ЎҒОН эск. Худо, тангри. ..ўғоним гувоҳ, тилимни қимирлатмадим. Ойбек, Навоий.

ЎҒРИ Ўғирловчи, ўғрилиқ билан шуғулланувчи шахс. Ўғрини қароқчи урди. Мақол. ■ Бир кеча.. қўрага иккита ўғри тушиб, қоровулнинг оёқ-қўлини боғлаб, оғзига тўппи тиқиб, учта сизир, иккита от, тўртта қўйни ҳайдаб кетди. А. Қаҳҳор, Кўшчиноҳ чироқлари. Ўғриларни ўлдириганда, Отабекнинг ёнида неча кишиси бўлган? А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Гап ўғириси Ғаразли ниятда бошқаларнинг нима деяётганини билиб олишга, эс-

лаб қолишга тиришадиган шахс. -*Данус, гап ўғриси!* – деди Мели полвон. – *Чап кўзинг ўнг кўзингга дўст бўлмайди-ю, кўпчиликка эл бўлармидинг?* П. Турсун, Ўқитувчи. **Ўғри тутмоқ** Ўғри деб билмоқ, ўғри ҳисобламоқ. *Ўзингга эҳтиёт бўл, қўшинингни ўғри тутма.* Мақол. **Ўғри қараш** Сездирмай, пинҳона қараш, ўғрилар каби назар ташлаш. *Атрофга ўғри қараш қилгандан кейин, бошқа эшикларни маҳкамлаб, секин ўрта эшикка кўл чўзди.* У. Исмоилов, Сайланма.

ЎҒРИБОШИ Ўғрилар тўдасининг бошлиғи. -*Асл зоти ўғри, ўғрибоши дегин, – деб илова қилди Олахўжа.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ЎҒРИВАЧЧА сўк. Ўғрининг боласи, ўғри авлоди.

ЎҒРИЛИК 1 Ўғри иши, ўғирлаш. *Ўғрилиқ қилмоқ.* ■ *Ўғрилиқ қилган учун қўл қесилдир ва ё дорга осиладир.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Ўғирлаш иши билан шуғулланиш. [*Ҳайдар:*] *Бу ўғрилиқкина эмас, қароқчилик – кундузлай халқнинг кўзи олдида йўлбосарлик.* С. Айний, Қуллар. *Ўғрилиқка ўрганган бўлманг тағин, яйловда юриб.* А. Мухтор, Чинор.

ЎҒРИНЧА рвш. Ҳеч кимга сездирмасдан, яширинча. *Шербек йўғон, ичи ковак толни паналаб тўхтади. Атрофга ўғринча назар ташлади.* С. Анорбоев, Оқсой. *Мурзин эса ҳамон ўша тепалик орқасидан ўғринча қараб турарди.* Шуҳрат, Шинелли йиллар. *Муллавачча чистонларни ўғринча ёзиб олганига Авазнинг гумони қолмади.* С. Сиёев, Аваз. *Чодир ичида бўлаётган гапларни ўғринча тинглаётган Маждиддин.. ўзини четга олади.* Ф. Жўраев, Обид Жалилов. *Умуман,*

Абулбарака ичкиликни ёмон кўрмас эди. То Парижга ўқишга кетгунча отасининг таъқибиди бўлиб, ичса ҳам ўғринча ичиб юрди. Шуҳрат, Жаннат қидирганлар.

ЎҒРИНЧАСИГА кам қўлл. айн. **ўғринча.** *Баъзи расво овчилар ўғринчасига иш тутмоқдалар.* «Муштум».

ЎҒРИНЧИ айн. **ўғринча.** *Тавба, ўз устахонамиз бўлсин-у, кўчама-кўча тиланчилик қилиб, ўғринчи материал қидирайлик..* Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси. *Йигитлар бўлса, қизлар билан юзма-юз гаплашиш у ёқда турсин, ўғринчи туйнукдан, девор тирқишидан мўралаб қарашдан ҳам кўрқишарди.* Ҳ. Нуъмон ва А. Шораҳмедов, Ота.

ЎҒРИХОНА Ўғрилар яшайдиган, тўпланадиган, кўп оралайдиган жой. *Ахир, деворсиз ҳовли ўғрихона бўлиб кетди-ю.* Уйғун.

ЎҒҒУЗ Ўзбек халқининг генетик таркибига кирган қабилалардан бирининг номи; шу қабила аҳолисига мансуб. *Ўзбек тилининг ўғуз шеваси.*

ЎҒ унд. с. Кўрқув, оғриқ, ачиниш, нафратланиш каби ҳисларни ифодалаш учун қўлланади. *Ўғ, биқиним ёмон санчди-ку!*

ЎҒҒ I унд. с. Таажжуб, ҳайрат каби ҳисларни ифодалайди. -*Ўғғ.* *Культивацияни қойил қилиб юборибсиз-ку, Собиржон ака, – деди Сабохон.* А. Муҳиддин, Ҳадя. -*Ўғғ,* – деди Сидиқжон, – *жуда ўпириб ташлабсиз-ку!* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ЎҒҒ II тақл. с. Йўтал товушини ифодалайди. [*Ўроз:*] *Шошманг, бу дарди ҳарина оз-моз тутатқин. Пуф-пуф... Ўғғ, ўғғ, ағ.* *Тутун жигаримни ҳам титиб юборди!* Ойбек, Танланган асарлар.

ЎҒҒҒ айн. ўғғ I.